

*Menšinové jazyky
a školstvo na Slovensku
dejiny, súčasný stav
a perspektívy*

***Menšinové jazyky
a školstvo na Slovensku***
dejiny, súčasný stav a perspektívy

*Zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej konferencie*

Rusínska sekcia

(Prešov, 29. – 30. októbra 2024)

Editor
Zdenka Citriaková

Prešov 2025

Menšinové jazyky a školstvo na Slovensku

Dejiny, súčasný stav a perspektívy – Rusínska sekcia

Editor

Mgr. Zdenka Citriaková, PhD.

Recenzenti

prof. Dr. Mihály Káprály, CSc. (Rusínsky vedecký inštitút Antona Hodynku v Budapešti)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Torontská univerzita, Kanada)

Technická spolupráca

Ing. Jaroslav Havrila

Vydavateľ

Prešovská univerzita v Prešove, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity
Prešov, 2025

© Zdenka Citriaková, 2025

© Prešovská univerzita v Prešove, 2025

ISBN 978-80-555-3668-2

ОБСЯГ

Вступне слово	9
Paul Robert MAGOCSI <i>Jazyk a národná identita</i>	14
Anna PLIŠKOVÁ <i>Динаміка edukácie v rusínskom jazyku na Slovensku v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov (2003 - 2004)</i>	22
Кветослава КОПОРОВА <i>Ортоепічні аспекти розвою сучасного русинського языка на Словакії (Дакілько позначок к першым Правилам русинської висловности з ортоепічним словником)</i>	46
Марек ГАЙ <i>Актуальний став і перспективи основного русинського народностного шкoлства на Словакії в контексті легіслативних і курикулярних змін</i>	57
Марцела РУНЯНИНОВА <i>Шпеціфіка народностных шкoл і клас на Словакії</i>	67
Szilvia PACSUTA <i>Selections from the history of Rusyn language education in the northeastern regions of present-day Hungary</i>	75

Зденка ЦІТРЯКОВА	87
<i>Інтеграція сучасних культурологічних приступів до навчання материнського языка: Як можуть культурны аспекти збогатити навчання русинського языка і привести к ліпшому порозумліню языка</i>	
Домініка НОВОТНА	102
<i>Языкова і культурна асімілація Русинів на Словакїї. Література як пляйстер на проблемы русинського школства</i>	
Валерій ПАДЯК	114
<i>Проблема трансгендерных переходів у кодифікованій нормі русинського языка на Словакїї: позир из Ужгорода</i>	
Зинаида БУДИНСКИ	124
<i>Англицизми – найновше лексичне пасмо у руским языку</i>	
Люба КРАЛЁВА	135
<i>Вечерні школы русинського языка про діти і дорослых в ОЗ Колысочка – Kolíska. 10-рочны скушености</i>	
Timotej FEDOR	159
<i>Asimilácia rusínskeho obyvateľstva prostredníctvom školstva na príklade obce Banské</i>	

Франтішек КРАЙНЯК	168
<i>Потреба русинського літургічного языка в животї церькви</i>	
Михал ПАВЛІЧ	173
<i>Стереотіпізація в русинській літературі і єй функції</i>	
Володимир ФЕНИЧ	185
<i>Мовна політика та політика мовного планування на території компактного проживання карпатських русинів (габсбурзька модель 1777-1844)</i>	

ВСТУПНЕ СЛОВО

Презентований зборник є одним з публікачних виступів міжнародної научної конференції Меншыновы языки і школство на Словакії: історія, сучасный став і перспектывы, котра ся одбыла 29. – 30. октября 2024 в Пряшові.

Конференція была од початку конціпована як одборный простор, де ся будуть стрічати науковці з дакільких дісціплін, якы суть з темов меншынового школства повязаны – лінгвісткы, педагогікы, історії, культурології, соціології і літературной науки. Конференція не мала лем назвати сучасный став, але передовшыткым отворити діскусію о тім, што є днесь в меншыновій освіті реално функчне, што зістає формалным декларованём прав без підпоры їх уплатнёваня, і де суть граніці можностей школы, коли языкова континуїта етнічної групи слабне або ся мінить.

Меншынове школство не є лем технічным вопросом заведжіня конкретного чїсла годин до навчаня. В меншыновых комунїтах має язык в школї шпеціфічний статус, бо є заедно предметом навчаня, середовіщом комунїкації, сімболом ідентїты і інструментом культурной памяти. З той прїчіны є і діскусія о меншыновім школстві часто комплікована, бо перепює родічовскы стратегії (практичність, мобїліта, перспектывы дітїны) з колектївным обчекованём народа (утриманя языка, меджігенерачне передаваня, культурна континуїта). А наконець, дотулять ся і штату – ёго языковой політїкы, фїнанчнх і персоналнх прїорїт і можностей, як і способности аплїковати правны рамкы до каждоденной практикы. Конференція споєвала історїчний погляд з рефлексїев прїтомности, бо без познаня історїчнх фактїв не мож порозумїти, чом настають многы сучасны проблемы, або ся повторяють стары. Но таксамо платить, же сучасность дає меншыновому школству новы условїя – дігіталїзацію, міграцію з регіонів до міст, значны зміны языковой практикы в родинах, тиск на способность школы конкуровать з іншыма, але і зміны в курїкулярнх документах.

Наукова конференція ся одбыла в просторах Пряшівской універзты в Пряшові а ей організатором був Центер языків і культур народностных меншын. Конференція была розділена до трёх секцій, котры рефлектовали тематичны і языковы округы презентованы окремыма інштитутами – Інштитутом русиньского языка і культуры, Інштитутом мадярьского языка і культуры і Інштитутом ромских штудій. Тот зборник представляює публікованы выступы лем за одну з тых секцій – русиньску секцію.

Зборник выходить під назвов *Menšinové jazyky a školstvo na Slovensku: dejiny, súčasný stav a perspektívy – Rusínska sekcia*.

Зборник обсягує штудії авторів з домашнёго і заграничного простору, котры ся займають проблематиков русиньского языка, культуры і школства. Тематична розмаїтость окремых штудії документує інтердісціплінарный характер сучасной карпаторусиністики, котра перетинать многы науковы дісціпліны. Русиньскый язык і школство так презентує в шыршых увагах о одношіню языка і народной ідентіты, через вопросы языковой політики і інштитуціональных рамоків меншыновой освіти, аж по темы языковой нормы і конкретны проявы языковой практикы в школьскім і комунітнім середовищу. Зборник отварять штудія П. Р. Магочія о одношіню языка і народной ідентіты, котра тематізує напятя меджі ідентіфікацієв з народностєв і реалным хоснованєм меншынового языка. На то надвязує статя А. Плішковоу, котра аналізує дінаміку едукації Русинів на Словакїі в контексті Европской харты регіональных або меншыновых языків а посувать діскусію до ровины оцінёваня обовязків, контрольных механізмів і практичных допадів документу на меншынове школство.

До практично сістемовой ровины школства зборник посувають штудії М. Гая і М. Руняниновой, в котрых презентують актуальный став і перспектївы основного русиньского школства у звязи з курікуларныма змінами і аналізують шпеціфіка народностных школ і клас. К вызначно практичным статям належить штудія Л. Кралёвой о вечерных школах русиньского языка про дітей і дорослых як прикладі

едукації мімо формальной школской сістемы. Приносом є і розшырїня географічного і історічного горизонту мімо Словакїі. С. Пачута представляює едукачну сістему і шпеціфікы освіти Русинів в северovýchodных регіонах Мадярьска.

Історічно-політичну перспектїву языкового планованя приносить штудія В. Фенича, в котрій ся займають языковій політиці і політиці языкового планованя на теріторії заселеній Русинами в роках 1777-1844. Конкретну історічну мікросонду до одношіня школства і асімілації на прикладі одного села Баньске дає статя Т. Федора.

Окремый обсяговый напрям маюць тексты статей, які споюють школство з культурныма стратегіями, языковов практиков комуніты, культурнов асімілацієв і інштрументами на ей спомалїня. З. Цітрякова розоберать як можуть культурологічны приступы і шыршы інтеркультурны рамки обогатити навчаня русиньского языка і приспіти так ід ліпшому порозумлїню языка. Д. Новотна тематізує процеси языковой і культурной асімілації а заедно указує, як може література фунговати як еден з інштрументів потискованя тых процесів.

Зборник захоплює і штудії повязаны з нормотворбов, яку презентує наприклад статя К. Копоровой, в котрій отварять тему ортоепічных аспектів розвитку сучасного русиньского языка і значїня правил ортоепії. Презентують ся ту і актуалны феномены языковой модернізації, як аналіза англїцізмів як найновшой лексікальной версты в статі З. Будински або проблемы напятя в кодїфікованій нормі з поглядом підкарпатьского оточїня, котру презентує В. Падык.

Публікація пересягує рамки школства напрямом к духовній і культурній функції языка. Ф. Крайняк тематізує потребу русиньского літургічного языка в жывоті церквы як важну сучасть языковой практикы і ідентіты. Літературно-культурный розмір узаперать статя М. Павліча, котрый ся замірює на стереотіпізацію в русиньскій літературі і ей функції.

Як цілок зборник указує, же русиньске меншынове школство не мож аналізувати ізоловано. Важны суть пере-

в'язання межді політично-правними рамками, школьсков сістемов, языковов нормов, комунітнов практиков і культурнов продукцієв.

Вірю, же тот зборник буде схоснований не лем як документація одборной стрічі, але і як робочій і інформачный матеріал про далше баданя і про педагогічну практику. Меншынове школство ся не заобыйде без двох концептів, котры ся мусять взаємно підпоровати і доведна реалізувати: без реалной, сістематічной інштитуціональной рамкы з боку штату і без довгодобой мотивації і роботы в регіоні. Якраз зато має одборна діскусія свій змысел – помагати назвати границі, можности і конкретны крокы, котры суть в данім часі реалізувательны.

Мґр. Зденка Цітрякова, ПгД,
едіторка

СТАТІ УЧАСТНИКІВ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

JAZYK A NÁRODNÁ IDENTITA

Paul Robert MAGOCSI

Abstract

The German Enlightenment philosopher Johann Gottfried von Herder stressed the great importance of language which many nationality-builders understood to mean that a people/nationality cannot exist unless it has its own distinct language. The language-equals-nationality equation does not always reflect reality. Many peoples, very proud of their nationality, do not have their own language.

The Carpatho-Rusyns of Slovakia have a codified literary language, but many persons who identify their nationality as Rusyn do not speak Rusyn. The number of such individuals is likely to increase, especially among those who live in urban areas where Slovak is the dominant language.

This study calls upon national activists to accept as a normal phenomenon the existence of Carpatho-Rusyns who do not speak Rusyn and at the same time encourage them to maintain their identity as Rusyn by nationality. Nevertheless, the Rusyn language must continue to be developed as a scholarly discipline and efforts must continue to have it taught in elementary and secondary schools. Such pedagogic goals can only succeed, however, if Slovakia's Ministry of Education requires that all students throughout the country be required to study and be proficient in three languages: the state language (Slovak), the EU language (English), and one regional language (Hungarian, or Romanian, or Rusyn).

Keywords: National identity. Language teaching. Language policy. Slovakia. Carpatho-Rusyns. Rusyn language.

«Má národ, a najmä taký, ktorý nie je kultúrne veľmi rozvinutý, niečo cennejšie ako jazyk svojich predkov? V ňom spočíva celé jeho intelektuálne bohatstvo, tradícia, história, náboženstvo a princíp života – jeho samotné srdce i duša. Pripraviť národ o jeho reč znamená pripraviť ho o jeho jediné večné dobro.»¹

Nepoznám nikoho, kto by hlboký kultúrny význam jazyka vystihol lepšie než osvietený filozof z konca 18. storočia Johann

¹ Johann Gottfried von Herder, *Briefe zur Beförderung der Humanität*, č. 10 (1793), citované podľa Paul Robert Magocsi, *With Their Backs to the Mountains: A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns* (Budapest and New York: Central European Press, 2017), s. 214-215.

Gottfried von Herder. Jeho univerzálne presvedčenie o rovnosti všetkých jazykov a kultúr na celom svete malo obrovský vplyv na početné slovanské a iné národy strednej a východnej Európy, ktoré pred 20. storočím nemali vlastný štát, ale žili v Rakúsko-Uhorskej, Ruskej, či Osmanskej ríši.

Pre mnohých intelektuálov bol vlastný spisovný jazyk charakteristickým znakom národnosti. Jednoducho povedané, etnická skupina sa nemohla považovať za samostatný národ alebo národnosť, ak nemala vlastný jazyk. „Materinský jazyk sa stal takmer posvätným, tajuplným prostriedkom všetkého národného úsilia.“² Toto napísal Oszkár Jászi (1929), maďarský politik spred prvej svetovej vojny (a neskôr americký politológ) vo svojej výstižnej povojnovej kritickej analýze vtedy už bývalého Rakúsko-Uhorska. Zhodou okolností práve pod vplyvom Jásziho vznikol koncom roka 1918 prvý oficiálne uznaný samostatný celok karpatských Rusínov v povojnovom Maďarsku – územie známe ako Ruská Krajina.³ Po 2. svetovej vojne mnohí politológovia, analyzujúc fenomén nacionalizmu, prijali tézu izraelského vedca Elieho Kedourieho, že „kritérium [...], podľa ktorého sa spozná existencia národa [ľudí], je jazyk“⁴.

Je ľahké vyvrátiť rovnicu „jazyk – rovná sa národnosť“ na príklade Škótov, Írov, Švajčiarov a niektorých ďalších samostatných národností či národov v Európe, ktoré nikdy nemali svoj vlastný jazyk, alebo oň prišli. Chcem však zdôrazniť, že Herderove spisy inšpirovali celú generáciu českých, slovenských, lužickosrbských, ukrajinských, bieloruských, chorvátskych a rumunských intelektuálov k láske k nárečiam svojich rôznorodých národností napriek tomu, že ešte nemali štandardizovanú spisovnú podobu.

Predpokladám, že všetci, ktorí sme tu, máme radi rusínčinu a jazyky, ktorými sa zaoberáme a ktoré učíme. Všetci sme teda Herderove deti.

Z toho vyplýva, že ako milovníkom jazyka nám záleží na jeho prežití. Povedané inými slovami, každý pokles počtu používateľov

² Oscar Jászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy* (Chicago: University of Chicago Press, 1929), s. 262.

³ Oskar Jászi, „The Problem of Sub-Carpathian Ruthenia“, in: Robert J. Kerner, ed. *Czechoslovakia* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1949), s. 193-215.

⁴ Elie Kedourie, *Nationalism* (London: Hutchinson, 1960), s. 68.

konkrétneho jazyka pre nás predstavuje vážnu hrozbu. Týka sa to najmä používateľov tzv. menšinových jazykov alebo jazykov národov bez štátu. Keď sa pozrieme na súčasnú Európu, pokles počtu používateľov menšinových jazykov je bežným javom. Dokonca aj v zriedkavých prípadoch, keď sa štát – v tomto prípade Írsko – počas celého 20. storočia zúfalo snažil spropagovať írsku gaelčinu medzi všetkými občanmi tohto nezávislého štátu, ukázalo sa, že drvivá väčšina Írov radšej hovorí po anglicky, teda jazykom svojho historického utláčateľa.

No aj napriek tomu, že Íri hovoria po anglicky, to nijako neznižuje ich horlivú národnú hrdosť. Z toho vyplýva, že používanie jazyka a národná identita nemusia byť nevyhnutne totožné. Povedané inak, vysoký počet používateľov daného menšinového jazyka nemusí nevyhnutne znamenať pozitívny záväzok k národnej identite. Platí to aj naopak: nízky počet používateľov menšinového jazyka automaticky neznačí, že im chýba silná národná identita.

A teraz sa dostávame ku karpatským Rusínom na Slovensku. Dnes je už všeobecne známe, že revolúcie v roku 1989 a pád komunistickej vlády boli udalosťami, ktoré mali na karpatských Rusínoch v celej strednej Európe neuveriteľne pozitívny vplyv.⁵ Národnosť, ktorá oficiálne neexistovala a bola fakticky zakázaná, zrazu po roku 1989 ožila a povstala ako fénix z popola totalitného režimu. Dalo by sa povedať, že karpatskí Rusíni sa po roku 1989 stali stelesnením úspechu. A medzi najúspešnejších z úspešných patria karpatskí Rusíni na Slovensku.

V čase, keď väčšina národov bez štátu a národnostných menšín v celej Európe zaznamenáva výrazný pokles v počte svojich príslušníkov, počet obyvateľov, ktorí sa hlásia ku karpatským Rusínom, sa neustále zvyšuje; za posledné tri desaťročia až štvornásobne – zo 17 200 (v roku 1991) na 24 200 (v roku 2001), neskôr na 33 500 (v roku 2011) a napokon na 63 500 (v roku 2021). Počet ľudí, ktorí označili rusínčinu za svoj materinský jazyk, bol aspoň spočiatku ešte vyšší – 49 000 (v roku 1991), neskôr 54 900 (v roku 2001) a potom 55 500 (v roku 2011). Pri ostatnom sčítaní ľudu však počet

⁵ Pre stručný prehľad udalostí po roku 1989 zvaný tretie karpatskorusínske národné obrodenie, pozri: Magocsi, *With Their Backs to the Mountains*, s. 355-406.

tých, ktorí označili rusínčinu za svoj rodný jazyk, klesol na 38 700 (v roku 2021).⁶

Luba Kráľová (2023) nedávno ukončila podrobnú štúdiu o štatistike materinského jazyka a jej sociologických dôsledkoch. Napriek tomu, že jej štatistická analýza je viac-menej dokonalá, závery, ktoré vyvodzuje, sú diskutabilné. Stručne povedané, Kráľová tvrdí, že ak bude počet používateľov rusínčiny ako materinského jazyka naďalej klesať, karpatských Rusínoch ako národ čaká nevyhnutný zánik ešte pred koncom tohto storočia. Jej predpoklad vychádza z princípu „jazyk je jedným z najdôležitejších faktorov určujúcich národnú identitu“⁷. Ak prijmeme túto premisu, aký iný záver by bolo možné vyvodiť z výroku respondenta jedného z jej dotazníkov, ktorý hovorí: „Moji rodičia sú síce Rusíni, ale nehovorili so mnou po rusínsky, ale po slovensky, čo znamená, že môj materinský jazyk je slovenčina.“⁸ Povedané inak, tento respondent tvrdí: „Neviem po rusínsky [...], mojím materinským jazykom nie je rusínčina, ale slovenčina, preto som Slovak.“⁹

Odhladiac od všeobecnej tendencie karpatských Rusínoch žijúcich na Slovensku reagovať negatívne (alebo prinajlepšom skepticky) na mnohé veci v živote, sú závery Kráľovej nepochybne ovplyvnené herderovskou poučkou, že národnosť je daná jazykom. „Jazyk – rovná sa národnosť“ je však nesprávnou analógiou a nemala by sa používať na predpovedanie budúcnosti alebo riadenie súčasnej sociálnej politiky.

Všetci vieme, že počet obyvateľov tradičných karpatskorusínskych obcí neustále klesá v dôsledku meniacej sa demografie, ovplyvnenej existenčnými faktormi. Mladí ľudia potrebujú prácu a tú v karpatských obciach nenájdu. Odchádzajú teda do miest po celom Slovensku – od Košíc na východe až po Bratislavu na západe.

Čo z toho vyplýva? Že čoraz viac slovenských občanov karpatskorusínskeho pôvodu sa stáva „pristáhovalcami“ žijúcimi

⁶ Oficiálne údaje slovenskej vlády zo sčítania ľudu o národnosti a materinskom jazyku obyvateľov možno nájsť v publikácii: Luba Kráľová, „Rusíni na Slovensku v transformačných procesoch po roku 1989 – špecifické problémy jazykovej a národnej sebareflexie“, *Rusyn*, XXXIII, 1 (Prešov, 2023), s. 8.

⁷ Tamtiež, s. 10.

⁸ Tamtiež, s. 11.

⁹ Tamtiež.

v sociokultúrnom prostredí, kde je slovenčina dominantným jazykom.¹⁰ Títo prisťahovalci prvej generácie majú často slovensky hovoriacich partnerov a deti, a teda sa poslovenčili. To však nutne neznamená, že sa aj „odrusínčili“. Aj keď mnohí z nich skutočne prijali slovenskú národnú identitu, neurobili to všetci. Niektorí z popredných karpatskorusínskych národnostných aktivistov súčasného Slovenska pochádzajú z takýchto relatívne nových prisťahovaleckých komunit, najmä v Prešove a v hlavnom meste Slovenska – Bratislave.¹¹

Dovolím si tvrdiť, že budúce prežitie karpatskorusínskej národnostnej komunity na Slovensku závisí rovnako od „prisťahovalcov“, ktorí žijú a pracujú v Michalovciach, Košiciach, Prešove, Žiline, či Bratislave, ako aj od stále sa znižujúceho počtu obyvateľov, zostávajúcich v tradičných karpatskorusínskych obciach.¹²

Aj keď to pre niektorých karpatskorusínskych patriotov možno znie znepokojujúco, je pravdepodobné, že v pomerne blízkej budúcnosti väčšina ľudí, ktorí sa hlásia ku karpatskorusínskej národnosti, nebude vedieť po rusínsky. A tak musia karpatskorusínski pedagógovia a občianski aktivisti prehodnotiť a skorigovať svoj postoj k zachovaniu kultúry. Snaha o zachovanie identity predkov u prisťahovalcov, ktorí nehovoria po rusínsky, si vyžaduje isté techniky a postupy, ktoré sa treba naučiť. S takýmito modelmi

¹⁰ Z kontextu by malo byť zrejmé, že termínom *imigrant* (odborne *in-migrant*) nenazývam ľudí, ktorí sa na Slovensko nedávno prisťahovali z cudziny, ale skôr takých, ktorí sa narodili a možno aj študovali v obciach obývaných Rusínmi, a teraz žijú a pracujú vo vzdialených – geograficky a rozhodne aj kultúrne – oblastiach svojej vlasti.

¹¹ Označiť Prešov za domov karpatskorusínskej prisťahovaleckej komunity sa môže zdať zvláštne. Hoci je pravda, že v Prešove sídli niekoľko karpatskorusínskych inštitúcií, je slovenským mestom, podstatne vzdialeným od obcí obývaných Rusínmi, kde karpatskorusínski „imigranti“ vždy tvorili len veľmi malé percento obyvateľstva. O občianskych a kultúrnych aktivitách niektorých z týchto jednotlivcov v rámci „imigrácie“ sa možno dočítať v publikácii: Paul Robert Magocsi, *From Nowhere to Somewhere*: (Hannover a Stuttgart: Ibidem Verlag, 2024), s. 483-495.

¹² Podľa najnovších údajov zo sčítania ľudu (2021) je najmenšou obcou na celom Slovensku karpatskorusínska obec Príkra/Prykra, ktorá má len 12 obyvateľov, pričom v roku 1930 mala 146 obyvateľov. Mikuláš Mušínska a Alexander Mušínska, *Národnostná menšina pred zánikom?* (Prešov, 2011), s. 516-517; „Najmenšie je selo Prykra,“ *Info-Rusyn*, XIX, 9 (Prešov, 2022), s. 5.

udržiavania národnej identity majú skúsenosti karpatskí Rusíni vo Vojvodine a v Spojených štátoch alebo v oveľa starších diaspórach Arménov a Židov v mnohých končinách sveta.

Môže sa zdať, že všetko, čo som doteraz povedal o karpatskorusínskej národnej identite, je v rozpore s mojimi predchádzajúcimi poznámkami o Herderovi a láske k jazyku našich predkov ako najvyššej záruke národnej identity. Znamená to, že by sme mali zabudnúť na obavy o rusínsky jazyk, alebo ich aspoň bagatelizovať?

Nie, to by sme rozhodne nemali, a už vôbec by sme sa nemali vzdávať boja za podporu rusínskeho jazyka na Slovensku, predovšetkým v školskom systéme.

Už som spomenul mimoriadny úspech karpatskorusínskeho hnutia na Slovensku po roku 1989. To je zaiste pravda. Ale v oblasti rusínskeho jazykového vzdelávania sú výsledky sotva badateľné.

Vďaka podpore slovenskej vlády, Ministerstva školstva Slovenskej republiky a činnosti Prešovskej univerzity v Prešove, konkrétne Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry, sa rusínsky jazyk podarilo kodifikovať. Najvýraznejšie sa to prejavuje v širokej škále nových učebníc gramatiky, slovníkov a celej série učebníc pre všetky stupne – od 1. ročníka základnej školy až po stredné školy. Ale komu sú tieto učebnice určené? Veď v rusínskom jazyku sa vyučuje len pár predmetov na niektorých školách.

Kultúrni aktivisti a občianske organizácie, ako napríklad Rusínska obroda, už desaťročia nariekajú nad tým, že viac-menej neexistujú školy s vyučovacím jazykom rusínskym. Prečo je to tak?

Krátko po revolúciách v roku 1989 pôsobili karpatskorusínski občianski a kultúrni aktivisti na čele s ľuďmi ako Vasil Turok-Heteš a Alexander Zozulák pod niečím, čo by som nazval „liberálno-humanistickým kúzlom“ bývalého antikomunistického disidenta a budúceho československého prezidenta Václava Havla. Komunistický totalitný režim – ten, ktorý tvrdil, že karpatskí Rusíni neexistujú, vyhlásil ich za Ukrajincov a prinútil ich učiť sa vo svojich obecných školách ukrajinský jazyk – bol preč. A tak po roku 1989 bolo možné zakladať školy s rusínčinou ako vyučovacím jazykom.

Práve vtedy bolo treba konať a požadovať, aby sa v každej karpatskorusínskej obci vyučovalo aspoň pár predmetov týždenne po rusínsky. Ale Rusínska obroda, ktorú takmer dve desaťročia vie-

dol Vasil Turok-Heteš, bola inšpirovaná a presiaknutá Havlovými humanistickými zásadami. Predošlý komunistický režim totiž síce karpatských Rusínov násilne poukrajiničil, ale liberálne demokratické myslenie si vyžadovalo nový, lepší prístup – voluntarizmus. Triedy s vyučovacím jazykom rusínskym sa mali zriadiť len za predpokladu, ak o to rodičia požiadali. Toto bolo podľa mňa katastrofálne rozhodnutie.

Aby sa zmenili súčasné žalostné dôsledky tohto rozhodnutia, musia karpatskorusínski občianski a kultúrni predstavitelia na Slovensku, vrátane organizácie Rusínska obroda, pôsobiť prostredníctvom politického systému na zmenu vzdelávania na Slovensku. Ak nedôjde k zmene zhora z pozície vládnuvúcich kruhov v Bratislave, reforma štandardných učebných osnov pre školy s rusínskym vyučovacím jazykom nemá nádej.

Nie som obyvateľom Slovenska ani odborníkom na vzdelávanie, ale rád by som slovenským odborníkom na vzdelávanie navrhol niekoľko stratégií na zváženie. Vzhľadom na to, že Slovensko je relatívne malá európska krajina, kde je neustále nevyhnutná komunikácia s bezprostrednými i vzdialenejšími geografickými susedmi, domnievam sa, že každý žiak základnej a strednej školy by sa mal povinne učiť tri jazyky: slovenčinu (štátny jazyk), angličtinu (jazyk Európskej únie) a jeden regionálny jazyk. Tým by mala byť buď maďarčina, rómčina alebo rusínčina, čo sú jazyky najpočetnejších národnostných menšín na Slovensku.

To by znamenalo, že všetci žiaci – bez ohľadu na národnosť svojich rodičov – by museli pred maturitou okrem slovenčiny a angličtiny ovládať aj maďarčinu, rómčinu alebo rusínčinu. Takýto pedagogický prístup by posilnil porozumenie medzi všetkými národnosťami žijúcimi na Slovensku a zároveň zlepšil komunikáciu s bezprostrednými susedmi Slovenska – Maďarskom a Ukrajinou. Štátna vzdelávacia programová politika, nie voluntarizmus, by takto zvýšila počet rusínsky hovoriacich obyvateľov slovenskej, maďarskej, rómskej, ako aj karpatskorusínskej príslušnosti či národnosti.

Tak ako Herder, aj my všetci máme radi jazyky. Nové učebné osnovy platiace pre celé Slovensko by boli reakciou na túto lásku a zároveň by mladým ľuďom vstúpili do srdca na dedičstvo svojich

predkov a regionálnu národnú identitu, či už maďarskú, rómsku alebo karpatskorusínsku.

LITERATÚRA

JÁSZI, Oscar. *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*. Chicago: University of Chicago Press, 1929.

JÁSZI, Oskar. The Problem of Sub-Carpathian Ruthenia. In: KERNER, Robert J., ed. *Czechoslovakia*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1949, s. 193-215.

KEDOURIE, Elie. *Nationalism*. London: Hutchinson, 1960.

KRÁLOVÁ, Luba. Rusíni na Slovensku v transformačných procesoch po roku 1989 – špecifické problémy jazykovej a národnej sebareflexie. *Rusyn*, Roč. XXXIII, č. 1. Prešov: Akadémia rusínskej kultúry, 2023, s. 8. ISSN 1339-5483.

MAGOCSI, Paul Robert. *From Nowhere to Somewhere*. Hannover a Stuttgart: Ibidem Verlag, 2024. ISBN 978-3-8382-1973-8.

MAGOCSI, Paul Robert. *With Their Backs to the Mountains: A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest and New York: Central European Press, 2017. ISBN 978-6155053467.

MUŠINKA, Mikuláš a Alexander MUŠINKA. *Národnostná menšina pred zánikom?* Prešov: Centrum antropologických výskumov, 2011, s. 516-517. ISBN 978-80-89450-05-3

Najmenšie je selo Prykra. *Info-Rusyn*, Roč. XIX, č. 9. Prešov: Rusínska obroda na Slovensku, s. 5.

Paul Robert Magocsi, FRSC

Professor

Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto

100 St. George St.

Toronto, ON M5S 3G3

Canada

E-mail: ukr.chair@utoronto.ca

DYNAMIKA EDUKÁCIE V RUSÍNSKOM JAZYKU NA SLOVENSKU V KONTEXTE EURÓPSKEJ CHARTY REGIONÁLNYCH ALEBO MENŠINOVÝCH JAZYKOV (2003 - 2004)

Anna PLIŠKOVÁ

Abstract

The European Charter for Regional or Minority Languages, operative in Slovakia from January 2002, provides a control mechanism for evaluating the application of its provisions in each contractual country with the goal of giving recommendations for legislative, political, and practical improvement, if needed. This mechanism is in the form of a panel of experts, whose major task is to research the actual situation of regional or minority languages in a given country. The panel is also to provide to the Commission of Ministers of the Council of the European Union an assessment of how the contractual country is complying with the obligations in case there should be a need to press that member state to rise to a higher level of engagement. To facilitate this task, the EU Commission of Ministers adopted a structure for the implementation reports which the contractual country has the responsibility of transmitting to the secretary of the EU in three-year cycles. Up to now, the Slovak Republic has produced six implementation reports, and the panel of experts has prepared its assessment report on five of them. The present article analyzes the condition of and issues connected with the full implementation of the obligations of the charter by the Slovak Republic in article 8: Education and evaluation by the panel of experts of the Council of Europe.

Keywords: European Charter for Regional or Minority Languages. Rusyn language in Slovakia. Minority education. Language policy. Monitoring and implementation of obligations.

1 Úvod

Jazyky sú mimoriadne bohatou súčasťou kultúrneho dedičstva Európy a sveta, vyjadrujú identitu a zabezpečujú spojenie ľudí, ktorí nimi hovoria, s ich minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou. V jazykoch je vložená veľká časť poznatkov o svete a ľudská skúsenosť. Keď jazyky zaniknú, tieto poznatky sa stratia.

V rámci Európskej únie sa hovorí mnohými jazykmi. Existuje 23 úradne uznaných jazykov, ktoré sú pracovnými jazykmi EÚ. Existuje viac než 60 pôvodných regionálnych a menšinových jazykov, z ktorých päť sa uznáva za polouradné jazyky (katalánčina, galícijčina, baskičtina, škótska gaelčina, waleština). Žiadny ďalší jazyk nemá v EÚ oficiálne postavenie. Napriek tomu, že EÚ má obmedzený vplyv, keďže politiky v oblasti vzdelávania a jazykov patria do zodpovednosti jednotlivých členských štátov, pripomína svoj záväzok zabezpečiť jazykovú rozmanitosť a presadzovať znalosť jazykov.

Uznanými termínmi používanými na klasifikáciu jazykov, ktoré sú v Európe pôvodné, ale nie sú štátnymi jazykmi v konkrétnom štáte, sú termíny *regionálne* alebo *menšinové* jazyky. Tento termín použila Rada Európy vo svojej *Charte regionálnych alebo menšinových jazykov*. Tieto jazyky vo všeobecnosti patria do štyroch kategórií, ktorými sú: **domáce jazyky**, ktoré sú pôvodné, ale nie sú štátnymi jazykmi; **domáce a cezhraničné jazyky**, ktoré sú pôvodné a existujú vo viac ako jednom štáte, ale nie sú štátnymi jazykmi; **cezhraničné jazyky**, ktoré existujú ako štátny jazyk v jednom štáte a ako menšinový jazyk v inom štáte; a **jazyky bez územia**, akým je napríklad rómčina.¹

V rámci procesu globalizácie sme svedkami presadzovania homogénnejšej kultúry aj na svetovej scéne, pričom hlavnou hybnou silou je v tomto kontexte angličtina. Pre mnoho menej používaných jazykov je preto zložitá bojovať o prežitie v tomto prostredí, zvlášť ak existujú v znevýhodnených vidieckych oblastiach, často s nedostatočnými dopravnými spojeniami. Nositelia takýchto jazykov neveria, že aj ich jazyky majú svoju dôstojnosť či hospodársku hodnotu, a preto svoj jazyk neodovzdávajú ďalšej generácii. Toto chýbajúce medzigeneračné odovzdávanie je jedným z najzreteľnejších aspektov ohrozených jazykov, medzi ktoré v súčasnosti patrí aj rusínsky jazyk.

V 90. rokoch minulého storočia vydala organizácia UNESCO publikáciu *Červená kniha ohrozených jazykov*, v ktorej sa uvádza

¹ JONES, Meirion Prys: Ohrozené jazyky a jazyková rozmanitosť v Európskej únii. Dostupné online na: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOL-CULT_NT\(2013\)495851\(SUM01\)_SK.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOL-CULT_NT(2013)495851(SUM01)_SK.pdf); <http://www.europarl.europa.eu/studies> (02.07.2016).

úplný zoznam ohrozených jazykov sveta. Túto knihu neskôr nahradil *Atlas svetových jazykov v ohrození*.² V rokoch 2002 – 2003 požiadala organizácia UNESCO skupinu expertov ad hoc, aby vypracovali rámec na určenie životaschopnosti jazyka. V tomto rámci sa uvádza sedem úrovní životaschopnosti, pričom päť z týchto úrovní patrí jazykom, ktoré sú ohrozené. Ide o tieto úrovne: *bezpečný, stabilný – ale ohrozený, zraniteľný, rozhodne ohrozený, vážne ohrozený, kriticky ohrozený, zaniknutý*. Rusínsky jazyk na Slovensku a v celej karpatskej oblasti podľa tohto Atlasu sa klasifikuje prívlastkom „zraniteľný“, čo sa vysvetľuje tak, že „jazykom hovorí väčšina detí, jeho používanie môže byť ale obmedzené na určitú oblasť (napr. domáce prostredie)“, pričom vojvodinský rusínsky jazyk sa klasifikuje ako „rozhodne ohrozený“, t. j. deti sa doma už neučia jazyk ako svoj materinský.³ Vychádzajúc z uvedených definícií klasifikácie jazykov a poznania sociolingvistickej situácie, myslíme si, že aj karpatský rusínsky jazyk patrí do kategórie „rozhodne ohrozených“ jazykov v Európe. V tomto kontexte povzbudivo pôsobia politické odporúčania zhrnuté v správe *Ohrozené jazyky a jazyková rozmanitosť v Európskej únii*, ktorú pripravil Meirion Prys Jones z Generálneho riaditeľstva pre vnútorné politiky Európskeho parlamentu na požiadanie Výboru pre kultúru a vzdelávanie Európskeho parlamentu:

- ... Zväziť zabezpečenie **osobitných finančných prostriedkov pre ohrozené jazykové spoločenstvá**, ak majú tieto spoločenstvá prežiť...;
- ... Požiadat Radu Európy, aby **zvážila možnosti začlenenia osobitných doložiek týkajúcich sa ohrozených jazykov do Charty regionálnych a menšinových jazykov...**;
- ... Všetky členské štáty EÚ by sa mali **podporovať v tom, aby vytvorili vnútroštátne strategické plány** na podporu ohrozených jazykov... V rámci stanovenia celoeurópskych priorit

² Atlas of the World's Languages in Danger. *New edition of the Atlas of endangered languages*. UNESCO, 2012. Retrieved 30 April 2012. Od februára 2009 spustilo UNESCO online verziu atlasu, ktorá sa neustále aktualizuje (<http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap>) (31.10.2016).

³ <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap> (31.10.2016).

na oživenie jazykov by sa hlavná pozornosť mala sústrediť na **odovzdávanie jazyka v domácnosti a na vyučovanie ohrozených jazykov v rámci vzdelávacieho systému**. Na podporu vyučovania a používania ohrozených jazykov **sú potrebné spoľahlivé politiky vzdelávania**;

- V oblasti poskytovania podpory ohrozeným jazykom **je potrebná lepšia spolupráca rozhodujúcich subjektov**. Existujúce siete na európskej úrovni sa musia rozšíriť a dostatočne financovať, aby boli v tejto súvislosti účinné a účelné...;
- Osobitná pozornosť sa musí venovať podpore, ktorú možno zabezpečiť prostredníctvom technológií... **Technológie a sociálne médiá môžu pre tieto jazykové skupiny predstavovať ľahko dostupný prostriedok komunikácie...** individuálnej..., ale aj skupinovej... V tejto oblasti by mohlo mať veľký dosah financovanie európskeho výskumu a vývoja.;
- Ohrozené jazykové spoločenstvá musia mať **právomoc presadzovať vlastné jazyky...**;

Osobitný dôraz by sa mal klásť na podporu používania ohrozených jazykov mladými ľuďmi. Tieto jazykové spoločenstvá musia mať na tento účel prostriedky, aby **svojim mladým ľuďom ukázali a aby ich presvedčili, že ich jazyky sú užitočné, dôležité a potrebné**.⁴

2 Základné východiská Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov

Jedným z najdôležitejších medzinárodných nástrojov na zachovanie regionálnych a menšinových jazykov je Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov (ďalej len „charta jazykov“). Je jedným z dohovorov Rady Európy, ktorý bol prijatý v roku 1992 a platnosť nadobudol 1. marca 1998. Zo 47 členských štátov Rady Európy ju ratifikovalo 24 štátov.⁵

⁴ JONES, Meirion Prys: *Ohrozené jazyky a jazyková rozmanitosť v Európskej únii*.

⁵ Chartu jazykov ratifikovali nasledujúce členské štáty Rady Európy: Arménsko, Cyprus, Česká republika, Čierna hora, Dánsko, Fínsko, Holandsko, Chorvátsko, Lichtenštajnsko, Luxembursko, Maďarsko, Nemecko, Nórsko, Poľsko, Rakúsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Srbsko, Španielsko, Švaj-

Charta jazykov je vytvorená na ochranu a podporu regionálnych alebo menšinových jazykov ako ohrozeného aspektu európskeho kultúrneho dedičstva. Má kultúrny rozmer, chráni a podporuje regionálne alebo menšinové jazyky, nie jazykové menšiny. Nestanovuje individuálne alebo kolektívne práva užívateľov regionálnych alebo menšinových jazykov. Stanovuje povinnosti štátom prijať také opatrenia, aby jazyky boli zachované a rozvíjané ako živý aspekt európskej kultúrnej identity.

Charta jazykov sa skladá z preambuly a piatich častí. K jednotlivým ustanoveniam bola vydaná aj výkladová správa ako návod na aplikovanie a výklad charty jazykov.⁶

Preambula odráža dôvody a účely jej vypracovania, vysvetľuje jej základný filozofický prístup. Časť I obsahuje všeobecné ustanovenia vymedzujúce okrem iného základné pojmy, rozsah záväzkov, ktoré musia štáty prijať, a organizačné opatrenia. Časť II definuje ciele a zásady, ktoré sú predpokladom na vytvorenie nevyhnutného rámca zachovania regionálnych alebo menšinových jazykov. Táto časť sa vzťahuje na všetky regionálne alebo menšinové jazyky používané na území štátu. Časť III obsahuje opatrenia na podporu používania jazykov vo verejnom živote. Z hľadiska rozsahu ide o ťažiskovú časť rozdelenú na oblasť vzdelávania, súdnictva, správnych orgánov a verejných služieb, médií, kultúrnej činnosti a kultúrnych zariadení, ekonomický a sociálny život, cezhraničnú spoluprácu. Obsahuje 96 ustanovení s možnosťou výberu alternatívy v závislosti od situácie jednotlivých jazykov, pričom štát si musí vybrať najmenej 35 ustanovení vrátane troch povinných z článkov 8 a 12 a po jednom z článkov 9, 10, 11 a 13. Charta jazykov nevyžaduje prijatie obidvoch častí II a III, štát sa môže obmedziť na to, že ratifikuje chartu jazykov bez výberu jazyka za účelom aplikácie časti III. V takom prípade sa aplikuje len časť II. Časť IV je venovaná uplatňovaniu charty jazykov, zavádza kontrolný mechanizmus

čiaro, Švédsko, Ukrajina, Veľká Británia. Podpísalo. Neratifikovalo ju zatiaľ 9 štátov – Azerbajdžan, Bosna a Hercegovina, Francúzsko, Island, Macedónsko, Malta, Moldavsko, Ruská federácia, Taliansko.

⁶ Výkladová správa k Európskej charte regionálnych alebo menšinových jazykov. Dostupné online na: http://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovykh_jazykov (18. 8. 2017).

spočívajúci v povinnosti predkladania periodických správ a vytvárania Výbor expertov. Kontrolný mechanizmus je založený na dialógu a spolupráci medzi štátom a Radou Európy s cieľom upozorniť na prípadné nedostatky v plnení záväzkov. Výbor ministrov Rady Európy monitoruje, ako štáty plnia prijaté záväzky. Súčasťou tohto procesu je povinnosť štátu predložiť v lehote jedného roka od nadobudnutia platnosti, a potom pravidelne v trojročných intervaloch, správu o svojej politike. Kontrolný mechanizmus je transparentný, všetky dokumenty sú v príslušnom štádiu monitoringu zverejňované na internetovej stránke Rady Európy.⁷ Časť V obsahuje záverečné ustanovenia týkajúce sa právneho života charty jazykov.

3 Charta jazykov a Slovenská republika

V mene Slovenskej republiky bola charta jazykov podpísaná 20. februára 2001. Národná rada Slovenskej republiky s ňou vyslovila súhlas uznesením č. 1497 z 19. júna 2001. Prezident Slovenskej republiky ju ratifikoval 20. júla 2001 a ratifikačná listina bola uložená a zaregistrovaná u depozitára, generálneho tajomníka Rady Európy, 5. septembra 2001. Pre Slovenskú republiku nadobudla platnosť 1. januára 2002. Publikovaná je v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod číslom 588/2001 Z. z.⁸

Slovenská republika si vybrala od 49 do 53 ustanovení (minimum je 35) z časti III charty pre 9 menšinových jazykov: bulharský, český, chorvátsky, maďarský, nemecký, poľský, rómsky, rusínsky a ukrajinský.⁹

Uplatňovanie charty pre **rusínsky jazyk** sa vzťahuje na tieto články:

Článok 8 – Vzdelávanie – ods. 1 písm. a) bod ii, písm. b) bod ii, písm. c) bod ii, písm. d) bod ii, písm. e) bod ii, písm. f) bod ii, písm. g), h), i);

Článok 9 – Súdnictvo – ods. 1 písm. a) body ii a iii, písm. b) body ii a iii, písm. c) body ii a iii, písm. d), ods. 3;

⁷ http://www.europskaunia.sk/rada_europy.

⁸ www.zbierka.sk/sk/.../588-2001-z-z.p-6135.pdf.

⁹ Od roku 2015 k regionálnym alebo menšinovým jazykom v SR patria ďalšie jazyky - srbčina a ruština, a od roku 2019 aj jazyk jidiš. Spolu v súčasnosti ide o 12 regionálnych alebo menšinových jazykov, na ktoré sa vzťahuje pôsobnosť ECHR MJ.

Článok 10 – Správne orgány a verejné služby – ods. 1 písm. a) body iii a iv, ods. 2 písm. b), c), d), f), g), ods. 3 písm. c), ods. 4 písm. a), c), ods. 5;

Článok 11 – Médiá – ods. 1 písm. a) bod iii, písm. b) bod ii, písm. c) bod ii, písm. d), písm. e) bod i, písm. f) bod ii, ods. 2 a 3;

Článok 12 – Kultúrna činnosť a kultúrne zariadenia – ods. 1 písm. a), b), c), d), e), f), g), ods. 2 a 3;

Článok 13 – Ekonomický a sociálny život – ods. 1 písm. a), b), c), ods. 2 písm. c);

Článok 14 – Cezhraničná spolupráca – písm. a).

Slovenská republika doteraz predložila 6 správ o implementácii charty jazykov v SR – v rokoch 2003, 2008, 2012, 2014, 2018, 2024. Výbor expertov Rady Európy doteraz vypracoval 5 hodnotiacich správ – v rokoch 2006, 2009, 2012, 2015, 2019 a zároveň predložil konkrétne odporúčania vláde SR. V roku 2024 Slovenská republika predložila svoju 6. periodickú správu o implementácii charty jazykov v SR.¹⁰

4 Stav rusínskeho školstva na Slovensku v kontexte piatich hodnotiacich správ Výboru expertov Rady Európy

Podľa Článku 8 (Vzdelávanie) charty jazykov majú orgány na základe záväzkov SR *umožniť* vyučovanie v regionálnych alebo menšinových jazykoch na rôznych stupňoch vzdelávania. Znamená to, že **ponuka musí predchádzať dopyt, t. j. vzdelávanie je potrebné zorganizovať skôr, ako sa na orgány obrátia rodičia alebo žiaci**. Rovnako sa požaduje, aby táto ponuka bola **kontinuálna** medzi jednotlivými stupňami vzdelávania v príslušných geografických oblastiach. Okrem toho príslušné orgány musia aktívne informovať rodičov, resp. žiakov o dostupnosti vzdelávania v regionálnom alebo menšinovom jazyku a nabádať ich, aby sa o takéto vzdelávanie uchádzali.

¹⁰ Šiestu správu o implementácii Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov v Slovenskej republike pozri na <https://mzv.sk/web/sk/diplomacia/temy/ludske-prava/narodnostne-mensiny-a-ochrana-mensinovyh-jazykov>, resp. na <https://www.mzv.sk/documents/10182/21729197/001-Ludske-prava-narodnostne-mensiny-6-kolo-monitorovania-sprava-jazykova-charta-Slovensko.pdf/e8a4f239-57bb-0404-0ffb-35d5a4be067a>

Výbor ministrov RE hneď po prvom monitorovacom cykle (2006) a zozbieraní relevantných informácií odporučil slovenským orgánom, aby „**prijali opatrenia vo výučbe rusínskeho jazyka na všetkých stupňoch vzdelávania**“.¹¹

V druhom monitorovacom cykle (2009) Výbor ministrov RE odporučil slovenským orgánom, aby „**zabezpečili výučbu všetkých menšinových jazykov na všetkých príslušných úrovniach a aby o jej dostupnosti informovali rodičov**“.¹²

V 3. cykle (2012) Výbor ministrov RE odporúčal pokračovať „**v úsilí zaistiť vyučovanie jazykov všetkých menšín na všetkých príslušných úrovniach a informovať rodičov o jeho dostupnosti**“. Okrem pokroku vo vzťahu k rusínčine neboli zaznamenané významné zmeny vo výučbe menšinových jazykov.¹³

Vo 4. cykle (2015) Výbor expertov dôrazne žiadal slovenské orgány, aby prijali opatrenia na zaistenie výučby v menšinových jazykoch alebo menšinových jazykov na všetkých primeraných úrovniach.¹⁴

V 5. cykle (2019) v SR bolo zaznamenaných niekoľko pozitívnych krokov v prospech menšinových jazykov: zvýšenie normatívo-
pre ZŠ s vyučovacím jazykom národnostnej menšiny na 113% a pre ZŠ s vyučovaním jazyka národnostnej menšiny na 104%. Ambiciózna ratifikácia sa však stále v plnej miere nepremietla do každodennej praxe.¹⁵

Ktoré sú teda záväzky prijaté Slovenskou republikou vo vzťahu k vzdelávaniu Rusínov v ich materinskom jazyku a aké sú výsledky ich plnenia po piatich monitorovacích cykloch Výboru expertov Rady Európy? Zhrnieme si ich podľa jednotlivých bodov charty,

¹¹ Hodnotiaca správa Výboru expertov charty jazykov (1. kolo monitorovania), dostupné online na http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/ludske-prava-narodnostne-mensiny-a-ochrana-mensinovyh-jazykov (22. 10. 2017)

¹² Druhá Hodnotiaca správa Výboru expertov charty jazykov, dostupné online na http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/ludske-prava-narodnostne-mensiny-a-ochrana-mensinovyh-jazykov (22. 10. 2017)

¹³ 3. kolo monitorovania pozri na <https://mzv.sk/web/sk/diplomacia/temy/ludske-prava/narodnostne-mensiny-a-ochrana-mensinovyh-jazykov>

¹⁴ 4. kolo monitorovania pozri na <https://mzv.sk/web/sk/diplomacia/temy/ludske-prava/narodnostne-mensiny-a-ochrana-mensinovyh-jazykov>

¹⁵ 5. kolo monitorovania pozri na <https://mzv.sk/web/sk/diplomacia/temy/ludske-prava/narodnostne-mensiny-a-ochrana-mensinovyh-jazykov>

ktoré si SR vybrala implementovať a predstavíme závery hodnotenia Výboru expertov Rady Európy, ako aj vlastné poznatky k danej problematike, ktorej sa venujeme dlhodobo.

Odsek 1

V oblasti vzdelávania sa zmluvné strany zaväzujú na územiach, kde sa také jazyky používajú, podľa situácie každého z týchto jazykov a bez ujmy na výučbe oficiálneho(ych) jazyka(ov) štátu:

Predškolská výchova

Písmeno: a ...

Bod: ii – umožniť, aby prevažná časť predškolskej výchovy bola zabezpečená v príslušných regionálnych alebo menšinových jazykoch

So vznikom základných škôl s vyučovacím jazykom rusínskym na Slovensku začínajú zároveň vznikať aj materské školy s výchovným jazykom rusínskym: Čabiny (2008 – 2015), Bajerovce (2011 – 2013), Kalná Roztoka (2014), Klenová (2017). Nemáme však vedomosti o tom, aby v obciach, kde žije minimálne 20%¹⁶ obyvateľov rusínskej národnosti, v ktorých existujú vo všeobecnosti základné školy, alebo dokonca ZŠ s vyučováním rusínskeho jazyka, sa realizovala zo strany zriaďovateľov materských škôl, teda obecných úradov, aktívna ponuka, resp. propagácia možnosti výchovy v predškolských zariadeniach v materinskom rusínskom jazyku. Ojedinelé pokusy o sprostredkovanie informácií v tejto veci boli zaregistrované skôr zo strany jednotlivých členov rusínskych občianskych združení – avšak nemali želaný efekt z toho dôvodu, že: nemali systematický charakter; chýbala finančná podpora takýchto aktivít; nemali podporu zriaďovateľov; nedostatočná argumentácia pragmatických dôvodov, ktoré by presvedčili rodičov; neexistoval výkonný štátny orgán, ktorý by sprostredkované informácie a návrhy uviedol do praktického života; neexistovali žiadne stimulačné mechanizmy, napr. finančné zvýhodnenie zakladania materských škôl s výchovným jazykom rusínskym, čo v regióne ekonomicky slabom je dosť závažný moment.

¹⁶ V januári 2023 bolo vydané nové nariadenie vlády SR č. 35/2023 Z. z., ktorým sa vydáva zoznam obcí, v ktorých občania SR patriaci k NM tvoria najmenej 15 % obyvateľstva (reflektuje na výsledky SODB 2021, interpretáciu 2 otázok na národnosť a na ostatnú novelu zákona č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov NM).

Výbor expertov RE považoval v prvom (2006) aj druhom (2009) monitorovacom cykle tento záväzok za **nesplnený** a vyzval slovenské orgány na prijatie opatrení na zabezpečenie významnej časti predškolského vzdelávania v rusínčine, ako aj na zabezpečenie kontinuálnej ponuky na rôznych stupňoch vzdelávania.

Tretia periodická správa SR (2012) uvádza, že predškolské vzdelávanie v rusínčine je dostupné v regióne, kde sa týmto jazykom hovorí, a v obciach, kde existujú školy s vyučovacím jazykom rusínskym – Čabiny, Bajerovce, Kalná Roztoka, a v menšinovej škôlke v Prešove (sic!). Slovenské orgány nepriaznivý stav argumentovali nezáujmom rodičov o vzdelávanie v rusínčine. Podľa nás problémom je skôr absencia systematického prístupu zo strany príslušných orgánov k otázke informovania rodičov. V 3. monitorovaní (2012) Výbor expertov RE považoval tento záväzok iba za **častočne splnený**.¹⁷

4. hodnotiacia správa VE RE (2015) konštatovala, že v SR existuje jedna rusínska MŠ v Čabinách (10 detí) a jedna dvojazyčná slovensko-rusínska MŠ v Bajerovciach (6 detí).¹⁸ Výbor expertov vo 4. správe zastáva názor, že súčasná ponuka je veľmi malá, berúc do úvahy počet osôb hlásiacich sa k rusínskej menšine, a teda aj po 4., neskôr aj po 5. cykle monitorovania (2019) hodnotí záväzok SR iba za **častočne splnený**.¹⁹ Šiesta implementačná správa SR (2024) uvádza, že k 15. septembru 2022 v Slovenskej republike evidujeme 4 MŠ: dve MŠ pri základnej škole a to v Kalnej Roztoke a Klenovej, jednu MŠ v Čabinách a jednu Súkromnú MŠ v Prešove.²⁰

¹⁷ Tretia Hodnotiacia správa Výboru expertov, dostupné online na http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovykh_jazykov (22. 10. 2017).

¹⁸ Od 1. 9. 2021 OZ Kolíska otvorilo v Prešove Materskú školu Kolýsočka s prvotným zámerom, že to bude MŠ s vyučovacím jazykom rusínskym. V dôsledku objektívneho problému s naplnením kapacity takejto škôlky prvotný zámer jej iniciátori museli prispôsobiť záujmu rodičov, takže škôlka funguje ako bilingválna – slovensko-rusínska. Od 1. 6. 2022 vedenie škôlky avizovalo otvorenie jednej triedy pre ukrajinské deti žijúce v Prešove ako dočasnú pomoc najmä pre ukrajinských odidencov v Prešove a jeho okolí počas trvania vojnového stavu na Ukrajine. Pozri <https://www.rusinskyjazyk.sk/mataska-skola/#reservation-form>

¹⁹ Pozri pozn. č. 18 a 19.

²⁰ Pozri pozn. č. 6.

Základné vzdelávanie

b ...

ii – zabezpečiť, aby prevažná časť vyučovania na základnom stupni bola zabezpečená v príslušných regionálnych alebo menšinových jazykoch

V SR v súčasnosti existujú iba 2 ZŠ s vyučovacím jazykom rusínskym (Kalná Roztoka, Klenová), v ktorých okrem predmetu rusínsky jazyk a kultúra sa v rusínskom jazyku na I. stupni ZŠ vyučujú aj iné predmety (hudobná, výtvarná, telesná výchova a regionálna výchova – vlastiveda). Podľa 6. implementačnej správy (2024) v SR evidujeme 4 školy s vyučovaním rusínskeho jazyka (Základná škola s MŠ Michala Sopiru Radvaň nad Laborcom – 48 žiakov, Základná škola Komenského Medzilaborce – 127 žiakov, Základná škola Duchnovičova Medzilaborce – 84 žiakov, Spojená škola – Základná škola Svidník – 119 žiakov).²¹ Počet škôl vyučujúcich rusínsky jazyk v SR je pomerne stabilný, hoci veľmi nízky, napriek tomu, že na Slovensku stúpol počet obcí s minimálne 20-percentným osídlením Rusínov zo 68 v roku 1991 na 91 v roku 2001 až na 124 v roku 2011.²² V niektorých ZŠ sa vyučovanie rusínskeho jazyka prestalo realizovať vraj pre nezáujem rodičov (ZŠ Kolbovce, ZŠ Šarišský Štiavnik, ZŠ Duchnovičova v Medzilaborciach, II. ZŠ vo Svidníku, ZŠ 1. mája v Snine, ZŠ v Stakčíne), v iných sa zase začalo realizovať pre záujem rodičov s cieľom zachovať školu v obci (Kalná Roztoka, Čabiny, Bajerovce, Klenová). Tým samozrejme nechceme povedať, že počet ZŠ, na ktorých sa vyučuje rusínsky jazyk, je uspokojivý, naopak, sú tu veľmi veľké rezervy, ktoré sú dôsledkom pasivity zriaďovateľov týchto škôl a absencie štátneho orgánu, ktorý by plnenie ustanovení charty v oblasti vzdelávania v rusínskom jazyku, podobne ako aj v iných menšinových jazykoch, sledoval a vyvíjal podporné aktivity s cieľom ich realizácie v praxi. Tejto problematike sa iba čiastočne venujú rusínske občianske združenia v rámci svojich kultúrnych projektov, avšak nedisponujú pro-

²¹ Pozri pozn. č. 6.

²² V januári 2023 bolo vydané nové nariadenie vlády SR č. 35/2023 Z. z., ktorým sa vydáva zoznam obcí, v ktorých občania SR patriaci k NM tvoria najmenej 15 % obyvateľstva. Reflektujúc výsledky sčítania obyvateľstva z roku 2021, takýchto obcí, v ktorých žije minimálne 15% obyvateľov rusínskej národnosti, je na Slovensku 156.

fesionálnymi pracovníkmi, ktorí by mohli byť nápomocní v tejto oblasti, pretože svoju činnosť vyvíjajú iba na báze dobrovoľnosti, takže bez akýchkoľvek kompetencií a finančných zdrojov nemôžu na seba zobrať ani relevantnú zodpovednosť v oblasti školstva. Je to úloha pre štát, ktorý by mal stimulovať vznik a podporovať existenciu takýchto škôl, a to špeciálnymi mechanizmami.

Výbor expertov RE teda považoval tento záväzok v rámci prvého monitorovacieho cyklu za **nesplnený** a vyzval slovenské orgány, aby prijali opatrenia na zabezpečenie významnej časti základného vzdelávania v rusínčine, ako aj na zabezpečenie ponuky kontinuálneho vzdelávania na rôznych stupňoch.

V druhej (2008) periodickej správe SR sa uvádza, že od roku 2008 bude vyučovanie v rusínskom jazyku poskytovať iba jedna ZŠ. Ďalšie tri ZŠ vyučujú rusínsky jazyk ako zjavne voliteľný vyučovací predmet (štyri triedy, 34 žiakov). Výbor expertov však oponoval, že tento záväzok si vyžaduje, aby sa podstatná časť vyučovania na základnom stupni uskutočňovala v rusínskom jazyku, čo znamená, že okrem výučby *daného jazyka* sa musia aj ostatné predmety vyučovať *v rusínskom jazyku*. Toto ustanovenie musí byť integrálnou súčasťou učebných osnov. Výbor expertov RE po 2. monitorovacom cykle považoval tento záväzok za **nesplnený**, pretože počet škôl vyučujúcich rusínsky jazyk a literatúru sa výrazne znížil (v predošlom monitorovacom cykle ich bolo 8). Podľa tretej (2012) periodickej správy poskytovala v školskom roku 2010/2011 vyučovanie v rusínčine iba jedna základná škola a rusínčina ako materinský jazyk sa vyučoval na troch školách. Výbor expertov RE považoval tento záväzok SR aj po 3. monitorovaní iba za **čiastočne splnený**, podobne aj po 4. (2015) a 5. cykle monitorovania (2019). Aktuálnu ponuku možnosti výučby hodnotil ako **príliš nízku**, vzhľadom na nárast počtu osôb náležiacich k rusínskej menšine. Upozorňuje, že počet škôl, v ktorých sa vyučuje v menšinových jazykoch alebo v ktorých sa menšinové jazyky vyučujú, sa počas monitorovacích cyklov **znižuje, a znovu vyzýva k pravidelnému a včasnému informovaniu a k štátnym stimulom**.²³

²³ K 5. monitorovaniu pozri pozn. č. 19.

Stredoškolské vzdelávanie

c ...

ii – umožniť, aby prevažná časť vyučovania na stredných školách bola zabezpečená v regionálnych alebo menšinových jazykoch

V súčasnosti sa rusínsky jazyk nevyučuje na žiadnej strednej škole v SR. Na Gymnáziu v Medzilaborciach v školskom roku 2002/2003 sa realizovala výučba rusínskeho jazyka ako nepovinného predmetu, o rok neskôr táto výučba zanikla a podľa informácií z webovej stránky na tomto gymnáziu sa viedol už iba krúžok rusínskeho jazyka a kultúry. To však neznamená, že na východe Slovenska neexistujú predpoklady na vznik stredných škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka. Nepriaznivá situácia je znovu výsledkom nedostatočnej aktivity či skôr nečinnosti v tejto otázke kompetentných štátnych inštitúcií a zriaďovateľov stredných škôl, a v neposlednom rade takisto riaditeľov stredných škôl. Zaevidované boli pokusy o založenie triedy alebo skupiny v rámci triedy s vyučovaním rusínskeho jazyka konkrétne na Sociálnej a pedagogickej akadémii v Prešove, ktorá by mala vychovávať učiteľov materských škôl aj pre národnostne zmiešané regióny alebo obce s menšinovým rusínskym obyvateľstvom.²⁴ Iniciátormi propagačnej akcie bol Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity a reprezentanti niektorých rusínskych občianskych združení. Vedenie školy napokon výučbu nezačalo, argumentujúc nedostatočným počtom prihlásených žiakov a absenciou kvalifikovaného učiteľa. Záujemcov o výučbu rusínčiny nakoniec zaradili na výučbu iných jazykov. Výbor expertov RE teda považoval tento záväzok SR aj po 3. monitorovacom cykle za **nesplnený**. K zásadným zmenám nedošlo ani po 4. a 5. cykle hodnotenia (2015 – 2019).

V kontexte problematiky stredoškolského vzdelávania v rusínskom jazyku v SR dovoľme si poznamenať, že po 4. monitorovacom cykle (2015), v školskom roku 2015/2016 Odbor školstva

²⁴ Копорова, Кветослава: Русинський язык на педагогічній академії, dostupné online na http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#Русинський_язык_на_педагогічній_академії (22. 10. 2017); К[опорова]. К[ветослава]: На академії мож ся учіти і русинський язык, dostupné online na http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#rodicia (22. 10. 2017).

Úradu Prešovského samosprávneho kraja vykonal na stredných školách prieskum, ktorý sa týkal záujmu o výučbu rusínskeho jazyka. Tento priniesol značne znepokojivé výsledky: ani jedna oslovená škola nezaznamenala záujem zo strany žiakov alebo ich zákonných zástupcov o vyučovanie predmetov v rusínskom jazyku, navyše väčšina oslovených vybraných škôl v okresoch s rusínskym obyvateľstvom uviedla, že všetci ich žiaci sa hlásia k slovenskej národnosti. V kontexte činnosti pracovnej skupiny MŠ SR, zriadenej 11. júla 2016 za účelom vypracovania novej *Koncepcie rozvoja výučby rusínskeho jazyka a kultúry v materských školách, základných školách a stredných školách v Slovenskej republike*, členmi ktorej na žiadosť MŠ SR sa stali aj odborní pracovníci odboru školstva Úradu Prešovského samosprávneho kraja, práve títo v dňoch 26. – 28. septembra 2016 realizovali prieskum dotazníkovou formou špeciálne na Pedagogickej a sociálnej akadémii v Prešove, kde bol už pred časom avizovaný záujem študentov o výučbu rusínskeho jazyka na základe propagačných akcií ÚRJ K PU. V tomto prieskume mali študenti odpovedať na 3 otázky: 1. Máte záujem o štúdium predmetu rusínsky jazyk a literatúra? 2. Máte záujem o maturitu z predmetu rusínsky jazyk a literatúra? 3. Ak by ste zmaturovali z predmetu rusínsky jazyk a literatúra, máte záujem o prácu v MŠ, kde by sa výučba viedla v rusínskom jazyku? Ankety sa zúčastnilo spolu 330 žiakov odboru 7649 M Učiteľstvo pre materské školy a vychovávateľstvo, čo je 87,8 % zo všetkých žiakov študujúcich tento odbor. Výsledky druhého prieskumu, týkajúce sa iba tejto jednej SŠ, boli už o čosi priaznivejšie a myslíme si, že aj objektívnejšie. Zhrnuli sme ich do nasledujúcej tabuľky:

Ročník	1. otázka	2. otázka	3. otázka
prvý	12 áno / 78 nie	5 áno / 85 nie	4 áno / 86 nie
druhý	16 áno / 67 nie	6 áno / 77 nie	8 áno / 75 nie
tretí	12 áno / 73 nie	5 áno / 80 nie	8 áno / 77 nie
štvrtý	14 áno / 58 nie	11 áno / 61 nie	11 áno / 61 nie
spolu	54 áno / 276 nie	27 áno / 303 nie	31 áno / 299 nie

Z tabuľky je zrejmé, že v každom ročníku určitá časť študentov kladne odpovedala na každú postavenú otázku. Na prvú otázku odpovedalo kladne 54 žiakov, čo je 14,36 %, na druhú otázku od-

povedalo kladne 27 žiakov (7,2 %) a na tretiu otázku odpovedalo kladne 31 žiakov (8,2 %).

To znamená, že minimálne na tejto strednej škole v Prešovskom kraji študujú študenti, ktorí majú rusínsky pôvod, ovládajú rusínske nárečia a majú aj záujem o výučbu rusínskeho jazyka. Na základe toho môžeme predpokladať, že v Prešovskom kraji, najmä v jeho severovýchodných okresoch kompaktné obývanými rusínskym obyvateľstvom (okr. Medzilaborce, Snina, Humenné, Svidník, Bardejov, Stará Ľubovňa) na stredných školách študujú študenti aj rusínskej národnosti. Myslíme si, že na získanie relevantných výsledkov o záujme učiť sa rusínsky jazyk je namieste zorganizovať takýto prieskum v špeciálne vybraných stredných školách v uvedených okresoch. Inou otázkou však je, ako s týmito výsledkami – v prípade, že pre rusínsky jazyk budú priaznivé – každá škola naloží, pretože adaptácia tohto menšinového jazyka do škôl a jeho udržanie stojí na záujme niekoľkých zainteresovaných strán: v prvom rade rodičov, ďalej samotných žiakov, pedagógov, ale aj predstaviteľov miest a obcí v Prešovskom kraji.

Odborné a učňovské vzdelávanie

d ...

ii – umožniť, aby prevažná časť vyučovania na odborných školách bola zabezpečená v príslušných regionálnych alebo menšinových jazykoch

Myslíme si, že na danom stupni rozvoja rusínskeho jazyka je možné zabezpečiť na odborných školách iba vyučovanie predmetov rusínsky jazyk, rusínska literatúra, rusínska kultúra, regionálna výchova a dejiny v rusínskom jazyku. Chýbajú však podporné a stimulujúce aktivity kompetentných štátnych orgánov a zriaďovateľov takýchto škôl, ktoré by v tomto smere boli iniciátormi vzdelávania v rusínskom jazyku, ako aj kontrolného orgánu, ktorý by hodnotil úroveň plnenia prijatých záväzkov.

Výbor expertov považoval tento záväzok v 1. monitorovaní (2006) za **nesplnený** a vyzval slovenské orgány na prijatie opatrení zabezpečujúcich podstatnú časť výučby na odborných a učňovských školách v RJ. Podľa 2. aj 3. periodickej správy SR sa rusínsky jazyk nevyučoval na žiadnej odbornej škole a teda aj po 2. a 3.

monitorovaní Výbor expertov RE vyhodnotil tento záväzok SR za **nesplnený**. Podľa 4. hodnotiacej správy VE RE a na základe informácií získaných počas návštevy v SR Výbor expertov konštatoval, že žiadne stredné, technické alebo odborné školy nesprístupňujú aspoň podstatnú časť vzdelávania v rusínskom jazyku. Identickú konštatáciu sme zaznamenali aj po 5. monitorovaní.

Zhrňujúc Výbor expertov vyzval slovenské orgány, aby „prijali opatrenia zabezpečujúce podstatnú časť predškolskej výchovy a výučby na základných, stredných, odborných a učňovských školách v rusínskom jazyku a zabezpečili kontinuitu ponuky na všetkých stupňoch vzdelávania“.²⁵

Univerzitné a vysokoškolské vzdelávanie

e...

ii – zabezpečiť prostriedky na štúdium týchto jazykov ako odborných predmetov univerzitného a iného vysokoškolského štúdia

Od akademického roku 1999/2000 z iniciatívy vlády SR a vďaka jej špecifickej finančnej podpore na Prešovskej univerzite bol založený Ústav národnostných štúdií a cudzích jazykov s Oddelením rusínskeho jazyka a kultúry, ktorý poskytoval do konca akademického roka 2005/2006 iba prehĺbenú formu štúdia rusínskeho jazyka pre študentov Učiteľstva pre I. stupeň ZŠ. Až v roku 2005 bol v SR akreditovaný prvý učiteľský bakalársky študijný program (ŠP) rusínsky jazyk a literatúra, v roku 2008 magisterský a v roku 2013 doktorandský študijný program slavistika – rusínsky jazyk a literatúra. Všetky uvedené vysokoškolské ŠP od roku 2008 realizuje Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity, ktorý realizuje aj projekty vzdelávacieho charakteru prístupné nielen pre akademickú, ale aj pre širšiu laickú verejnosť. V kontexte charty jazykov realizácia a štátna finančná podpora univerzitného vzdelávania na báze rusínskeho jazyka v SR je zároveň **jediným splneným** z deviatich prijatých Slovenskou republikou ustanovení Článku 8 charty jazykov – Vzdelávanie. Jeho splnenie Výbor expertov RE konštatoval už v 2. monitorovacom cykle (2009).

²⁵ Tretia Hodnotiaca správa Výboru expertov, s. 30, dostupné online na [https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_CC619DD618C614B-2C1257CDF00401371_SK/\\$File/140228_3_Hodnotiaca_sprava_vyboru_expertov.pdf](https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_CC619DD618C614B-2C1257CDF00401371_SK/$File/140228_3_Hodnotiaca_sprava_vyboru_expertov.pdf) (22. 10. 2017).

Priebežné vzdelávanie a vzdelávacie kurzy pre dospelých f...

i – zabezpečiť poskytnutie priebežného vzdelávania alebo vzdelávacích kurzov pre dospelých prevažne alebo úplne v regionálnych alebo menšinových jazykoch, alebo

ii – umožniť, aby sa tieto jazyky stali predmetmi vzdelávania dospelých alebo súčasťou priebežného vzdelávania

Vysvetlenie tohto bodu je naznačené v predchádzajúcej časti *Univerzitné a VŠ vzdelávanie*.

Pokiaľ ide o hodnotenie splnenia tohto záväzku, Výbor expertov RE po 2. cykle monitorovania (2009) považoval tento záväzok iba za **častočne splnený**. Požadoval totiž decentralizovanejšiu ponuku rusínčiny ako predmetu vzdelávania dospelých a ďalšieho vzdelávania, nielen prostredníctvom Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry na Prešovskej univerzite v Prešove. V tomto kontexte relevantné sú nové projekty aktualizáčnych vzdelávacích programov pre učiteľov rusínskeho jazyka, ktoré pripravilo Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, pričom pre 3 z nich v roku 2013 a 2015 získalo akreditáciu a ich aj zrealizovalo. Ich realizácia prispela k zvýšeniu kvalifikovanosti aj učiteľov rusínskeho jazyka a zároveň k stimulácii záujmu učiteľov ZŠ a SŠ o výučbu rusínskeho jazyka.

3. periodická správa SR neposkytuje žiadne dodatočné informácie v tomto smere. 4. hodnotiacia správa VE RE konštatuje, že v roku 2013 slovenské orgány poskytli finančnú podporu nevládnej organizácii na projekt ponúkajúci kurzy rusínskeho jazyka deťom aj dospelým. V rokoch 2013 – 2022 totiž OZ Kolíska v Prešove s podporou Úradu vlády SR realizovalo projekt *Večerné školy rusínskeho spisovného jazyka pre deti i dospelých*,²⁶ ktoré navštevovalo v priemere okolo 400 účastníkov vrátane učiteľov od predškolského až po vysokoškolské vzdelávanie.²⁷

Po 4. aj 5. monitorovaní VE RE tento záväzok hodnotil ako **častočne splnený** a odporučil slovenským orgánom zintenzívniť ponuku rusínskeho jazyka vo vzdelaní dospelých a v pokračujúcom vzdelaní.

²⁶ Pozri <https://www.rusinskyjazyk.sk/vecerne-skoly/>

²⁷ Pozri internetovú stránku OZ Kolysočka – Kolíska na <http://www.rusinskyjazyk.sk/> (22. 10. 2017).

g – prijať opatrenia na zabezpečenie vyučovania dejín a kultúry, ktoré ovplyvnili regionálny alebo menšinový jazyk

Na Slovensku doposiaľ neboli vydané učebnice rusínskych dejín pre jednotlivé stupne škôl, s výnimkou jediného doplnkového učebného textu (Magocsi, P. R.: *Rusíni na Slovensku*. Prešov: Rusínska obroda, 1994) pravdepodobne preto, že ani v jednej škole t. j. ani v regióne s kompaktným osídlením Rusínov zriaďovatelia a riaditelia škôl, resp. aj učitelia dejín, takúto požiadavku nevzniesli. Legislatíva v tomto smere však naklonená výučbe regionálnych alebo rusínskych dejín je, pretože každá škola, a zvlášť sa to očakáva od škôl na národnostne zmiešanom území, tento predmet môže žiakom ponúknuť v rámci svojho Školského vzdelávacieho programu. Problém je však zrejme v inom, a to, že na Slovensku z objektívnych príčin doposiaľ chýbajú učitelia kvalifikovaní na dejiny Rusínov.

Z iniciatívy MŠ SR a Štátneho pedagogického ústavu v roku 2014 sa začala príprava príručky pre žiakov „Národnostné menšiny – zoznámme sa“, ktorá vyšla až v roku 2020. Napokon však neslúži žiakom, ale učiteľom ako doplnkový učebný materiál.

Sumarizujúc môžeme konštatovať, že v SR ešte stále nie je dostatok učebníc rusínskej histórie, s výnimkou jedného doplnkového učebného textu z roku 1994 a ďalšieho z roku 2020. Vyučovanie dejín a kultúry Rusínov závisí čisto od iniciatívy škôl. Čo sa týka vyučovania dejín Rusínov pre tých, ktorí nehovoria po rusínsky, slovenské vzdelávacie programy ani učebnice nezahŕňajú žiadne informácie o miestnej histórii. Na základe toho Výbor expertov RE kontinuálne považuje tento záväzok SR iba za **častočne splnený** a odporúča slovenským orgánom zintenzívniť vyučovanie dejín a kultúry Rusínov.

Istý pozitívny posun v tomto bode zaznamenáva až 6. implementačná správa SR (2024),²⁸ ktorá uvádza, že na podporu vyučovania dejín a kultúry Rusínov Národný inštitút vzdelávania a mládeže (NIVaM) participoval na tvorbe podporných didaktických materiálov vo forme tzv. krátkych metodických inšpirácií (ďalej len „KMI“). Tie sú aktuálne voľne dostupné v prostredí kurzu v Moodle určeného pre podujatia učiteľského fóra pre školy s VJR.²⁹ Uvedený link

²⁸ Pozri pozn. č. 11.

²⁹ <https://moodle.mpc-edu.sk/course/view.php?id=797> (v slovenskom jazyku).

sa zároveň stal miestom na spoločné zdieľanie asynchrónnej komunikácie na konkrétne stanovené odborné témy v rámci jednotlivých stretnutí učiteľského fóra, kde mali účastníci bezprostrednú možnosť prezentovať svoje skúsenosti a výstupy z jednotlivých podaktivít. Zároveň v prostredí kurzu majú účastníci aktívny prístup k spomínaným KMI venovaným problematike rusínskych dejín a problematike rusínskych dialektov na Slovensku. Ide o spracovanie tém, ktoré nie sú dodnes relevantne spracované v učebniciach pre vyučovanie rusínskeho jazyka, avšak pre potreby praxe sú žiadané. Uvádžame zoznam jednotlivých zverejnených KMI: Pôvod a história Rusínov I. – Slovania v období ranného stredoveku; Pôvod a história Rusínov II. – Najstaršie zmienky o Rusínoch; Pôvod a história Rusínov III. – Rozdelenie pôvodných Slovanov v období 9. – 12. storočia; Pôvod a história Rusínov IV. – Rusíni a vznik Uhorska; Pôvod a história Rusínov V. – Prvé písomné zmienky o Rusínoch Uhorska; Pôvod a história Rusínov VI. – 1241 a 1242 – Ťažké roky pre arpádovské Uhorsko; Dialekty rusínskeho jazyka na Slovensku I.; Dialekty rusínskeho jazyka na Slovensku II.

h – zabezpečiť základné a ďalšie vzdelávanie učiteľov potrebných na realizáciu tých písmen od a) po g), ktoré zmluvná strana prijala

Je pravda, že aj v súčasnosti na Slovensku pretrváva závažný nedostatok kvalifikovaných učiteľov rusínskeho jazyka a literatúry, pretože v praxi je zatiaľ iba vyše 20 absolventov učiteľského magisterského študijného programu rusínsky jazyk a literatúra. To znamená, že výučbu predmetu rusínsky jazyk a kultúra, tam kde si to vyžaduje situácia, zabezpečujú aj naďalej učitelia, ktorí alebo absolvovali prehĺbenú formu výučby rusínskeho jazyka a kultúry na PdF PU (1999 – 2006), alebo učitelia s niekoľkoročnou praxou na I. a II. stupni ZŠ, ktorí absolvovali ďalšie vzdelávanie vo forme kurzov rusínskeho jazyka a kultúry organizovaných MPC v Prešove, a aj učitelia, ktorí absolvovali akreditované aktualizčné programy MPC.

V súčasnosti aj ÚRJK PU ponúka rozširujúce štúdium a rigorózne konanie z rusínskeho jazyka a literatúry, do ktorého sú zahrnuté aj dejiny Rusínov, materiálna a duchovná kultúra Rusínov. Zatiaľ tieto formy vzdelávania neabsolvoval ani jeden učiteľ

rusínskeho jazyka. Aj medzinárodný vzdelávací projekt *Studium Carpatho-Ruthenorum*, ktorý realizuje ÚRJK PU od roku 2010, poskytuje rozšírenie vedomostí a kompetencií z rusínskeho jazyka, rusínskej kultúry a dejín Rusínov. Tohto projektu sa čiastočne zúčastnilo niekoľko učiteľov rusínskeho jazyka.

Výbor expertov považoval tento záväzok v rámci 1. monitorovacieho cyklu za **nesplnený** a v druhom aj treťom monitorovacom cykle iba za **častočne splnený**, pretože nemal dostatok informácií, aby mohol zhodnotiť, či ešte vždy pretrváva vážny nedostatok kvalifikovaných učiteľov, ktorý bol zistený v predchádzajúcom monitorovacom cykle. Príslušným riadiacim orgánom odporučil zlepšiť vzdelávanie učiteľov a aby im poskytli základné školenie a doškolenie pre vzdelávanie v rusínskom jazyku. Aj po 4. a 5. monitorovaní ostalo hodnotenie záväzku SR ako **častočne splnené**.

Istý pozitívny posun v tomto bode prináša 6. implementačná správa SR (2024),³⁰ ktorá uvádza, že profesijný rozvoj pedagogických zamestnancov vyučujúcich v učebnej praxi predmet rusínsky jazyk a literatúra zabezpečuje aktuálne Krajské pracovisko NIVaM-u v Prešove. Od roku 2019 do konca júla 2023 bolo zrealizovaných 21 tematických webinárov. V rámci NP Teachers mali pedagogickí zamestnanci možnosť stretávať sa a konzultovať aktuálne edukačné problémy na vybrané témy aj v rámci učiteľského fóra pre školy s vyučovacím jazykom rusínskym. V rámci tejto formy sa realizovali 4 stretnutia (v čase od apríla 2021 do februára 2022), ktorých sa zúčastnilo 7 pedagogických zamestnancov.

Pedagogickí zamestnanci zo škôl s vyučovacím jazykom rusínskym a s vyučovaním rusínskeho jazyka dostali možnosť vzdelávať sa v rámci akreditovaných programov inovačného vzdelávania. Pedagogickí zamestnanci v rámci ponuky MPC využili možnosť absolvovať program inovačného vzdelávania Využitie portfólia v procese sebarozvoja pedagogického zamestnanca. Konkrétne v rámci vzdelávacej skupiny sa vzdelávania zúčastnilo 9 účastníkov zo škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka (Základná škola s MŠ Michala Sopiru Radvaň nad Laborcom; Spojená škola Centrálna 464, Svidník) a časť vzdelávania (reflexia dištančných úloh) bola realizovaná aj v rusínskom jazyku. Pre učiteľov rusínskeho jazyka

³⁰ Pozri pozn. č. 11.

a literatúry NIVaM sprístupnil pre potreby učebnej praxe množstvo učebných zdrojov vo forme pracovných listov a prezentácií s odporúčaniami pre pedagogickú prax. Počas realizácie jednotlivých odborných podujatí boli účastníkom ponúknuté a sprístupnené dokumenty.³¹

i – vytvoríť jeden alebo viac kontrolných orgánov zodpovedných za kontrolu prijatých opatrení a za pokrok dosiahnutý pri zavádzaní alebo rozvoji výučby regionálnych alebo menšinových jazykov a vypracovanie pravidelných správ o svojich zisteniach, ktoré sa zverejnia

Takýto kontrolný orgán v SR dodnes neexistuje. Druhá periodická správa SR uvádzala ako príslušný orgán Radu pre národnostné školstvo (poradný orgán ministra školstva), avšak táto mala od samého začiatku iba formálny charakter a nikdy plnohodnotne nefungovala. Výboru expertov RE chýbali konkrétne informácie o tom, ako táto rada monitoruje prijaté opatrenia a dosiahnutý pokrok v zavádzaní alebo rozvíjaní výučby rusínskeho jazyka a výučby v rusínskom jazyku a ako vypracúva verejné periodické správy. Výbor expertov opätovne zdôraznil, že tento záväzok si vyžaduje **orgán zameraný na dohľad nad výučbou regionálnych alebo menšinových jazykov**. V praxi je možné, aby existujúci orgán monitoroval prijaté opatrenia a dosiahnutý pokrok v oblasti vzdelávania v menšinových jazykoch a vypracúval i zverejňoval periodické správy. Sme presvedčení, že veci by najviac prospelo, ak by štát zriadil špeciálny štátny orgán napr. splnomocnenca pre rusínske školstvo, resp. systémové pracovné miesta alebo špeciálne oddelenie, ktoré by malo na starosti rusínske školstvo, napr. v rámci Krajského školského úradu v Prešove, teda v kraji, kde kompaktné žije rusínske obyvateľstvo, alebo v rámci Ministerstva školstva SR. Výbor expertov RE aj po 3. cykle monitorovania (2012) považoval tento záväzok za **nesplnený** a vyzval slovenské orgány, aby vytvorili alebo poverili dozorný orgán úlohou monitorovania prijatých opatrení a dosiahnutého pokroku v rozvoji výučby v menšinových jazykoch, resp. menšinových jazykov, a vypracovávaní verejných periodických správ o jeho zisteniach.

³¹ <https://moodle.mpc-edu.sk/enrol/index.php?id=797> (v slovenskom jazyku)

Vo 4. hodnotiacej správe (2015) VE RE ocenil zriadenie Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny (2011), ktorý vypracováva ročné správy o propagácii kultúry národnostných menšín, o vzdelávaní a o používaní menšinových jazykov, ktoré predkladá Rade vlády pre národnostné menšiny na schválenie. Výboru predsedal splnomocnenec vlády pre národnostné menšiny (od roku 2012). V roku 2013 minister školstva vytvoril Radu ministra pre národnostné školstvo a implementáciu charty.

Po 5. monitorovaní VE RE konštatoval iba **zlepšujúcu sa tendenciu** v plnení tohto záväzku SR.

5 Záver

Záverom môžeme konštatovať, že **bilancia plnenia prijatých deviatich záväzkov pre rusínsky jazyk v článku 8 – Vzdelávanie Charty regionálnych alebo menšinových jazykov Slovenskou republikou za obdobie rokov 2003 – 2024, t. j. po piatich monitorovacích cykloch Výboru expertov Rady Európy a po 20 rokoch implementácie ECHRMJ v SR, je nasledujúca:**

- **SPLNENÝ záväzok (1): ods. 1 písm. e) bod ii;**
- **ČIASTOČNE SPLNENÝ záväzok (5): ods. 1 písm. a) bod ii; písm. b) bod ii; písm. f) bod ii; písm. g); písm. h);**
- **NESPLNENÝ záväzok (3): ods. 1 písm. c) bod ii; písm. d) bod ii; písm. i).**

Po vyhodnotení výsledkov implementácie ECHRMJ v článku 8 – Vzdelávanie v rusínskom jazyku môžeme konštatovať nasledujúce:

1. **Najefektívnejšie plnenie** charty jazykov v SR bolo zaznamenané v prvých troch cykloch monitorovania (2006 – 2012).
2. **Obdobie stagnácie** – od 3. po 5. monitorovanie (2012 – 2019), v ktorom nedošlo k významným pozitívnym výsledkom v plnení charty, a teda ani k zmenám v hodnoteniach dosahovania pokroku Slovenskej republiky Výborom expertov Rady Európy. Sumarizujúc všetky vyjadrenia a hodnotenia môžeme konštatovať, že ich výsledkom je veľmi nepriaznivá bilancia rozvoja rusínskeho národnostného školstva v Slovenskej republike, hoci v niektorých ukazovateľoch bol aj v období stagnácie zaznamenaný mierny náznak zlepšenia.

LITERATÚRA

- Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov*. Oznámenie č. 588/2001 Z. z. [online]. Dostupné na: <https://www.zbierka.sk/sk/predpisy/588-2001-z-z>.
- EURÓPSKA ÚNIA NA SLOVENSKU. Rada Európy. [online]. Dostupné na: http://www.europskaunia.sk/rada_euro.py.
- JONES, Meirion Prys. *Ohrozené jazyky a jazyková rozmanitosť v Európskej únii*. Brusel: Európsky parlament_vydavateľ, 2013. [online]. Dostupné na: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOL-CULT_NT\(2013\)495851\(-SUM01\)_SK.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOL-CULT_NT(2013)495851(-SUM01)_SK.pdf) [cit. 2016-07-02]; <http://www.europarl.europa.eu/studies>.
- METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM. Vzdelávací kurz (Moodle, slovenský jazyk). [online]. Dostupné na: <https://moodle.mpc-edu.sk/course/view.php?id=797>.
- OZ KOLÝSOČKA – KOLÍSKA. Materská škola (rusinskyjazyk.sk). [online]. Dostupné na: <https://www.rusinskyjazyk.sk/materska-skola/#reservation-form>.
- OZ KOLÝSOČKA – KOLÍSKA. Oficiálna webová stránka. [online]. Dostupné na: <http://www.rusinskyjazyk.sk/> [cit. 2017-10-22].
- OZ KOLÝSOČKA – KOLÍSKA. Večerné školy. [online]. Dostupné na: <https://www.rusinskyjazyk.sk/vecerne-skoly/>.
- RADA EURÓPY. *Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín*. [online]. Dostupné na: <https://www.mzv.sk/web/sk/diplomacia/temy/ludske-prava/narodnostne-mensiny-a-ochrana-mensinovy-ch-jazykov>.
- SLOVENSKÁ REPUBLIKA. *Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín*. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 160/1998 Z. z. *Zbierka zákonov SR*. [online]. Dostupné na: https://www.mzv.sk/documents/10182/56225184/ramcovy_dohovor_na_ochranu_narodnostnych_mensin.pdf/e6c8905f-c7acf89f-8700-0d8f844bfa3.
- Šiesta správa o implementácii Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov v Slovenskej republike*. Bratislava: Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, 2024. [online]. Dostupné na: [44](https://www.mzv.sk/document-s/10182/21729197/001-Ludske-prava-narodnostne-men-</p></div><div data-bbox=)

- [siny-6-kolo-monitorivania-sprava-jazykova-charta-Slovensko.pdf/e8a4f239-57bb-0404-0ffb-35d5a4be067a](https://www.mzv.sk/web/sk/diplomacia/temy/ludske-prava-narodnostne-mensiny-6-kolo-monitorivania-sprava-jazykova-charta-Slovensko.pdf/e8a4f239-57bb-0404-0ffb-35d5a4be067a).
- UNESCO. *Atlas of the World's Languages in Danger. New edition of the Atlas of Endangered Languages*. UNESCO, 2012. [online]. Dostupné na: <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap> [cit. 2016-10-31].
- VÝBOR EXPERTOV CHARTY JAZYKOV. Hodnotiaca správa Výboru expertov charty jazykov. [online]. Dostupné na: http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/ludske-prava-narodnostne-mensiny_a-ochrana-mensinovy-ch-jazykov [cit. 2017-10-22].
- VÝBOR EXPERTOV CHARTY JAZYKOV. Tretia hodnotiaca správa Výboru expertov. [online]. Dostupné na: [https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_CC619DD618C614B-2C1257CDF00401371_SK/\\$File/140228_3_Hodnotiaca_sprava_vyboru_expertov.pdf](https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_CC619DD618C614B-2C1257CDF00401371_SK/$File/140228_3_Hodnotiaca_sprava_vyboru_expertov.pdf) [cit. 2017-10-22].
- Výkladová správa k Európskej charte regionálnych alebo menšinových jazykov [online]. Dostupné na: http://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/ludske-prava-narodnostne-mensiny_a-ochrana-mensinovy-ch-jazykov [cit. 2017-08-18].
- КОПОРОВА, Кветослава. На академії мож ся учіти і русинський язык. [online]. Dostupné na: http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#rodicia [cit. 2017-10-22].
- КОПОРОВА, Кветослава. Русинський язык на педагогічній академії. [online]. Dostupné na: http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#Русинський_язык_на_педагогічній_академії [cit. 2017-10-22].

doc. PhDr. Anna Plišková, PhD., univ. prof.

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Ul. 17. novembra 1

080 01 Prešov

E-mail: anna.pliskova@unipo.sk

ОРТОЕПИЧНЫ АСПЕКТЫ РОЗВОЯ СУЧАСНОГО РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА НА СЛОВАКІЇ (ДАКІЛЬКО ПОЗНАЧОК К ПЕРШЫМ ПРАВИЛАМ РУСИНЬСКОЙ ВЫСЛОВНОСТИ З ОРТОЕПИЧНЫМ СЛОВНИКОМ)

Кветослава КОПОРОВА

Abstract

The article analyses the formation of orthoepic norms of contemporary Rusyn in Slovakia, focusing on the first Rules of Rusyn Pronunciation accompanied by an orthoepic dictionary. It outlines the sociolinguistic background of Rusyn language standardisation, shaped by historical ukrainisation and long-term contact with Slovak as the state language. Particular attention is paid to pronunciation phenomena arising at the intersection of East Slavic and West Slavic language areas, including consonant cluster simplification, vowel alternations, and the pronunciation of *i* versus *y*. The study also discusses how living speech practices of Rusyn users influenced normative decisions. The article highlights the practical orientation of the orthoepic rules and dictionary, designed primarily for teachers, media professionals, and actors working with spoken Rusyn, and situates contemporary Rusyn as a contact language reflecting both eastern and western Slavic influences.

Keywords: Rusyn language. Orthoepy. Pronunciation norms. Language standardisation. Language contact.

Соціолінгвістичный контекст

Сучастёв каждого нормативного языка суть окрема правил ортографіі таксама ортоепічны правила, котры Інштiтут русиньского языка і культуры Пряшiвской унiверзiты приправив на выдання ведно з першым ортоепічным словником русиньского літэратурнаго языка як выслідок рiшання 3-рочнаго проекту (2018 – 2021) пiдпорэнаго Културнов і едукачнов агэнтуров Мiнiстерства школства, науки, баданя і шпорту Словацкой рэпублікі (KEGA).¹

¹ Konštituovanie ortoepie a aktualizácia ortografie rusínskeho jazyka v ko-
rešpondencii s najnovšími výskumami a potrebami praxe, č. 022PU-4/2018.

Правила русиньской высьловности з ортоепічным словником суть першыма ортоепічнымі правіламі в історіі русиньского літэратурнаго языка на Словакіі, кодiфікованаго в році 1995².

У звязі з выданём першых ортоепічных правілаў жадаць ся ходем курто прыблiжыти процес творiня аднотлівых правілаў, але глiвнi фактары, котры не маглі аўтары абыйти, кедь думалі на прiятя нормативнай высьловности вжывателiямi – перадовшiткым професiональнымі робiтнікамі, котры з гаворэнов подобов русиньского языка нарабляють на деннiй базi. Ту в першiм рiядi думаеце на соцiолiнгвiстичный кантэкст. Русины перешлi значно камплiкованый процес розвою, жебы былі на свойi аўтохтоннiй тэрыторыі узнаны як народностна меншына дэржавов (дэржавамі³), котрой (котрых) суть сучастёв. Полiтiчны змiны, што проходили протягом стороч, не маглі не охабiти вплив на iх розвою в найшыршiм слова змыслi, враховано розвою iх матэриньского языка. Кедь думати на найновшу історію – по році 1989 (поменовану історікамі як трэце народне аброджiня Русинiв), на матэриньскiй язык Русинiв (дiалекты, а наслiдно на кодiфіковану подобу языка) впливали перадовшiткым два фактары – украiнiзацiя (коли Русины былі выголошэны за Украiнцiв і iх язык за дiалект украiньского языка⁴) і другы фактар – вплив языка дэржавы, в котрiй ся Русины в наслiдку розлiчных полiтiчных змiн нашлi⁵. Тоты два глiвны фактары не маглі не вплинути

² Русиньскiй язык на Словакіі бiв кодiфікованый на аснове двох най-розшырэнiшых дiалектiв – западоземплiньского і выходоземплiньского. Земплiнскы русиньскы дiалекты творять пераходный тiп дiалектiв од лемкiвскых к сэрэднiкарпатскым, з пераважуючiма языковымі знакамі сэрэднiкарпатскых дiалектiв.

³ В сучасности суть Русины узнаны як народностна меншына iз вшыткыма правамі, котры з уведжэнаго статусу выплывають у вшыткых дэржавах, де жуюць (окрем Украiны) – на Словакіі, в Мадыарску, в Польшi, в Сэрбiі, в Хорватiі, в Румуньску.

⁴ Украiнiзацiя впливала на вшыткых Русинiв жуючiх в дэржавах-сателiтах бiвшаго Советьского Союзу.

⁵ На Русинiв впливали языки дэржав, котрых ся сталi сучастёв по розлiчных полiтiчных змiнах. В тiм кантэстi мож гаворити впливi польского языка на Русинiв-Лемкiв в Польшi, мадыарского языка на Русинiв в Мадыарску, Сэрбского – на Русинiв в Сэрбiі...

на наслідне конштитування нелем материнських мов Русинів в Польщі, в Мадярьску, в бывшій Югославії (теперь Сербія і Хорватія), але таксамо на розвой материнського мовы Русинів на Словакії. Словакізація ся так стала другим важным фактором про Русинів на Словакії (як протиреакція на насилну українізацію, але тыж як природный яв – живот в державі, де урядным мовом є словацький мов). Уведжены два факторы не могли не брати до увагы при творіню ортографічных норм кодифікаторы русинського мовы на Словакії (русинський мов на Словакії був славностно выголошений за кодифікований 27. януара 1995 в главнім місті Словакії – у Братіславі), а таксамо не мож было не брати даны факторы до увагы при насліднім творіню ортоепічных норм. О тім вшыткім были довгы (даколи плодны, часом мало ефектывны) діскусії лінгвістів вузшого кругу Языковой комісії при Інштуті русинського мовы і културы Пряшівской універзіты у Пряшові⁶ з тыма, котры нарабляють з русинським мовом на професіоналній уровні (із членами шыршого кругу Языковой комісії⁷). Діскусії ся вели передовшыткым о правилах правопису (в контексті їх змін, котры стали платны по році 2018), но наслідно даны зміны впливали ай на высловность, што было треба зафіксувати в правилах ортоепії, котры русинський мов на Словакії до того часу іщі не мав.

Русинський мов – на стыку двох мовных (ай діалектных) ареалів

Попробуеме приближыти холем дакілько прикладів в ортоепії Русинів на Словакії, в котрых ся одразив вплив обидвох

⁶ Членами вузшого кругу Языковой комісії при Інштуті русинського мовы і културы суть: проф. ПгДр. Осиф Сіпко, ПгД., доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД., унів. проф., доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н., ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., унів. доц., Мгр. Зденка Цітрякова, ПгД. і Мгр. Михала Голубкова, ПгД.

⁷ Шырший круг Языковой комісії творять професіоналны вжывателі русинського мовы на Словакії з єднотливых функчных сфер – писателі, журналісты, працювныци Музея русинської културы у Пряшові, модераторы в радію і телевізії, священници, методік про русинськы школы, а в непосліднім ряді учітелі русинського мовы.

мовных ареалів (выходославянського і западославянського) в правилах высловности русинського мовы на Словакії.

Спомянули сьме насилну українізацію, но в тім контексті не мож не спомянути ай природный вплив выходославянського мовы – сусіда. Кедже русинський мов (на основі переважной векшыны знаків) був заряджений лінгвістами ід выходославянським мовом, ай ёго граматіка была збудована подля моделу найблизшого выходославянського – українського мовы. Але практичне хоснованя русинського мовы привело кодифікаторів (а правилно) к наформуваню дакотрых правил правопису в корешпонденції із словацьким мовом (як представителём западославянського мовного ареалу). Но а ту выник простор на формуваня правил такой высловности (на розділ од правопису), яку фіксують Русины на Словакії (она є еднака з высловностём в українським мовом). Таков сортов правил є, наприклад, правопис адъектівів, утвореных од назывників за помочі суфікса -ск- в припадах, де настає збіг консонантів. Український нормативный мов є характерный „спроцінем у группах приголосных“, но тото спроціня ся не дотыкать лем высловности, але ай правопису. У словацьким мовом то так не є. Там ся в многих припадах не спрощує – ани в правописі, ани у высловности⁸.

Попозерайме ся на конкретне правило правопису, котре говорить: При творіню придавників од назывників за помочі суфікса -ск-, котрых корінь або основа ся кончіть на непарны по твердости і мягкости консонанты **г, ж, ш, ч**, напр.: *Прага, Уз, муж, Паріж, Спіш, Комлошка, Уліч, голіч...* – не настає спроціня (пишеме вшыткы консонанты, хоць їх не высловлюєме): **пражський, ужський (і ужанський), мужський, паріжський** (наслідок істор. палат. Г/Ж/З'), ортоепічний словник фіксує высловность: *праськый, ұськый, мұськый, паріськый; спішський, улічський, голічський/голічство*, в ортоепічнім словнику: *спіськый, уліцькый, го'ліцькый/го'ліцтво*⁹ ітд. **Позначка:** Але,

⁸ KRÁL, A. 2009. Pravidlá slovenskej výslovnosti. Druhé vydanie. Martin: Matica Slovenská, 423 s.

⁹ У прикладах хоснуєме управлену фонетічну транскріпцію, такую, яка є поужыта в ортоепічнім словнику.

в дослідку історичної палаталізації – Х/Ш/С': Чех – чеський (язык), монах – монаський (слюб), волох – волоська (колонізація), так як: *чудак – чудацький, дурак – дурацький, жобрак – жобрацький...* (істор. палаталіз.: К/Ч/Ц'). Проблематику правопису а наслідної висловності в даних припадах сьме рїшали уж скорше (в порівнаню з розділнов висловностєв в словацькїм язюку, де ся ани в ортоепїї не спрощує), не будеме о нїй подрбнїше писати.¹⁰ Вислїдком компромїсу є, же в ортоепїчнїм словнику сьме зафіксували норматївну висловність таку, на яку суть нашы вжывателї – Русины привыкнуты (їз спрощїнєм). Односно спрощїня ортографїчний (а наслїдно ортоепїчний словник) скорїговав (в проспїх спрощїня) ай правопис (ї наслїдну висловність, в контекстї їз словацькїм правописом) назв жытелїв – прислушникїв дакотрых мїст, таких як: *Гамбург – Гамбурчан, гамбурський, Йоганесбург – Йоганесбурчан, Фрайбург – Фрайбурчан, фрайбурський, Норїмберг – Норїмберчан, норїмберський, Петербург – Петербурчан – петербурський...* Подля словацького правопису русинський правопис управив ай назву мадярського мїста *Мїшковець* (было: *Мїшколиць*) – *Мїшковчан, мїшковський*, але ай такы властны назвы як: *Сїбір* (было: *Сїбірь*), *Израел* (было: *Израиль*) і дакотры далшы. В тїм контекстї была зафіксована ай норматївна висловність.

Вплїв українського правопису сьме реїстрували у вжывателїв русинського норматївного язюка (тых, котры ходили до українських школ) при творїню минулого часу таких часослов як: *прийти, вийти, зайти, найти* (*прийшов, вийшов, зайшов, найшов*). Така форма не корешпондовала їз жывов бїсїдов Русинїв на Словакїї. Суть то часослова утворены префіксалным способом од часослова руху – *йти* (друга форма вжываня – *ити*). Минулый час тых часослов ся буде творити подобным способом, як ай їншы часослова з основ

¹⁰ Близше позерай: КОПОРОВА, К., 2015. Дакотры ортографїчны і ортоепїчны проблемы в русинських масмедїях на Словакїї. Ін: Русинський лїтературный язык на Словакїї. 20 рокїв кодїфікації. Зборник рефератїв з IV. Мїдїнародного конгресу русинського язюка. Копорова, К., ед., 2015. Пряшїв: Пряшївска унїверзїта в Пряшовї, с. 178.

теперїшнєго часу на -д-, -т- (*вести, плести, красти, іти* – котры історїчно хосновали форми: **ведти, *плетти, *крадти, *идти*). Норматївна форма таких слов буде: *дїйти – дїшов, дїшло* (не: *дїйшов, дїйшло*), *найти – нашов, нашло* (не: *найшов, найшло*), так як і *пїти – пїшов, прийти – пришов, вийти – вийшов, зайти – зашов...* (так і висловлюєме).

Шпеціфікы русинського язюка (в ортографїї ай в ортоепїї)

Ту попрубуєме приближыти дакотры шпеціфікы русинського язюка на Словакїї, котры сьме зафіксували ай в правилах правопису (а наслїдно в ортоепїї), котры не підлїгають впливам ани українського, ани словацького язюка, цї виходословацьких діалектїв, заховали ся в такїй подобї, в якїй (многы з них) были зафіксованы, напр. в знамїм Лїнгвістїчнїм атласї Василя Латты.¹¹

Єдным з таких явїв є двояке походжїня вокалу [i], котре ся проявлює у висловності. В групї діалектїв, взятых за основу кодїфікації русинського язюка на Словакїї, ся висловностєв точно выдїлює походжїня вокалу [i], котрый в припадї змягшїня попереднєго консонанту походить з історїчного напіввокалу ʔ (ятя), напр. **льто, *дтьдо, *сьно, *ттьло* → *літо, дідо, сїно, тїло* [л'іто/д'їдо/с'їно/т'їло]. Кедь [i] походить і з їнших вокалїв, тогды ся у висловності консонант перед [i] не змягшує, напр.: *дом, стол, нос* → *дім, стїл, нїс* [дім/стїл/нїс]...

Далшым характерным знаком русинських діалектїв (ї русинського норматївного язюка) є історїчна алтернація o>i, котра ся не реалїзує аж до такої мїры, як є то в українськїм язюку (де є намного дослїднїша).

Решпектуючі жыву бїсїду Русинїв на Словакїї так змїны у правописї (а наслїдно у висловності) настали в дакотрых припадах історїчної алтернації o>i¹² (в припадах, котры озна-

¹¹ ЛАТТА, В. 1991. Атлас українських говорїв схїдної Словаччини. Братїслава: Словацьке педагогїчне видавництво, 553 с.

¹² Близше о тїй проблематїцї позерай: КОПОРОВА, К., 2018. К вопросу алтернацій і повноголося в русинськїм норматївнїм язюку на Словакїї. Ін: 20 рокїв високошкольської русинїстїкы на Словакїї. Зборник рефератїв з IV. Мїдїнародного конгресу русинського язюка. Рецензенты: проф. ПгДр. Йосиф Сїпко, ПгД., проф. ПгДр. Петер Каша, к. н. Пряшїв:

чуємо за винятки із історичної алтернації в запертім складі, де були в попереднім словнику припустны двоякы формы. Перша – в корешпонденції із законом алтернації o>i в запертім складі, друга форма, решпектуюча розділность в живій бісіді Русинів на Словакії, де ся тот закон порушує). Вказало ся але, же такы двоякы формы вживателів норматівной подобы путають і роблять у правописі хаос. Так при третій управі правопису ся даны формы (а наслідно ай высловность) зъеднотили. Суть то припады таких слов і їх форм, як напр.: *рік* – *рочный* – **рочник** (не: *річник*); *пчола* – **од пчол** (не: *од пчил*), *конець* – **кончік, кончіти** (не: *кінчік, кінчіти*); але: *паробок* – **од парібка** (не: *од паробка*), *нога* – **ніжка, ніжча** (не: *ножка, ножча*), *од ніжок* (не: *ножок*), *коза* – *кізій, кізля* (не: *козій, козля*); *ніч* – **нічляг** (не: *ночляг*) і дакотры далшы. До той категорії (алтеранація o>i в запертім складі) мож зарядити ай дакотры назвы русиньскых сел і їх дериватів (*Рафаївці* – *Рафаївчан, Рафаївський; Луків* – *Луківчан, Луківський, Маківці* – *Маківчан, маківський, Стерківці* – *Стерківчан...*), котры по першый раз были зафіксованы в *Правилах русиньского правопису з ортографічным і граматічным словником* (2019).

Вживателів ортоепічної подобы русиньского языка наісто потішити ай факт, же спойня двох фонем (ш+ч), котры графічно позначуєме буквов – **щ** мають у высловности аж три варіанты (главні при таких словах, як напр.: *іщі, ящурка, Стацін, воціна, вогніще* (высловлюєме: *ішьі, йащурка/йащурка, сташь:ін/сташьін, воць:іна/воцьчіна, вбгнішь:е/вбгнішьче*)...

Шпеціфіков русиньскых діалектів (на розділ од українських) є ай частіше вживаня вокалу [i] (в тых домашніх, але ай перевзятых словах, де в українськیم языку бывають звычайно [и]¹³. Прикладом таких слов суть назывники, де вокал [i] є в позиції перед (або за) все мягкыма консонантами [ч], [дж] напр.: *прічіна, чістый, чітати, дзёбачік, меджі, рыджік,*

Пряшівска універзіта в Пряшові, с. 122-138.

¹³ КОПОРОВА, К. 2019. Ослаблїня позиції вокалу [и] в русиньскім языку на Словакії: Одроз у правописі і высловности. In: *Studium Carpatho-Ruthenorum 2019/Штудії з карпаторусиністики 11*. Рецензенты: доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н., проф. Михайл Капраль. Prešov: Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín, с. 110-120.

сadjі, воціна, іщі, щіт, щіпати... Далшым прикладом суть часослова і їх дериваты, в котрых настає алтернація и > і в коріню слова (*відіти, віджу, видиш; крічати, крикнути, крик; кликати, клічу, кліче...*), з перевзятых слов мож увести приклады: *псіхологія, фізікальний, періферія, позітівный, детектив...* што сьме решпектовали як в ортографічнім, так ай в ортоепічнім словнику. Ортоепічний словник фіксує таксамо слова, в котрых настає зміна у высловности в проспих вокалу [i], хоць правопис фіксує [и] (такы слова як: *письмо* – *письмовый* – *письмовыј, пиявка* – *пійаўка, величезный* – *вєлічезный*, а самособов, высловность інфінітивной морфемы **-ти** в часословах: *глядати* – *гльадати, гоблєвати* – *гблєваті, перебідовати* – *пєрєбідовати, уляти і вляти* – *уль:ати і вль:ати...*).

Многым вживателім ортоепічної подобы русиньского языка на Словакії буде высвітлїнем (де і в яких припадах настає) розлічна высловность вокалів [o], [e] у їх варіантных подобах - [ô], [oʷ], [ê], в таких словах, як напр.: *коні, воду, коноплі* – *кбньі, вбду, кбнбплы; когут, коруна, костура* – *когубт, корубна, костура; верьба, день, пень* – *вєрьба, дєнь, пєнь*, а таксамо высловность вокалу [и] у варіанті [и^е], напр.: *пирогы, двоми, писати* – *пирогы, двбми^е, пи^есати...*

Конціпованя правил ортоепії

Теоретічній части – правилам ортоепії передходив понад 15-рочный процес баданя в інституціях, котры ся професіонално займають устнов формов русиньского языка на Словакії (Народностно-етнічна редакція РТВС – Радіо Патрія і єдиный професіональний русиньський театр – ТАД у Пряшові¹⁴).

При формулованю правил ортоепії авторы не уводять основны фонетічны явы, котры настають в русиньскім языку в такім розсягу, як были публікованы у високошкольскім учебнику *Фонетіка, фонологія і акцентологія русиньско-*

¹⁴ KOPOROVÁ, K. 2012. Орфоепічна характеристіка русиньского языка на границі выходославянських і западославянських лінгвокультурных контактів. 3 основных принципів русиньской высловности. Dizertačná práca. Prešov: FF PU, 119 с.

го языка¹⁵. Скорше ся намагають памнятати на практичного вживателя приправлѣваной ортоепічної нормы і в тім контексті высвітлюють уведжены явы, котры мають вплив на высловность, штонайрозумілішым способом, абы ся у правилах міг легко орьєнтовати нелем учітель русиньского языка, але таксамо редактор русиньских електронічных масмедій (Словацького розгласу і телевізії ці русиньского інтернетового радія Русин.ФМ) ці герець в русиньскім театрі (Театер Александра Духновича у Пряшові). Правила ортоепії мали бы службыти вшыткым хоснователям устной (говореной) формы русиньского языка.

Ортоепічний словник

Як сьме высше спомянули, сучастѣв правил є ай ортоепічний словник. Слова до нѣго не были выбраны механічным способом подля крітерія розділу меджі правописом і высловностѣв. Авторы ся сконцентровали главно на комплекс лексем, котрых высловность выкликує у вживателів неясности. Наслїдно, на основі подобности, може вживатель апліковати правилну высловность на далшых, подобных словах з аналогічныма проблемами у высловности. В ортоепічнім словнику є предложене достаточне множество выбратых слов, в котрых вживателі норматівной подобы русиньского языка порушують в найбівшій мірі правила высловности. Помічним апаратом при укладованю словника суть знакы фонетічної транскріпції, котры авторы приспособили так, жебы была высловность ясна ай нелінгвістови¹⁶, хоць в теоретічній части є ужывана в рамках прикладів повна фонетічна транскріпція.

Заключіня

В штудії сьме ся намагали вказати на дакілько найфреквентованішых одлишностей у высловности передовшыткым в порівнаню із сусіднім – українськым языком. Найвыразні-

¹⁵ КОПОРОВА, К., 2015. Фонетіка, фонологія і акцентологія русиньского языка. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Інштїтут русиньского языка і културы, 116 с.

¹⁶ Знакы упрощеной фонетічної транскріпції суть уведжены в части: Як поужывати словник.

шов одхылков є высловность вокалу [i] в словах, де український язык фіксує вокал [и]. Єдна група з тых прикладів такой высловности (рефлектованой і в правописі) має фонетічну прічину ([i] ся находить у фонетічнім окружіню все мягких консонантів), друга сорта прикладів демонструє высловность (і правопис) чужіх і перевзятых слов через словацькый языковий філтер. Далє сьме в штудії высвітлили мотивацію при формулованю правил высловности на таких прикладах, в котрых настали першы зміны у правилах правопису в році 2005, і по другых змінах в році 2018, а наслїдно были рефлектованы ай в правилах ортоепії. Такы высловностны характерістікы суть одразом того, же материнський язык Русинів є контактним языком двох языковых ареалів – выходного і западного і є лем природным явом, же набрав на себе знакы як выходного, репрезентованого найблизшым сусідом – українськым языком, так ай другого – западного языкового ареалу, передовшыткым словацького языка і выходословацьких діалектів. Якраз выходословацькы діалекты (шарішскы і земплінскы) суть спюючов карічков помyselного ланца (главні у лексіці), што вяже русиньський язык на Словакїі з языком войводиньских Русинів у Сербїі і Хорватїі.

ЛІТЕРАТУРА

- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia. Vysokoškolská učebnica*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2015, 286 s.
- КОПОРОВА, К. *Фонетіка, фонологія і акцентологія русиньского языка. Высокошкольський учебник*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2015, 116 с.
- ЛАТТА, В. *Атлас українських говорів Східної Словаччини*. 1. vyd. Братіслава: Словацьке педагогічне видавництво – Відділ української літератури, 1991, 552 с.
- ЛАТТА, В. О классификации украинских говоров. In Новак, М. (ед.): *Наукові записки ч. 8–9*. Пряшів: Культурний союз українських трудящих у ЧССР, 1979–1981, с. 119–130.

- ЛАТТА, В. Словацько-українська мовна межа. In Новак, М. (ед.): *Наукові записки ч. 8–9*. Пряшів: Культурний союз українських трудящих у ЧССР, 1979–1981, с. 92–105.
- ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. і кол. *Правила русиньской вы- словности з ортоепічным словником. Высокошкольський учеб- ник*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2021, 300 с.
- ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. – ЯБУР, В. і кол. *Правила русиньского правопису з ортографічним і граматічним словником. Высокошкольський учебник*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2019, 544 с.
- ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. – ЯБУР, В. *Русиньський язык. Комплексний опис языковой системи в контексті кодифіка- ції. Монографія*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2019, 476 с.
- ЯБУР, В. – КОПОРОВА, К. – ПЛІШКОВА, А. *Морфологія і сло- вотворіння русиньского языка. Высокошкольський учебник*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kul- túr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2016, 187 с.
- ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2007, 348 с.
- ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. *Граматіка русинь- ского языка*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015, 327 с.
- ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. *Русиньський язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2005, 128 с.

PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD., univ. doc.

Prešovská univerzita v Prešove
 Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
 Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
 Ul. 17. novembra 1
 080 01 Prešov
 E-mail: kkorov@gmail.com

АКТУАЛЬНЫЙ СТАВ І ПЕРСПЕКТИВЫ ОСНОВНОГО РУСИНЬСКОГО НАРОДНОСТНОГО ШКОЛСТВА НА СЛОВАКІЇ В КОНТЕКСТІ ЛЕГІСЛАТИВНЫХ І КУРІКУЛАРНЫХ ЗМІН

Марек ЃАЙ

Abstract

All national minorities, including Rusyns, must adequately reflect on legislative and curricular changes in primary education within the educational system of the Slovak Republic. The paper will present the current state of education of primary school pupils in the Rusyn mother language, but will also outline the possibilities for its further direction with an emphasis on specific legislative starting points in connection with changes in the content and forms of education in connection with the ongoing curricular reform. Specific innovations will be implemented in selected schools registered for the gradual introduction of changes in the curriculum starting from the 2024/2025 school year and will be implemented nationwide from the 2026/2027 school year. Teaching practice for almost three decades has brought a lot of practical experience and observations of Rusyn teachers, which can successfully continuously develop its national education in the future. It is equally important to indicate the further direction of primary national education, or to identify and name specific expected problems with its implementation in teaching practice. Another pressing problem is textbook politic, which currently has a very negative impact on the implementation of the subject of Rusyn language and literature due to an acute shortage of textbooks.

Keywords: Curricular reform of primary education. Rusyn national education, Textbook politic. Framework teaching plans.

Русиньске основне школство ся розвивать без політич- ных перешкод континуално уже высше 25 років. Стрітило ся із різними етапами фунгованя. Дуже часто было потрібне рефлектовати на курикулярны і легіслативны зміны. Подобнов етапов вывоя проходить актуално ціла основна школьска сі- стема Словакії. Ближе собі прото пояснимо мотивацію змін

в курікулі основної освітньої системи і задумаємо ся над тым, як ся актуалны зміны дотулять навчання предмету русиньскый язык і література (далше РЯіЛ) в основных школах (далше ОШ).

Важне є усвідомити собі, же актуална школьска система уже в рамках релативно куртого часу перебыла дакілько не барз успішных школьских реформ. Было тому так якраз в року 2008, наступно в роках 2011 і 2015, коли ся мінив переважно лем обсяг навчалных тем. Тот став нажаль вів ку великій фрустрації учительской громады, што мож самособов поважовати за дочіста природне. І прото ся творителі актуалных курікулярных змін в рамках тіму Одділіня курікула і іновацій в освіті при Міністерстві школства, баданя, вьвоя і молодежи Словацькой републіки (далше МШБВіМ СР) заміряли ани не так на явны зміны в обсягу навчалных тем, але скоріше на зміны в методах і формах навчання. Панує вообщій погляд ученых, же коли хочеме ефективно едуковати школярів в 21. сторочу, мали бы сьме в першій ряді змінити способы оцінёваня, способы комунікації із школярями і родічами і штобы сьме уже нігда не учили в 21. сторочу методами із 70. ці 80. років 20. стороча. Є явне, же тоты днесь уж не суть успішными при добово адекватнім приготавляню школярів про живот в 21. сторочу. У звязі із спомянутым є важне собі дати вопрос. Ці ся може дахто із вас дома доднесь смотрити каждый вечур на чорнобілый телевизор із 80. років? Наістно маєте уже модерніший. Чом потім іщі все мінімално учіме наших школярів із выхоснованём стратегій персоналізованого навчання або інклузії. Субективна класіфікація є про нас важніша як підпоруяча работа із хьбов, бо може легше є нумерічно і математічно выраховати оцінки як імплеметовати словне оцінёваня. Іщі все ся боіме кооператівного, колаборатівного і проєктового навчання, бо ся нам здає дуже прогресівне. Правдов є, же уже мінімално 50 років тоты формы навчання абсолютно успішно фунгують в многих школьских системах. У звязі із тым бы сьме могли меновати много далшых резерв і різік, котры русиньска школьска практика актуално явно выказує.

Што тоды было реалнов мотивацієв змін в основній освіті? Важне є, же довгочасно на Словакії евідуєме низку ефектив-

ность нашей основной освітньої системи. Свідчать о тім різны меджінародны сертифікованы міряня. На уровни державы маркантно пропадаме в читательській грамотности, в читаню із порозумлінём, в перепаяню знань із актуалным животом і реалностєв, школярі не знають як ефективно выглядати інформації і як успішно критічно што-сь оцінити. Хьбує нам контінуйта освітніх програмів меджі ступнями освіти, навчалны темы суть слабо навязны на далшы предмети і ступні. Были сьме на жаль дуже орєнтованы на освоєваня множества фактів без перепаяня на актуалну практику. Координація обсягу освіти в окремых предметах была справила мінімална. На жаль, квантіта навчалных тем нукала мало можностей адаптації поступів навчання на індивідуалны, респ. диференцованы потреби і темпо школярів. Навыше, як указала практика, обсяг освіти бив в дакотрых предметах контрапродуктивно задефінований дуже детално.

Што ся тыкать зоставліня нового штатного освітнього програму із року 2023, тот приношать інакший погляд на выповнєваня і оцінёваня наставленых едукачных цілів. Тоты были стріктно напасованы на каждого школяря. Не каждый їх доказав адекватно наповняти. Не брала ся наповно до увагы персоналізована фізіологічна або ментална уровень школярів і оцінёваня было наставлене некомпромісно про вшыткых із погляду не цалком явной і єднотной обективіты і справедливости. Цілі предметовых штандардів были наставлены на рочники, што не давало великий простор на выповнєваня цілів школярям різних фізіологічных і менталных дань, но того самого віку. Новый штатный освітній програм нукать школам можность розшмаряти цілі освіти на тзв. ціклы, котры творять окремы рочники. Перший цікл творить 1. – 3. рочник ОШ, другый цікл творить 4. і 5. рочник. Зарівно перший і другый ціклы доведна творять перший ступінь основных школ. Наступный 3. цікл є становлений на 6. – 9. рочник а зарівно творить 2. ступінь основных школ. Таке зоставліня штатного освітнього програму нукать про школы можность ефективно наставлєвати школьскы освітні програмы, котры ся можуть стати флексібілнішыма, бо в них є акцентована

аналіза освітніх потреб школярів а погляд учителів і родичів на навчальний процес. Учителі діставають веце можностей про свій професійний розвиток через активну підпору Народного інштитуту освіти і молодежи і тзв. регіональных центр підпору учителів. Од року 2021 їх зачало доведна 40 поступно выникати в окремых окресах Словакії.

Ідеове наставліня змін выражать дуже явно думка бывшого шефа Одділіня курикула і іноваций і актуального дірєктора Секції передпрімарной і основной освіти МШБВіМ СР пана Мґр. Мартіна Кріжа, котрый потреби змін обсягово вмістив до єдного речіня, якбы мотта: **Учіме (ся) окремо думати і одповідно діяти на основі годнот, знань і дат.**

Тото „ся” в скобках сігналізує, же ся будуть учіти не лем школярі но і учителі – тогды учитель (ся) учіть, но і школярь (ся) учіть. Мінить ся роля учителя. Тот ся ставать спроваджователём, фацілітатором процесів освіти школяря. Мінить ся так само і роля школяря. Тот діставать бівший простор про себереалізацію і інклузію, ставать ся центром освіти, діставать простор штонайчастіше ся активізуючо навчати, но так само навчати і своїх колегів школярів різныма приступами - наприклад кооператівным, колаборатівным або проектовым навчанём. Часослова „думати” і „діяти” в спомянутій думці ся ставають ключовыма про реформне порозумліня выступных способностей будучіх абсолвентів освітніх програмів окремых ціклів основной освіти. Важным аспектом змін є і снага вести дітей быти штонайвеце одповідныма за процес своєї едукації, думаня а так само і особностного розвитку. Будеме в будучности навчати дітей цілено і формовати явну конкретну особностну і годнотову сістему через розвиток метакогніції і характеру. Потрібне буде вести школярів в познаню, же реално не можуть знати вшытко, але можуть точно знати, де є што-сь потрібне глядати, зарівно то критічно оцінити, і надалше подобно критічно продумати і так коректно рішати різны животны сітуації.

Мож конштатовати, же радікалнов змін є комплексна експертізна ревізія обсягу навчання предмету РЯіЛ через створіня і імплементацію нового штатного освітнёго програ-

му із РЯіЛ, котрый є в рамках освітнёй области *Язык і комунікація* в повнім ладі із далшыма штатныма освітніма програмами языків народностных меншын, штатного языка і чужіх языків односно компонентів каждого языкового предмету із захованём реалій порівнаваючого прінціпу, котрый є про Русинів тіпічным. Компоненты предмету РЯіЛ мож поділити до сорт комунікачной інтеракції, повіданой продукції, писаной продукції, вечної перцепції і зажитковой рецепції. Є потрібне спомянути, же авторками штатного освітнёго програму із РЯіЛ суть актуално практизуючі учителькы РЯіЛ, котры через много місяців ведно конзултовали і успішно одборно конціповали наставліня цілого того штандарду на слідуючій період. В порівнаню із передстойным платным штатным тзв. іновованым освітнім програмом із року 2015 тот реформный має дакус інакшу форму. Оптімальный і мінімальный выкон описанный у выконовім штандарді про окремы рочникы нагородив тзв. мінімальный навчальний выступ на кінцю каждого ціклу. Акцентує ся комунікачный, активізуючий і зажитковый характер навчання предмету, бівша позорность ся венує процесу окремого творіня тексту і ёго порозумліню. Школярь діставать простор на пріватне баданя языковых дій, акцент ся кладе на переживаня умелецького тексту.

Єдным із найвекшых ідентіфікованых проблемів едукації Русинів із автентічной учебной праксы суть хыбаючі учебникы, робочі зошыты, окремы термінологічны словарі, напр. і проста рісункова азбука, помічны дідактічны матеріалы, модерны помічникы, комплексно і сфера релевантного дігітального навчального обсягу. Остатній раз были сады учебників про основну освіту выданы державов іщі в року 2011, што мож поважовати за алармуюче і дуже смутне. В рамках Плану обнови і одолности ся рахує і із выдаванём новых учебників про різны предметы. Тоты будуть подля плану выдаваны якбач на ціклы а не на рочникы – увидиме, ці ся буде раховати при їх выдаваню із нашов агендов.

Сучастёв нового штатного освітнёго програму суть і зміны в рамкових учебных планах конкретных сорт основных школ. Новы рамковы учебны планы мають розділены діспонібны

лекції на окремих ціклях а не на рочниках, як тому было перед часом. В школах із навчальним языком народностной меншыны подля школьського закона ся выхова і освіта проводить і надале в конкретнім языку народностной меншыны. В таких школах ся педагогічна документація школы веде двойязычно. Навчання перебігать подля рамкового учебного плану про школы з навчальним языком народностной меншыны. Школярі по абсолвованю освіти на такій школі діставають доклады о освіті в двоязычных верзіях. Школы із навчанём языка народностной меншыны мають подля школьського закона навчальний язык єдного із предметів праві язык народностной меншыны а навчальним предметом далшых предметів є штатный язык. Подля школьського закона ся в тых школах або класах можуть дакотры предмети навчати в языку народностной меншыны, найчастіше то суть выховны предмети. Навчання перебігать подля рамкового учебного плану про школы із навчанём языка народностной меншыны. В таких школах ся педагогічна документація веде лем в штатнім языку.

Далшым великим і дуже важным проблемом є піддіменоване фінанцованя народностных школ, котре тогочасно не є справедливе і адекватне переважно про школы із навчанём языка народностных меншын. Тоты, як ся здасть, суть про нас найвыговлюючі. Актуално наставлене фінанцованя школ є в рамках вшитых ціклів фінанчно довгочасно і стабільно неутримателне, о чім свідчать вшиткы заінтересованы директоры школ – а то в першій ряді в рамках другого ступня освіти. Зато мож сконштатовати, же першый ступінь освіти маеме на тій сорті школ добрі і функчно наставлений. Проблемом є то, же на спомянутых школах є важне одучіти таке саме число лекцій як в школах з навчальним языком народностных меншын, но їх мздовий коефіцієнт є лем 104 процент – намісто 113 процент – а то мож справедливо поважовати за максіально дискриміначне. Попишме і пояснийме собі тоту ситуацію конкретніше. На основі параграфу 4 наряджіня влады Словаккіі із 10. децембра 2008, котрым ся становлює розпис фінанчных жрідел про школы із платностев од 1. 1. 2023 ся управлює мздовий норматів на школяря конкретного тіпу школы.

Слідуюча таблічка ч. 1 понукать порівняня рамковых учебных планів з погляду перцентуального поділу лекцій на наступне реалне фінанцованя школ. Основны школы з навчальним языком словацькым тыжденно проводят доведна 242 лекцій у вшиткых рочниках, за што їм є признатых 100 процент мздового норматіву на школяря. Основна школа з навчанём языка народностной меншыны уж але має подля рамкового учебного плану про тоту сорту школ проводити тыжденно о 18 лекцій веце – то значіть 260 лекцій. Реално іде о навышіня о высше 7 процент, но мздовий норматів про тоту сорту школ є лем 104 процент мздового норматіву – є тоды про такы школы явно фінанчно дефіцитный. Основна школа з навчальним языком народностной меншыны проводит так само 260 лекцій, але мздовий норматів має высший в сумі 113 процент. То ся самособов односить ку тому, же тоты школы мають бівшы наклады на шпеціфічны низконакладовы учебники, на двойязычну педагогічну документацію і на далшы шпеціфіка той сорты школ.

	Основна школа із навчальным языком словацькым	Основна школа із навчанём РЯ	Основна школа із навчальным языком русиньськым
Число лекцій у вшиткых класах і ціклах тыжденно	242 лекцій	260 лекцій	260 лекцій
Реальный препочет мздового норматіву на окремый учебный план	100 %	107 %	107 %
Препочет норматіву подля легіслатівы	100 %	104 %	113 %

Таблічка ч. 1 – Порівняня рамковых учебных планів із перерахованём на реальный допад розпису фінанчных жрідел

І про высше уведжене актуално дакотры із наших школ на початку другого ступня были нучены перейти назад на рамковый учебный план із навчальним языком словацькым. Треба ся прото заміряти на справедливу управу мздового

нормативу про школи з навчанєм языка народностной меншыны, жебы школярї могли континуално продовжовати в навчаню РЯ і на другім ступню ОШ без чеканого фінанчного дефіциту в розпочті їх школ.

І наперек высше поменованым проблемам можеме конштатовати, же число дітей, котры суть школярями в школах з навчалным языком русиньским або із навчанєм русиньского языка ся поступно звышує. Кедь собі припомянеме число школярїв із року 2016 в часі, коли ся конціповала третя концепція розвитку навчаня русиньского языка, выбадаме, же актуалне число школярїв є скоро штирїнасобне. Втоды сьме в нашій народностній школьській системі евідовали лем 129 школярїв. Табличка ч. 2 нам понукать вшыткы інформації на порівняня актуалного і минувшого школьского рока.

	Школьський рік 2023/2024		Школьський рік 2024/2025	
	Школа з навчалным языком русиньским	Школа із навчанєм русиньского языка	Школа з навчалным языком русиньским	Школа із навчанєм русиньского языка
ОШ з МШ К. Розтока	11	-	11	-
ОШ з МШ Кленова	69	-	49	-
Споена школа СК	-	124	-	114
ОШ Коменьского МЛ	-	123	-	133
ОШ Духновічова МЛ	-	101	-	134
ОШ з МШ М. Сопыры Радвань над Лабірцєм	-	52	-	47
Ведно за сорту школ:	80	400	60	428
Ведно в системі:	480		488	

Табличка ч. 2 – Перегляд числа школярїв і актуалного ставу в русиньській основній едукачній системі в школьских роках 2023/24 і 2024/25

Наконець є потрібне собі задефіновати, якы далшы крокы можуть ефективно підпорити перспективне навчаня РЯіЛ? Русиньскы учітелі мають перед собов много актуалных вызев. Перша є справды дуже акутна. Найважніше є розпочати выдаваня учебників, робочіх зошытів і різних далшых потрібных підпорных навчалных матеріалів. Так само є потрібне продовжовати в підпорі і приправі учітелїв в навчалній праксі про імплементацію змін в методах і формах навчаня, што буде задачов про Крайске працюєско Народного інштїтуту освіти і молодежи в Пряшові і тзв. регіоналны центра підпоры учітелїв в наших русиньских регіонах. Далше є дуже важне успішно імплементовати зміны в становленім курікулї основной освіти так, штобы ся тоты реално дістали до клас меджі школярїв і не зістали лем десь на папірю. То буде одповідностїв вшыткых заінтересованых учітелїв. Першы выслідкы можеме оцінити уж о три рокы, коли будеме імплементованы зміны конфронтovati із актуалнов реалностїв. Не менше важне буде із компетентныма комуніковати і ревідovati споминаный мздовый норматів про школы так, штобы то одповідало реалным потребам фунгованя народностных школ. Навыше перед нами стоїть найвекша вызва, бо навчаня РЯіЛ буде мати перспективу справды лем втоды, коли ся нам удасть в думаню русиньских родічів пробудити пересвідчїня главного змыслу навчаня русиньского материньского языка, в чім мож відіти найбівший простор на поступне выниканя далшых новых школ з навчанєм або із навчалным языком русиньским.

ЛІТЕРАТУРА

Koncepcia rozvoja výučby rusínskeho jazyka v MŠ, ZŠ a SŠ v SR. [online]. Bratislava: Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky, 2017. Príloha 1. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/koncepcia-rozvoja-vyucby-rusinskeho-jazyka-v-ms-zs-a-ss-v-sr/>.

Štátny vzdelávací program pre základné vzdelávanie. [online]. Bratislava: Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky, 2023, 726 s. Dostupné na: <https://www.mine->

du.sk/data/files/11808_statny-vzdelavaci-program-pre-zakladne-vzdelavanie-cely.pdf

Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245>

Zriaďovanie školy alebo školského zariadenia s iným vyučovacím/výchovným jazykom ako slovenským. Informatívny materiál pre zriaďovateľov škôl a školských zariadení. [online]. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, 2017, 6 s. Dostupné na: https://www.minedu.sk/data/files/6947_zriadovanie.pdf

Mgr. Marek Gaj, PhD.

Krajské pracovisko

Národného inštitútu vzdelávania a mládeže v Prešove

Ul. T. Ševčenka 11

08020 Prešov

E-mail: marek.gaj@mpc-edu.sk

ШПЕЦІФІКА НАРОДНОСТНЫХ ШКОЛ І КЛАС НА СЛОВАКІЇ

Марцела РУНЯНИНОВА

Abstract

Ruthenians are among the five most numerous minority nations in Slovakia. Thanks to this, Ruthenian children can learn the Ruthenian language in schools. Education in such schools is not easy. It is characterized by various specifics, which are discussed in the article. Starting from the financing of national schools, the weekly time allocation for minority language lessons, the teaching method in the first grade, and many other specifics that affect the operation of a national school.

Keywords: National school. National class. State educational program. Framework curriculum.

Вступ

Словакія є многоетнічна країна, в котрій жыє ведно много народів. Жыюць ту Мадыры, Ромове, Русины, Чехы, Українці, Німці і іншы народы, котры ту жыюць з різних прічін, економічных або іншых. Найбівше заступліня маюць Мадыры, Ромове і мы Русины.

Вшыткы меншыны маюць право на охрану свого языка, культуры і традицій. Єдным з найважнішых інструментів як заховати культуру, традиції а все то, што робить народ народом, є школство. Выховов а освітов в будькотрім языку народностной меншыны ся заручує окрема обшою освітою і забезпечіня розвитку і високоціня культурной і языковой ідентіты школярів, котры належать ку народностным меншынам. Народностных школ на Словакії є жалостно мало. Але є то єдина можность, де можуть діти здобыти освіту в роднім языку будькотрою народностной меншыны. Маюць можность ся інтегровати до словацькой сполочности а коло того не стратити ідентіту народа, ку котрому належать.

Мати народностну школу в селі або в місті має велике значіня. Овпливнює то много факторів, котрых творителями суть інштитуції як міністерство освіты, самы школы, факулты

а самособов і родічі. Од них залежить, ці буде школа просперувати і оптимално фунговати, або лем переживати. Фінанції з міністерства, кількість кваліфікованих і якостных учителів з факулт, способность школ адаптовати ся а самособов дяка родічів сполупрацовати із школов. Од тых факторів залежить будучность народностных школ.

І наперек множеству проблемів а барьер, школы навчають діти і дале. Участны навчання собі усвідомлюють потребу навчати родный язык а говорити ним.

Народностне школство

До року 1989 з народностных меншын реалізовала навчання в материнськім языку в школах лем мадярська і українська меншына. По році 1989 ся той можности хопили і Русины, Ромове і Німці.

На Словакції екзистують лем дві народностны школы, де є русинський язык навчалным языком. Основны школы з матерьсков школов з навчалным языком русинським в Калній Розтоці і в Кленовій. Дві школы коло себе, котры забезпечують континуальность навчання русинського языка і літературы од матерьской школы аж по девяту класу основной школы. Як тоты школы выникали? Самов першов школов была школа в Чабинах. Свою дорогу почала в році 2008, але недостаточнов комунікацієв і неохотов зряджователя школы – села Чабины, помагати школі і забезпечовати достойне фунгованя школы, школа в році 2016 свої двері заперла.

І основаня школ в Калній Розтоці і Кленовій не было легке. Насамперед ся в Калній Розтоці два roky перед основанём народностной школы учів русинський язык лем раз до тыждня. А то лем з половинов школярів. Тоты школярі, котрых родічі не были согласны з тым, жебы ся діти учили русинський язык, ся учили в тім часі словацькый язык. На другый рік родічі переоцінили навчання русинського языка і вшиткы школярі ся навчали русинський язык і літературу. В 2011 році зряджователь пожадав міністерство освіти зробити зміну в сіті школ і од септембра 2011 ся так школа стала школов з навчалным языком русинським. Не было легко зробити таку зміну, бо родічі не довірєвали школі – учителям, жебы было може повно-

годнотно навчати словацькый, русинський і англійський язык. Тяжка была работа пересвідчити родічів, же таким способом помогут школі, бо од штату так дістане школа бівше пінязей, кедьже народностны школы мають бівший коефіцієнт на школяра, і школы собі так дакус можуть припомочі. Были і такы родічі, котры діти взяли на іншу школу, бо не были согласны з тым, жебы їх дітина в школі говорила по русинськы.

Діти в Калній Розтоці ся 4 roky навчали русинський язык, але дале не мали де продовжовати, бо в Калній Розтоці є лем неповноорганізована школа, де ся учать діти од 1. – 4. класу. В найблизших школах в Кленовій а Стаціні ся русинський язык не учів. Было треба роздумовати, як бы ся могли десь діти русинський язык учіти і дале. Директорка школы, котра основала народностну школу в Калній Розтоці вирішила проблем орігінально. Приголосила ся до конкурзу на директора школы в селі Кленова і тот самый акт як в Калній Розтоці зробила і в Кленовій. Так само, не было легко пересвідчити родічів в Кленовій, жебы ся їх діти учили русинський язык як повинный предмет, але безпроблемове фунгованя в сусідній школі і рекомендації родічів з Калной Розтокы їх посмілили а были согласны трансформовати школу на народностну з навчалным языком русинським. В 2017 році ся в Кленовій діти навчали русинський язык і літературу од 1.-5. класу, то значіть, же лем часть школы была з навчалным языком русинським. В класах 6.-9. не був навчалным языком язык русинський, але поступно каждый рік една далша класа мала в учебнім плані навчання в русинськім языку. Аж в 2021 році ся ціла школа учіла русинський язык.

Далшым тіпом народностных школ суть школы з навчанём русинського языка. Дві основны школы в Меджілабірцях (на ул. Духновіча, ул. Коменьского), школа в Радвани над Лабірцём і дві школы у Свіднику (Споєна школа і Основна школа А. Павловича).

Дефініція народностных школ

Різны терміны про тіпы народностных школ даколи способлюють непорядок у їх выкладі. Старша термінологія до року 2021 хосновала дві назвы школ – школа з навчалным языком

народностной меншыны а школа з навчанём языка народностной меншыны. Новелов школьського закона ч. 245/2008 З. з. під чіс. 415/2021 З. з. принесла зміну в дефініції народностной школы.

§ 2 буква ае

народностнов школов є школа, в котрій ся найменше в єдній класі цілый виховно-навчальный процес окрема навчання чужих языків проводжує в языку народностной меншыны, або школа, в котрій ся во вшыткых класах виховно-навчальный процес проводжує найменше в двох навчальных областях в языку народностной меншыны.¹

Практично то значить, же ся по русиньскы не мусять учіти вшыткы предмети. Окрема русиньского языка і літературы в тыжденній часовій дотації (годин), ся по русиньскы учіли предмети в двох цілых навчальных областях Здоровя і погыб а Уміня і култура, то значить вшыткы виховы на I. і II. ступні основной школы.

Далша приправлєвана новела школьського закона з року 2024, котра є платна од 1. 1. 2025, принесє школам нашого типу немалы проблемы. Можеме говорити о початку конца народностных школ. Новела школьського закона ч. 290/2024 З. з. змінила дефініцію народностных школ.

§2 буква ас

школа з навчальным языком народностной меншыны, школа, в котрій ся цілый виховно-навчальный процес окрема навчання словацького языка а чужіх языків проводжує в языку народностной меншыны.²

Найактуалніша дефініція народностной школы може способити то, же з двох народностных школ не буде ани єдна. Є на нас школах і іншых інституціях, котры ся интересують в народностнім школстві, жебы ся глядали можности, як звернути тот став і сохранили то мало, што є.

¹ Закон 415/2021 З.з. §2 букв. ае.

² Закон 245/2024 З.з. §2 букв. ас.

Шпеціфіка народностных школ

В сучасности екзистують народностны школы і народностны класы. Якый є меджі нима розділ? В народностных школах ся виховно-навчальный процес проводить в русиньскім языку на лекціях вшыткых вихов і на лекції русиньского языка а літературы, то значить 5-6 годин до тыждня. Тыжденна часова дотація лекцій народностных клас є 1-2-3 лекції в залежности од класы. Розділ меджі народностнов школов і класов є і в документації. В народностных школах ся ціла педагогічна документація веде в русиньскім языку. Народностны класы суть од того ослободжены. Не треба выповнєвати педагогічну документацію двойязычно. Народностны школы з выповнєванём педагогічної документації мають бівше проблемів як хосну. Найважнішим є абсенція словника, котрый бы міг поужывати будькотрый учітель, котрый знає читати в азбуці. Але правильного словника не є а на поміч нам зістає лем найновша граматіка русиньского языка. Але учітелів, котры суть кваліфікованы на русиньскый язык, є мало. Тяжко поужывати граматику русиньского языка учітелєви, котрый не говорить по русиньскы а не знає, яке слово має глядати. Далшым проблемом з выповнєванём документації є абсенція термінологічного словника. В кождім предметі суть одборны назвы, котры учітелі нігде негодны найти. На школах є максімално єден кваліфікованный учітель русиньского языка. Не є в єго силах выповнєвати і перекладовати назвы лекцій до русиньского языка намісто колегів. І наперек тому учітелі дотримують літеру закона і выповнюють педагогічну документацію двойязычно за помочи Інштитуту русиньского языка і културы в Пряшові.

Далшым шпеціфіком є способ фінанцованя школ, де ся учіть русиньскый язык. Міністерство освіти фінанцує школы на Словакії на основі розпочтовых правил, котры залежать од різних факторів. Кількість школярів, кваліфікачна структура педагогічных заступників і іншы факторы, котры овпливнюють розрахунок школ. Розрахунок міністерства освіти приділює фінанції народностным школам на основі правил фінанцованя школ навышєный о 13 % а народностным класам о 4 %. Тоты навышєны фінанції не покрывають ани кошты на учітеля, котрый учіть русиньскый язык.

І рамковим навчальним планом, на основі котрого школы розраховують кількість годин предметів протягом тижня, суть народностны школы шпеціфічны. На сторінці міністерства освіти екзистують 4 рамковы навчальны планы, з котрых собі народностны школы можуть выбрати тот, котрый їм найбівше пасує. Якый є меджі нима розділ? Русиньскы школы собі можуть выбрати з двох планів. Русиньскый язык можуть учіти 5 лекцій або 8 лекцій до тижня. Тот модел рамкового учебного плану (8 лекцій до тижня) собі выбирають передовшыткым мадярьскы школы. Чом сі го не выбераме мы – русиньскы школы? Наш школьскый навчальный програм выберає план з меншов кількостев годин русиньского языка. А чого? Основаня двох русиньских школ было барз тяжке. Родічі находили тисяч причін чом нї. Не глядали можности, як сі за каждую ціну утримати русиньскый язык в регіонах і як сохранили свій язык. Мусили сьме приступити на компроміс, кілько годин русиньского языка так само і словацького языка. Бояли ся, жебы їх діти мали мало можности навчіти ся словацькый язык. Приступили сьме на тот компроміс і так сьме могли счаси розбігнути русиньске школьство. На другім боці сьме розуміли і страху родічів. Наша школьска сістема не є доконала, бо екзистує в ній якась пропасть – абсенція середнього школьства.

Школьска сістема

Русиньска школьска сістема не наповнює континуальность школ. Нашы діти ся можуть русиньскый язык учіти в матерьскій і основній школі а потім аж на высокій школі. Не є середней школы, де бы ся штуденты могли учіти русиньскый язык і літературу. Є ту якась пропасть, до котрой впало середне школьство, а діти, котры ся учать русиньскый язык девять років, не мають інштитуцію, де бы могли продовжовати. З той причіны треба класти притиск в основных школах на навчаня словацького языка, жебы ся нашы русиньскы діти безпроблемово уплатнили а продовжовали штудії на словацьких середніх і высокых школах. В сучасности ся русиньскый язык учіть на двох середніх школах як вольночасова активіта – на гімназії в Гуменнім а на Середній педагогічній школі в Пряшові.

Першопочаткове читаня і писаня

Далшым шпеціфіком русиньских народностных школ є час, коли наступує першопочаткове читаня і писаня. Першокласник в септембрі переживає важный період свого жывота. Школа є про нєго нове середовище з новыма правилами і новым школьскым режимом. Каждая дітина тоту зміну переживає індивідуално а так треба ід каждій дітині індивідуално приступовати. Передовшыткым із зачатєм першопочаткового читаня і писаня. Протягом пару років сьме слїдовали адаптацію першокласників в першій півроці першой класы а заміряли сьме ся на то, з котрым языком треба зачати. З русиньскым або словацькым? Зістили сьме єдну важну річ. Русиньскы буквы ся можуть школярї навчати і довше як єден рік. На другім боці в русиньских школах абсентують русиньскы учебники, з той причіны ся учать школярї із словацьких учебників. З той причіны треба навчати словацькый алфавіт як першый, бо учебники суть писаны латиніков. А коли зачати навчати азбуку?

Першокласник в першых місяцях має барз много работы з єго адаптацієв на нове середовище, з новыма повинностями а до того приходять і навчаня букв. Треба їх знати не лем читати, але і писати. А наведе латиніка є цілком інша як азбука. Шпеціфічны графемы суть часто розділны од словацьких букв. Тоты, котры суть візуално згодні, собі много раз заміняють. По догоді з учітелями, котры учать першопочаткове читаня і писаня, учітелі вирішили, же час, коли є треба зачати з азбуков, є другый піврік першой класы. А то лем буквы, котрых графемы суть тоты самы або подобны як в латиніці, котры ся учіли од септембра до януара. Першый піврік є заміряный на бісїду, слуханя приповідок, навчаня засобы слов, бо не каждая дітина говорить дома по русиньскы. А барз много слов є высловлєваных під впливом діалекту. Треба їх учіти літературну норму.

Новый державный навчальний програм

Уж два roky проходить реформа основного школьства, де ся могли основны школы приголосити до поступного заводжованя нового курікула до першой класы основных школ а

поступно каждый рік до далшой класы. Тоты школы до своїх школьских програмів закомпоновали новий державный навчальный програм. Остатны класы учать подля іновованого навчального програму. Новый державный програм розвязав школам руки. Школы, котры зачали поступно тот програм заводжати до навчання у своїй школі, мають бівшы можности як школы, котры учать на основі іновованого навчального програму. Навчальный процес ся ділить не на рочники, але на ціклы. Ту є простор на то, жебы школы могли навчання русиньского языка приспособити вшиткым школярям.

Навчальны штандарды – выконовы і обяговы, суть розділены до 5 компонентів.³ Кладе ся притиск на роботу з текстом, на розвиток читательской грамотности, на розвиток писательских і комунікачных способностей школярів. Дає притиск і на порозумліня значіня языка про народну культуру, на толеранцію а орьєнтацію в мултікультурнім середовищі. А передовшиткым на усвідомліня сі своїй ідентиты.

ЛІТЕРАТУРА

Štátny vzdelávací program pre základné vzdelávanie. [online]. Bratislava: Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky, 2023. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/statny-vzdelavaci-program-pre-zakladne-vzdelavanie-2023> [cit. 2025-03-16].

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/245/> [cit. 2025-03-16].

Zákon č. 415/2021 Z. z. o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2021/415/vyhlasene_znenie.html [cit. 2025-03-16].

PaedDr. Marcela Ruňaninová

Základná škola s materskou školou s vyučovacím jazykom rusínskym

Основна школа з матерьсков школов

Klenová 111, 067 72 Klenová

E-mail: mruaninov@gmail.com

³ Державный навчальный програм про основне навчання 2023.

SELECTIONS FROM THE HISTORY OF RUSYN LANGUAGE EDUCATION IN THE NORTHEASTERN REGIONS OF PRESENT-DAY HUNGARY

Szilvia PACSUTA

Abstract

This article explores the history of the education of Rusyns in the north-eastern regions of present-day Hungary, focusing on the main legislative and educational events from the 18th century. From 1868, the Nationality Law and the Public School Act theoretically granted nationalities the right to education in their mother tongue. The laws following these intensified the Magyarization efforts, requiring all students to learn Hungarian. The article also appreciates the efforts of László Csopey who played a key role in reforming the Rusyn educational materials and books, compiling the first Rusyn-Hungarian dictionary in 1883. The study concludes with an overview of the Rusyn village, Komlóska, and the current state of Rusyn language education in Hungary.

Keywords: Rusyns. Education. László Csopey. Dictionary. Nationality Law. Public School Act. Sárospatak Teacher Training College. Komlóska.

The settlement of Rusyns in the region, the beginnings of the Rusyn education

Rusyns have been living on the territory of present-day Hungary since the 18th century, mainly in the north-eastern regions (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg counties).

In the first third of the 18th century, these areas were depopulated due to the devastation caused by the Turkish occupation and severe plague epidemics. Population censuses and church records indicate that significant Rusyn settlements took place in the territory of present-day northeastern Hungary.¹

¹ VERES, L. Borsod megye etnikai arculatának változásai a 18. század első felében. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. ISSN 0544-4233, 1984, s. 27-29.

Julianna Rákóczi resettled the serfs to Szerencs and nearby villages from her Makovica estate in Sáros County. The resettled Rusyn groups followed the Greek Catholic religion.²

There is very little concrete direct data available on education in the 18th century; we find more significant sources mainly from the second half of the 19th century. During this period, schools in the region were maintained by the Church. In 1716, the Greek Catholics received land and financial help from Julianna Rákóczi in Szerencs to build their church and establish their parish, but there is no evidence of the founding of a school.³ Although the census of 1773 has hints at the presence of a Greek Catholic school in Szerencs, but in 1820 József Kassay wrote the following: *“...the remnants of the Russians who came long ago do not know Russian, only Hungarian. Therefore, although the Russian priest says the Holy Liturgy, or the Holy Mass in Russian, he must speak Hungarian to his people from the holy chair. Otherwise, the children who do not know Russian, who have so far attended the catholic Hungarian schools in Szeremts and Bekets, would not understand, and he forced them to the recently built Russian school and taught them ...”*⁴ In this writing, the author clearly mentions the Rusyn population under the name Russians; the name of the ethnic group was not uniform in previous centuries; the Rusyns were also called Russians or Little Russians.

We can speak only in general terms about school life from this period. The students focused primarily on religious knowledge, they learnt simpler texts and songs. We know from the journal for public teachers *Néptanítók Lapja*, that before 1850, the Rusyn teachers taught the religious Slavonic language. The students had a simple alphabet book and wrote on a wooden board.⁵

The same journal article explains that from 1850, there were significant changes in the Rusyn education. Instead of the religious

² SISKÁ, J. Adatok Szerencs iskoláinak történetéhez. In A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 1989, č. 26, s. 38.

³ A szerencsi Görög Katolikus Egyház Protokolluma (SZGP).

⁴ KASSAY, J. Zemplén Vármegyébe helyeztetett... Szeremts városának leírása... In: Tudományos Gyűjtemények VIII., 1820, s. 51-90.

⁵ DANKÁNIC, M. A hazai rutén népiskolai tankönyvekről. In Néptanítók Lapja, 1882, roč. 15, č. 17, s. 262-263.

Slavonic language, the vernacular language became the medium of education. However, instead of teaching on the local Rusyn dialects, the Galician dialect was introduced into education, which the population did not understand or had difficulties understanding.⁶

Changes in the nationalities and educational policies after the Austro-Hungarian Compromise, 1868. Public School Act, Nationality Law

The year 1868 was a milestone in the field of education policy and for the nationalities, because after the Austro-Hungarian Compromise, the Nationality Law (XVIV.) and the Public School Act (XXXVIII.) were promulgated by the government in this year. Both acts were a significant pieces of legislation, aiming to define the further development of the non-Hungarian ethnic groups within the Kingdom of Hungary.

The Nationality Law had a great *raison d'être*, since the ethnographic composition of the country was inhomogeneous as the following map, that was issued based on the census results of 1880 shows.

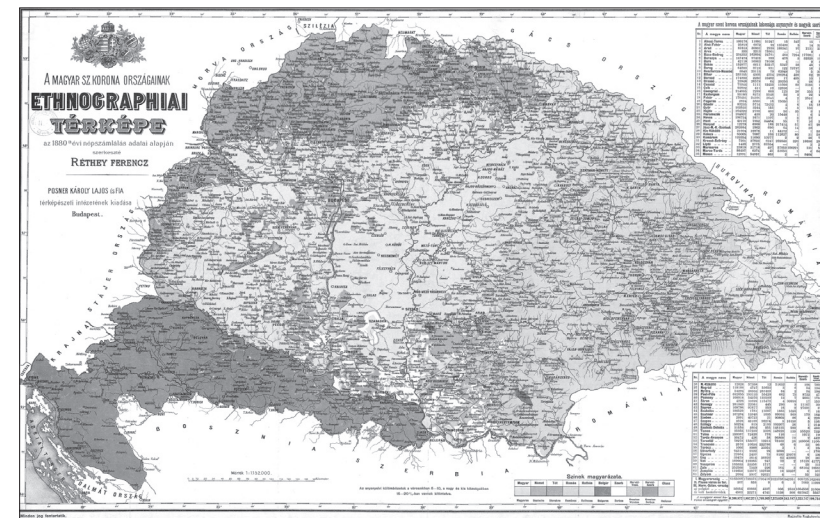

Fig. 1 Ethnographic map based on the 1880 census results. The areas with Rusyn majority are marked in orange on the map. (Source: Hungaricana)

⁶ DANKÁNIC, M. A hazai rutén népiskolai tankönyvekről. In Néptanítók Lapja, 1882, roč. 15, č. 17, s. 263-264.

The Public School Act, introduced by Minister of Religion and Education József Eötvös, provisioned the general and compulsory state-regulated education on the elementary school level. The Nationality Act provided individual rights for the nationalities, e.g., as per the law, all students could be educated in their mother tongue, but the nationalities were not recognized as equal state-making partners, did not provide collective rights to them, and because of that, they were not allowed to establish parties.⁷ They could not represent the interests of nationalities against the state. The above acts theoretically provisioned the elementary education of the children in their mother tongue, in practice the language of the education was strongly dependent on the decisions of the maintainer of the school – in the smaller Rusyn settlements it was the Church mainly.

Fig. 2 Teacher Training College in Sárospatak after 1870 (Source: National Széchenyi Library)

The law also prescribed the establishment of twenty teacher training colleges in different regions of the country, it determined

⁷ 1868. évi XLIV. törvény az evangélikus és református egyházak jogállásáról és polgári jogaikról. *Ezer év törvényei*. [online]. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1868%2520XLIV>.

the basics of operation, required equipment, curriculum, the salaries and benefits of the employees. As part of these ordinations, the teacher training college in Sárospatak was taken over by the state, in Zemplén, this institution provided the teacher training for the region. In the year of establishment, the college had 76 students, there was only one student with Greek Catholic religion and Slavic⁸ nationality as per the almanac.

During the summer 1870, the college organized a six-weeks supplementary course for the teachers acting in the region. 229 teachers participated in the course, where 71 participants were Greek Catholic, 66 from Zemplén, 4 from Abauj, 1 from Ung County. Not all the participants were able to follow the courses in Hungarian, for the Slavic-speakers these were explained by the teacher of Köröm, János Levendovszky. In the next schoolyear, we can observe an increase in the ratio of Rusyns in the college. There are 3 students with Slavic nationality indicated in the yearbook. The supplementary summer course counted with 101 Greek Catholic participants.⁹

The Act XVIII of 1879 on the Teaching of the Hungarian Language in Public Education Institutions

From 1879, the government gradually introduced the compulsory education of the Hungarian language. The Act XVIII of 1879 on the Teaching of the Hungarian Language in Public Education Institutions, signed by the Minister of Education, Ágoston Trefort, required that compulsory teaching of the Hungarian language be gradually introduced in elementary schools within four years. The law explicitly described the curriculum how many Hungarian reading, speaking and writing courses had to be completed in the elementary schools for non-Hungarian students.¹⁰ This law was extended by the Act XXX of 1883 on Secondary Schools and

⁸ Rusyns are mentioned in the almanac as Slavic nationality or Slavic-speakers.

⁹ DÓCZY, G. Értesítvény a sárospataki magyar királyi állami férfi-tanító-képezdéről, Sárospatak, 1872, s. 5-7.

¹⁰ 1879 évi XVIII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben. *Ezer év törvényei*. [online]. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900018.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D30>.

the Qualification of Their Teachers, that required that all students demonstrate proficiency in Hungarian, the students had to pass an exam in Hungarian by the end of the 4th schoolyear. This law also regulated the secondary education, setting standards for the Hungarian language knowledge of the teachers.¹¹ The Act XV of 1891 on Early Childhood Care extended the compulsory Hungarian language education to kindergartens and childcare institutions.¹² These laws were part of the state's Magyarization policies to strengthen the role of the Hungarian language.

About Rusyn language education after 1869

By the end of the 1860s years, the methods and educational materials were slightly reformed for the Rusyn language education. As part of the early modernizations, texts from the literature were transferred to the schoolbooks. From 1870, there was a movement to harmonize the Hungarian books with the books of the nationalities, however for the Rusyn nationalities by unclarified reason, the books were translated into Russian instead of the Rusyn language. After 1881, the government recognized the requirement to review these and they appointed *László Csopey* to revision and rewrite the schoolbooks into the vernacular language. Csopey was a teacher, translator and researcher of the Russian and Rusyn language and literature. Csopey had a solid language knowledge and experience, he also collected folk's songs and tales on the field.¹³

Between 1881 and 1884, following books were published for the Rusyn public schools, written or edited by Csopey: *Alphabet and first reading book*, *Manual to teach the alphabet*, *24 reading wall tables* by Pál Gönczi, *Second reading book* from János Gáspár, *Exercises for Speaking and Understanding*, *Manual to Teaching the Hungarian Language* and *Hungarian reading Book for Ruthenian*

¹¹ 1883 évi XXX. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről. *Ezer év törvényei*. [online]. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88300030.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31>.

¹² 1891 évi XV. törvénycikk a kisedóvásról. *Ezer év törvényei*. [online]. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89100015.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D33>

¹³ CSOPEY, L. Magyar szók a rutén nyelvben. In *Nyelvtudományi Közlemények*, Bp, 1881, roč. X. č. 2, s. 271.

Public Schools by Groo Vilmos, *History of the Hungarians, Manual for the History of Hungarians* (dr. Áron Kiss, Miksa Mayer).

One of the difficulties his work was that the written Rusyn language that was used in the country was not homogenous. There was a language variant used by the Church that was obsolete, and another variant used in official communication and in literature where many expressions were taken over from the Russian. The vernacular language was not used in written

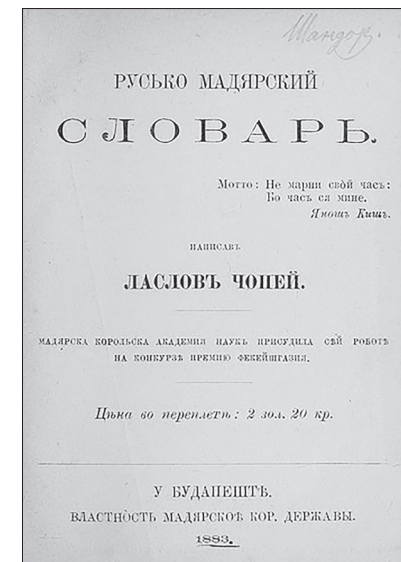

Fig. 3 The Rusyn-Hungarian Dictionary of László Csopey, published in Budapest, 1883.

in the country too. Csopey used the vernacular language in these books, added an explanation for the teachers about the deviations in the pronunciation of vocals in the different regions.

During that period, László Csopey collected the Rusyn words and expressions to compile the first comprehensive Rusyn-Hungarian dictionary. The dictionary's motto was a quote from János Kis: "Don't waste your time: Time passes." where the author referred to the phenomenon of the continuous assimilation of Rusyns into the Hungarian nationality. Csopey collected all Rusyn words from the vernacular language and incorporated the most frequently used terms from the religious language to have the most complete dictionary available. At the beginning, he planned to take Russian words too to fill the gaps where the Rusyn language did not have an expression, but during the elaboration of the dictionary, he decided the opposite, no Russian words were added to the Rusyn dictionary. He stated that the Rusyn language is an independent language and not one of the dialects of the great Russian language.¹⁴

¹⁴ CSOPEI, L. Rutén-Magyar Szótár, Bp., 1883., s. VII-XI.

In 1896, the journal for Public School Teachers *Néptanítók Lapja* published the list of available educational books and materials used in elementary schools for the nationalities in the country. It is important to observe that for the Rusyn population, there are books and materials in the Sáros-Zemplén dialect and in the Bereg-Ugocsa-Máramaros dialect separately.¹⁵ As per the list, most of the books and materials were available for the Bereg-Ugocsa-Máramaros dialect, that was because of the higher ratio of Rusyn population in that region as it is highlighted on the map of *Figure 1*.

The situation of Rusyn education at the beginning of the 20th century

Miklós Bartha (1848-1905) Hungarian lawyer, politician, publicist published his book *Kazár földön*¹⁶ in 1901 a sociographic itinerary where he described in detail the living conditions and difficulties of the Rusyns. Bartha also described the educational situation, based on his own experience. He noted that in the regions he visited, the Rusyn teachers and priests were already magyarized. As a result, strengthening the Rusyn identity and preserving their culture was not ensured within the schools.¹⁷

The Hungarian state's educational regulations from 1868 until World War I had profound and lasting effects on Rusyn-language education. Count Albert Apponyi's educational laws of 1907–1908 in Hungary aimed to strengthen the Magyarization. These laws mandated that all primary school students, regardless of ethnicity, achieve proficiency in the Hungarian language by the fourth grade. While minority-language instruction was permitted, Hungarian became the dominant language of education. The laws also increased state control over church-run and minority schools to ensure compliance.¹⁸ Apponyi said: «*However, we consider the*

¹⁵ A m. kir. tud.-egyetemi nyomda igazgatóságánál megjelent tankönyvek és taneszközök árjegyzéke In *Néptanítók Lapja*, 1896., roč. 29, č. 11, s. 4.

¹⁶ In Kazár land.

¹⁷ BARTHA, M. *Kazár földön*. 1901. Kolozsvár, s. 176-177.

¹⁸ 1907. évi XXVII. törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól. *Ezer év törvényei*. [online]. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700027.TV&search>

spread of knowledge of the Hungarian language necessary so that non-Hungarian-speaking intelligentsia can take part in the service of the state and thereby be as closely attached to the state as possible; but especially as a means of social cohesion, without which political unity remains an empty form.»¹⁹

As a result, many Rusyns either assimilated linguistically and culturally into the Hungarian nation or emigrated mainly to North America, searching of better living opportunities. Only a few small, isolated villages, such as Komlóska in Zemplén, managed to preserve the Rusyn language in everyday use.

Komlóska, the final stronghold of Rusyn heritage

Komlóska, in Zemplén county, is now the last true Rusyn village in Hungary isolated from other settlements due to its geography where the children can learn and practice the Rusyn language from kindergarten. However, in the elementary school of the village, in the schoolyear 1941/42, the language of education was already Hungarian. After World War II, the Constitution stated: «*The Hungarian People's Republic ensures equality for all nationalities living in its territory, the use of their mother tongue, education in their mother tongue, and the preservation and cultivation of their own culture.»²⁰*

This did not apply for the Rusyns, because they were officially classified as Slovaks, included in the Slovak minority and receiving education in Slovak. In statistical records and censuses, Rusyns are no longer explicitly identified; they are categorized as Slovaks. These factors led to confusion and uncertainty among the Rusyn communities. In Komlóska, many of the Rusyns have spoken a mixed Rusyn-Slovak language, they called themselves “Tót”. Until 1991, the presence of a Rusyn population in Hungary was not officially acknowledged.

Url=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36%201907.%20XXVII.%20Section%2022

¹⁹ Gróf Apponyi Albert emlékiratai 1899–1906. 2. Bp., 1934., s. 58.

²⁰ 1972 évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről. *Magyar jogszabályok*. [online]. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97200001.TV&xtreferer=A1100425.ATV>

Following the regime change, the Rusyns were recognized as a minority ethnic group in Hungary, allowing for the initiation of advocacy and educational organization efforts to establish their community. The parliamentary resolution addressed the rights of national minorities in the country and acknowledged the Rusyns as a distinct nationality.²¹ In 1990, only Komlóska and Múcsony were the two settlements in Hungary where the Rusyn language could be considered as a living language.

Current Platforms of Rusyn Education

In Hungary, the framework curricula for the subjects Rusyn Culture and Rusyn Language and Literature are available for grades 1-12.²² Verbal and written language exams can be taken in B1, B2 and C1 levels. At the Department of Slavic Studies at ELTE, it is also possible to study the Rusyn language and culture. The Greek Catholic communities play a key role in maintaining the Rusyn cultural heritage, including the language. There are public language courses and summer camps for children. The framework is given, but the role of families and individuals in preserving traditions and nurturing the language would be essential, however, the strong effects of assimilation and globalization are felt in the development of those participating in education.

LITERATURE

1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. *Ezer év törvényei*. [online]. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?-keyword%3D1868%2520XLIV>.
1879. évi XVIII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben. *Ezer év törvényei*. [online]. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900018.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D30>.

²¹ A Magyar Köztársaság Kormánya. *Beszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről*. J/1397. számú dokumentum. [online]. https://www.parlament.hu/irom36/1397/1397.htm#_Toc454863282

²² Nemzetiségi nevelés-oktatás kerettantervei: ruszin. *Oktatási Hivatal*. [online]. https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/nemzetisegi_nevelés_oktatás_kerettantervei/ruszin.

1883. évi XXX. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képzéséről. *Ezer év törvényei*. [online]. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88300030.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31>
1891. évi XV. törvénycikk a kiseddóvásról. *Ezer év törvényei*. [online]. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89100015.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D33>
1907. évi XXVII. törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól. *Ezer év törvényei*. [online]. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700027.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36%201907.%20XXVII.%20Section%2022>
- 1972 évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről. *Magyar jogszabályok*. [online]. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97200001.TV&txtreferer=A1100425.ATV>
- A m. kir. tud.-egyetemi nyomda igazgatóságánál megjelent tankönyvek és taneszközök árjegyzéke. In *Néptanítók Lapja*, 1896, vol. 29, no. 11, p. 4.
- A Magyar Köztársaság Kormánya. *Beszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről*. J/1397. számú dokumentum. [online]. https://www.parlament.hu/irom36/1397/1397.htm#_Toc454863282.
- A szerencsi Görög Katolikus Egyház Protokolluma (SZGP). Manuscript archival source.
- BARTHA, M. *Kazár földön*. Kolozsvár, 1901, pp. 176–177.
- CSOPEI, L. *Rutén–Magyar Szótár*. Budapest, 1883, pp. VII–XI.
- CSOPEI, L. Magyar szók a rutén nyelvben. In *Nyelvtudományi Közlemények*, Budapest, 1881, vol. X, no. 2, p. 271.
- DANKÁNIC, M. A hazai rutén népiskolai tankönyvekről. In *Néptanítók Lapja*, 1882, vol. 15, no. 17, pp. 262–263.
- DANKÁNIC, M. A hazai rutén népiskolai tankönyvekről. In *Néptanítók Lapja*, 1882, vol. 15, no. 17, pp. 263–264.
- DÓCZY, G. *Értesítvény a sárospataki magyar királyi állami férfi-tanító-képezdéről*. Sárospatak, 1872, pp. 5–7.
- Gróf APPONYI, Albert. *Emlékiratai 1899–1906*. Vol. 2. Budapest, 1934, p. 58.

KASSAY, J. Zemplén Vármegyébe helyezettett... Szeremts városának leírása.... In *Tudományos Gyűjtemények*, 1820, vol. VIII, pp. 51–90.

Nemzetiségi nevelés-oktatás kerettantervei: ruszin. *Oktatási Hivatal*. [online]. https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/nemzetisegi_neveles_oktatas_kerettantervei/ruszin.

SISKA, J. Adatok Szerencs iskoláinak történetéhez. In *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei*, 1989, no. 26, p. 38.

VERES, L. Borsod megye etnikai arculatának változásai a 18. század első felében. In *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*, 1984, pp. 27–29. ISSN 0544-4233.

Mgr. Szilvia Pacsuta

Tokaj-Hegyalja Egyetem

Eötvös út 7, 3950 Sárospatak

Hungary

E-mail: szilvia.pacsuta@gmail.com

ІНТЕГРАЦІЯ СУЧАСНИХ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ПРИСТУПІВ ДО НАВЧАННЯ МАТЕРИНЬСЬКОГО ЯЗЫКА ЯК МОЖУТЬ КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ЗБОГАТИТИ НАВЧАННЯ РУСИНЬСЬКОГО ЯЗЫКА І ПРИВЕСТИ К ЛІПШОМУ ПОРОЗУМЛІННЮ ЯЗЫКА

Зденка ЦІТРЯКОВА

Abstract

At present, the teaching of the mother tongue increasingly requires interdisciplinary approaches that encompass not only linguistic, cultural, and educational components, but also the dimension of developing pupils' identity. In the context of national minorities, this represents a particularly sensitive sphere in which language functions not merely as a means of communication, but also as a bearer of historical memory, value orientations, and collective identity. The Rusyn national minority, with its rich cultural and linguistic tradition, constitutes a specific case in which the integration of culturological approaches into mother-tongue education can significantly enrich both the educational process itself and the learners and teachers involved. Nevertheless, it remains a fact that the teaching of the Rusyn language is to a considerable extent marginalized and associated with limited access to resources, teaching materials, and methodological approaches that would adequately reflect the contemporary needs of educational practice.

Keywords: Rusyn language. Rusyn education. Culturological approaches. Intercultural competence. Mother-tongue education. Minority education. Identity.

По році 1989 пришло на Словачії к оживлїню русиньської ідентити і к можности по довгих роках кодифікувати русиньський язык і поступно го етабловати в окремих сферах його хошованя: в школстві, медіях, культурних інституціях і інших. Культурологічні приступи ведно з принципами етнопедагогіки дають можность учітелям і школярям глубше проникнути до культурних і языкових аспектів і аспектів ідентити, котры язык як такий в собі загорнює. Тоты приступы приносять до навчаня

новий розмір. Дають можливість учіти ся язык не лем як комуні-
качне средство, але і як часть культурного наслідства, причім ак-
цент ся кладе на розвиток почливости і порозумліня в одноші-
ню ід властній культурі і традиціям. В модерных дідактиках інших
языків ся в общім акцентує теза, же язык є не лем комплексом
граматічных правил і лексічных єдиніць, але передовшыткым
соціалный і культурный феномен – медіум, котрым ся передають
цінности, нормы і ідентіта той котрой комуніты (Kramsch 1995).

В словацькім контексті має навчання меншыновых языків
опору в уставных гаранціях прав обчанів, котры патрять к на-
родностным меншынам, як і в окремых легіслатівных припи-
сах, котры управляют поужываня языків меншын. Ключова
є главно Устава Словацькой републики, котра в статі 34 гаран-
тує обчанам, котры патрять к народностным меншынам, права
повязаны з розвитком їх властной культуры і хоснованём мате-
риньского языка у верейнім животі враховано области едука-
ції. Сучастёв юридічных рамоків є і закон ч. 184/1999 З. з. о по-
ужываню языків народностных меншын, котрый становлює ус-
ловія хоснованя меншыновых языків в уряднім контакті в селах
і містах, де меншына досягує законом становлену процентуалну
частку.

Вызначна в тім контексті є і меджінародна охрана меншы-
новых языків, кедьже Словацька република є вязана і Рамковым
договором на охрану народностных меншын і Европсков хар-
тов регіональных і меншыновых языків. З погляду освіти є важ-
не, же договор обсягує право прислушників народностных мен-
шын учіти ся язык меншыны і зарівно вытварять рамки про
підпору можностей освіти в меншыновых языках (Rámcový
dohovor 1998: čl. 14). Тоты документы забезпечують підпору
меншыновых языків як в школьській системі, так і акцентують на
вытваряня условий, жебы язык мав і реалне уплатніня в іншті-
туціональном і публічнім просторі. Про русиньскый язык суть
в ратіфікачных обовязках Европской харты регіональных або
меншыновых языків експліцитно уведжены установліня в статі
8 (освіта) в розсягу, котрый штат прияв про тот язык (Charta
2001: čl. 8). Важным є і моніторинг і рекомендації меджінарод-
ных органів, котры ся дотуляють доступности освіти, матеріа-
лів, підпору учітелів і контінуіты освіти.

Інтеграція культурологічных приступів до навчання мате-
риньского языка дає можливість обогатити языкове навчання о
навчання далшых аспектів, напр. історічных, географічных, со-
ціалных ці культурных, обогачує навчальный процес о традиції,
історічны реалії, звыкы і народописны знаня, чім підпорує не
лем языковы компетенції школярів, але і розвой критічного ду-
маня і порозумліня культурной діверзіты. Таким способом ся
навчання русиньского языка стає простором про розвиток глуб-
шого порозумліня культурных корінів і зміцніня одношіня ід
властній культурі. Выховлює так не лем языково компетентных
єднотливців, але і єднотливців з почутём к цінностям повяза-
ным з їх ідентітов і культуров.

З курікулярного погляду ся навчана предмету русиньскый
язык і література в школах на Словації опертатъ о штатны
курікулярны документы і едукачны штандарды, котры дефіну-
ють цілі предмету, обсягове наповніня і обчекованы выконовы
пожадавки. Тоты документы уваджають, же едукачный штан-
дард становлює не лем обсяг і выкон, але вытварять і рамки про
розвиток індівідуальных учебных можностей школярів а рамки
про планованя навчання в згоді з цілями предмету (ŠPÚ 2014).
Кедь позерати не референчны рамки про едукачны штандарды,
так тоты суть членены подля пятёх основных обсяговых компо-
нентів, в рамках котрых ся акцентує работа з текстом, посеред-
ництвом котрой ся розвивають читательскы, писательскы і ко-
мунікачны способности школярів (ŠPÚ 2014). Якраз тот штрук-
тура є важна про легітімізацію культурологічной інтеграції, бо
дає можливість сістематічно перепоёвати языковы цілі з роботов
з автентічнымы текстами, культурнымы обсягами і з їх рецепціёв.

В контексті русиньского языка то грає вызначну роль. Дає
можность навчання языка як живого носителя культурных цін-
ностей, традичных історій і унікатных способів жывота, з ге-
ографічным і історічным контекстом русиньской комуніты.
Культурологічны приступы обогачены о етнопедагогічны прін-
ціпы представляють про школярів возможность освоіти сі не лем
языковы зручности, але і вытваряти сі особне емоціналне од-
ношіня к языку комуніты, котра го поужывать, а дає возможность
подати шыршый погляд на важность захованя языка і розвитку
языковой ідентіты.

Культурологічні приступи в навчаню языків представляють модерный способ як обогатити языкове навчання о шыршы культурны і сполоченьскы контексты. Кедьже язык є барз тісно повязаный з культуров, навчання языка бы таксамо мало загорнёвати і порозумліня ёго культурной базы. Загорнутём культурологічных елементів до навчання языка можуть педагогове проглублёвати интеркультуралну компетенцію школярів, котра загорнює порозумліня інших культур і способность комуніковати меджі носителями розлічных культур, помагати школярам порозуміти цінности, сімболы, традиції і сполоченьскы нормы комуніты, котра є носителем языка і розвивати способность школярів не лем комуніковати в языку, але і розуміти контексту і культурным звязкам. Школярі так здобывають знання не лем о граматіці і словній базі, але і о тім, як язык рефлектує шпеціфічну культурну реаліту народа.

В словацькій педагогічній літературі ся тот посун часто описує через концепт интеркультурной выховы і розвитку интеркультурных компетенцій як сучасты общей освіти. Практично орьєнтовану дефініцію уводять наприклад методічна публікація выдана Методічно-педагогічным центром, де є интеркультурна выхова презентована як сістема цілів і поступів напярмяных к підпорі доброго сполужытя культур, причім авторка детално описує цілі і стратегіі реалізації такого навчання на 1. ступни ОШ (Luptáková-Vančíková 2008).

Подля Бірама (Byram 1997) інтеграція культурных аспектів до навчання языків на практиці загорнює розлічны активіты, напр. анализования культурных текстов (літературный твор, співанка або іншый артефакт), жебы школярі zdobyли ліпшы інформації о культурі повязаній з даным языком; діскусії о культурных нормах (привітання навщівы, поздравы, выканя, і т. д.), што поможе школярам порозуміти, як ся язык хоснує в розлічных соціальных контекстах і інтерпретачны меджікультурны способности (можности порівнования властных культурных перспектів з перспективами інших культур, рефлектовати властну ідентіту в одношіню к іншым і под.).

Интеркультурна компетенція є способность ефективно комуніковати і інтераговати з людми з розлічных культурных кругів. Культурологічны приступы в навчаню языків ся намагають під-

хопити тоту компетенцію посередництвом підвишіня языковой чутливости формов рефлектования властной культурной базы в порівнаню з іншым культурами і посередництвом діскусії о стереотіпах і пересвідчінях, котры можуть овпливнёвати інтеракцію меджі культурами (Luptáková-Vančíková 2008).

Про дідактичну практику і меншыновых языків є важне, же культуров ся ту не розуміє лем фольклор або традиції, але шырша палета значінь, цінностей і соціальных правил, котры ся реалізують в комунікації. Таке розуміня є компатібілне і з фундаментами языковой дідактикы, котры підкреслюють, же культурне знання не є лем додатком комунікатівной компетенції, але само о собі є едукачным цілем (Kramersch 1993).

При імплементації культурологічных приступів до навчання языків ся обычно хоснують розлічны едукачны стратегіі. Таковы суть наприклад *проектново орьєнтоване навчання*, при котрім школярі роблять на проектах заміряных на культурны темы як традиції, звыкы або культурны події. Може то быти тыж навчання посередництвом сімуляцій конкретных сітуацій або гер заміряных на культурны шпеціфічности. В контексті школьської сістемы ся мож у нас операти і о высше спомянутый методічний материал МПЦ, котрый коло дефініції уваджать і конкретны блокы: розвиток интеркультурного діалогу, учіня ся толеранції розлічності, робота із стереотіпами, спознавання культур через літературы і проектовы активіты. Интеркультурный розмір ту в контексті русиньской культуры не значить лем контакт з розлічностев звонка, але якраз розвиток усвідомліня сі властной регіональной і меншыновой культурной скушености (Luptáková-Vančíková 2008).

Етнопедагогіка представляє гранічну педагогічну дісціпліну, яка досліджує выбер, розсяг і міру выхоснования локальной культуры (елементів, тем і мотивів) в едукаčním процесі школ. Розуміє ся як сфера пособности научной области современной педагогікы, котра ся занимать трансформаціев хосенного обсягу шпеціфічної локальной культуры до обсягу навчання в школах. Дасть ся повісти, же етнопедагогіка є основана на респектованю культурной ідентіты, інтеграції культурного наслідства до навчання, на підпорі меджігенерачного передавання культурных цінностей і посиленёваню одношіня к языку.

Пруха (2002) етнопедогогіку дефінує як нову сферу теорії і баданя повязану з мултікултурнов/інтеркултурнов виховов, но підкреслює, же не іде лем о практичну вихову, але і о научну сферу досліджіння. Конштатує, же етнопедогогіка ся занимає досліджінём етнічных (културных) факторів, котры впливають на едукачны процеси в школї, родинї і іншім середовіщі, а на основі аналізу, ідентіфікації їх высвітлює і вытваряє рекомендації і про едукацію дітей етнічных меншын.

Етнопедогогіка в навчаню языків, главно меншыновых, є вывжывана на то, жебы навчаня языка обяговало *автентічны културны елементы*. Ту треба додати, же подля Пруху етнічны факторы не треба розуміти вузко, лем етнологічно, бо вымеджіня загорнює і розділы културны, языковы, набоженьскы і далшы, то значіть шырше розуміння културных факторів в едукації. Тото є важне головні при меншыновім школстві, де ся языкове навчаня природно повязує з културнов ідентітов, генерачным передаванём і локалнов памятєв (Průcha 2002). В такім розуміню автентічны културны елементы представляють як роботу з традичними приповідками, пословицями ці співанками шпеціфічними про дану комуніту, што дає навчаню автентічність, *културны контексты в языковых задачах*, напр. конверзачны темы загорнюючі традичны свята, звыкы, шпеціфічны ремесла, чім ся язык учіть в згодї з ёго културным колорітом, і *роль комуніты і родины в навчалнім процесі*, де є комуніта, главно старша генерація, запоєвана своїма скушеностями, історіями і народописными знанями до навчаня як автентічний носитель традичных знань. Вывжывати в тім припадї мож шпеціфічны етнопедогогічны методы як наприклад *роботу з народнов словеснов творчостєв*, де приповідкы, байкы, пословиці і праностікы, котры обягують языковы, етічны і моралны посланя і рефлектують живот і цінности даной громады, у школярів розвивають автентічну базу слов, але і глубше порозумлїня їх властной културной ідентіты. *Музичны і погыбовы актївїты*, котры посередництвом народных співанок, танців і музыки, творячіх важну сучасть културы, приспївають к природному освоїню сі языка через емоціоналны зажиткы. Вывжываня *практичных актївїт і ділні*, як наприклад ремеселных ділні або выробы традичных предметів ці приправы їдал, котры рефлектують културу і тра-

діції етнічной громады помагають школярям спознавати културу інтерактівно і практично, причім язык ся ту дасть практиковати барз природно і автентічно.

Про навчаня меншыновых языків суть тоты прїнципы міморядні важны, бо *сокотяють языкове наслідство*, котре є часто огрожене асімілацієв і стратов културной ідентіты. Тоты методы прямо підпорують захованя языкового і културного наслідства. Таксамо ся у школярів *зміцнює чутя солідарїты*, затоже навчаня є повязане з комунітов, родинными цінностями і етнічними традиціями. Етнопедогогічны методы вытваряють з навчаня зажиток, котрый має про школярів емоціоналну цїну і змысел, котрый є барз *важный про внутрішню мотивацію* і утриманя інтересу о язык. Язык, таксамо як і културу не мож лем штудувати, треба їх прожывати.

В основнім мож повісти, же язык є сістема основной людської комунікації, но характерізовати го треба як компліковану комунікачну сістему прїмарно зложеноу із звуковых сігналів. Язык є сполоченьскый яв, котрый ся дасть твориво вывжывати аж доты, докы ся сам не стане барьеров в комунікації. Язык є в обцім повязаный з конкретным сполоченьско-културным оточінём і способом думаня людей, котры ним говорять. Но не є лем настроєм комунікації і думаня, але є і великым сокровіщом людської скушености і познаня.

Кедьже Русины історічно жыють на розпутю розлічных култур і языків, з котрыма ся протягом многих років стрїчають, не міг ся тот вплив не рефлектовати і на ёго формованю. Многоетнічне і мултікултурне середовіще в русиньскім языку охабило великый слїд главно в лексікалній области, котра на себе набрала многы слова із сусідніх языків, котры ся хоснують дондесь. Тот яв ся описує як дослідок довгодобого языкового контакту: русиньска лексіка обягує значну часть перевзятую із сусідніх контактных языків (польского, словацького, мадарьского, румуньского і німецького) але таксамо собі сохранила і архаічны діалектны верствы і шпеціфічну церьковнославянську термінологію в літургічній области (Plišková 2021).

Русиньскый язык належачій до групи выходославянських языків є барз важным елементом ідентіты Русинів. Хоць має богату літературну традицію, ёго поставлїня в сполочности є

компліковане. Днесь є русинський язык офіціално узнаний як язык народностной меншыны. Русины на Словакії належать к єдній із штатом узнаних народностных меншын. Подля Конштитуції Словацькой републікы і далшых легіслативных документів мають народностны меншыны право на хоснованя свого языка окрем денной комунікації дома, на публічных місцях, і право хосновати го в адміністративній сфері, в школстві і в культурній сфері. Тото узнаня є кроком допереду, но на практиці суть барьеры, котры обмеджують єго хоснованя. Русинський язык ся часто не поважує за ровноцінний з доміантним словацькым языком. То може вести к стігматизації і маргіналізації єго поужывателів і приспівати к приниманю русинського языка як „другорядого”. В соціолінгвістіці ся тот проблем описує як вопрос достойности/престіжы материнського языка, котра у малых етнічных комуніт значно впливать на практичны рішєня поужывателів языка: выбер нормы, позиції ід властному діалекту, дяку хосновати язык у верейнім просторі і под. (Plišková 2021).

В области школства є єдним з главных проблемів недостаток фінанцій на підпору русинського языка в едукачных інштитуціях. І кедь є дакілько школ з навчанєм русинського языка, їх кількість є обмеджена а часто ся борють з проблемами фінанцованя. Недостаток учебных матеріалів, запізнена або обмеджена доступность учебників про русинське навчаня ся повторно обявлює і в меджінароднім моніторингу обовязків СР в области меншыновых языків. Годночіня упозорнюють, же про русинський язык хыблять адекватны а главно актуалны учебны жрідла (враховано матеріалів к історії і культурі Русинів, што прямо комплікує систематичне навчаня і єго якість (Council of Europe 2025).

В цілости є поставліня русинського языка на Словакії комплікованым міксом легіслативного признаня і практичных комплікацій. Легіслативна підпора і хоць є фундаментална, но сама о собі є недостаточна. Мусять ся вытворити функчны механизмы довгодобого пріорітного розвитку. К тому належить і підпора освітових кампані і активіт, котры підвишують свідомость о русинській культурі і языку. Навчаня в русинськым языку грає ключову роль в охрані і підпорі русинської культурной ідентіты.

Право на навчаня в материнськым языку є основным піліром, котрый дає можность русинськым дітям розвивати языковы зручности і культурну ідентіту од скорого віку.

Язык є інштрументом дорозумліня каждой языковой громады. Языком ся передає часть культурной цінности каждого народа: єго традиції, звыкы і сам образ навколишнього світа. Має свої шпеціфічности, бо несе в собі менталіту людей, про котрых є родным языком. Якраз і зато є приниманий за єден із выдільюючих ідентіфікачных знаків народа, етнічной групи ці громады. Посередництвом нєго конкретно видиме реаліту навколо нас і заділюєме єй ід даякым категоріям. Дякуючі такому віджіню світа, яке охоплюєме через наш родной язык, оно є про нас найближе і чуєме ся у нїм найкомфортніше. Материнський язык нам дає базу намного пересягуючу лем просту можность комунікації. Є частєв нашой особности. В нїм найліпше знаєме передати свої емоції, думкы і позиції. Язык ся як інштрумент народной ідентіфікації найвыразніше і найскорше проявить, кедь ся єго носитель находить в чужім місті. Стає ся інштрументом, який го наvertать к дому, к родині, приятелям, но главно до цілої єго дотеперішней минулости. Аж як носитель языка выйде із свого домашнього окружєня, стане ся про нєго єго язык великов цінностєв і вызначнов частєв єго ідентіты.

Русинська культура є богата на народну словесну творчость враховано співанок, приповідок, оповідань, фразеологізмів, пословиць і поговорок, котры несуть важны культурны і історічны посланя. Тоты елементы суть в сучасности сучастєв языкового навчаня, суть зафіксованы в учебниках русинського языка і помічных матеріалах, котры собі переважно учітелі находять самы, жебы збівшыли емоціналне і культурне одношіня школярів к материнському языку, респ. к языку їх предків. Зарівно але меджінародне годночіня упозорнюють, же доступны учебны матеріалы часто непокрывають культурно-історічний розмір в розсягу потребнім про культурну інтеграцію. Зато ся культурный обсяг часто переносує на індивідуалну ініціатіву учітелів і локалны проекты (Council of Europe 2025). Церьковны свята як Великдень або Рождество мають в русинській культурі шпеціфічне поставліня. Звыкы і традиції повязаны з церьковными святами, но і з народнов обрадовостєв суть і теперь сучастєв

навчанём русиньского языка на школах. Діти ся учать колядки, співанкы і приправляють курты сценічны формы, котры виходять з культурных традицій народа. Обогачують собі лексіку о стары слова повязаны із звывками і народнов кухнєв. Формов актївного прожываня ся учать язык поужывати в каждоденных і святочных контекстах. Таксамо матеріална культура є простор про порозумліня культурного колоріту народа. Тканя покровцїв, народны вышивкы, народне облечїня, крашанкы ці писанкы суть средством познаваня і прожываня народной культуры і помагають школярям розшырити свої языковы рамкы. Про русиньску культуру і язык, котрый тоту культуру знає передати, є великов вызов выстояти асімілачный тиск з боку маєрітного языка. Мала кількость школ з русиньскым навчалным языком і все менша кількость по русиньскы бісїдуючїх молодых родин приводять к упадку языка у молодой генерації. Демографічны і соціалны дата назначують довгодобу чутливість русиньской языковой контїнуїты на шыршы політічны і соціалны зміны, враховано стїгованя жителїв до іншых областей, што ся рефлектує і в регіоналній концентрації і в розділі меджі декларованов етніцітов і декларованым материньскым языком (Matlovič a kol. 2019).

Якраз такы етнопедагогічны приступы в навчаню, регіоналны актївїты і дїгіталїзація можуть тот тренд звернути, но условїєм є, жебы тоты приступы і автентічны учебны матеріалы з прикладами русиньской літературы ці елементами матеріалной і духовной культуры были заведены на регіоналній уровни не лем до народностных школ, але до вшиткых школ в регіонї.

Інтеграція культурологічных приступів і етнопедагогічных прїнципів до навчаня русиньского языка приносить много выгод, котры ся одразають посилнїнем языковых способностей штудентів, їх культурного усвідомліня і цілковой мотивації і інтересу к навчаню языка свого народа. Тоты приступы не лем підвишують ефектївіту языкового навчаня, але ведно з тым прїспївають ід захованю і посилнїню русиньской ідентїты. В дідактіці ся тот ефект высвітлює тым, же культурно релевантне навчаня споєє языкове навчаня з культурнов компетенцієв і посилнює ідентїту школярїв а зарівно вытварять условия про высшу ангажованость і довгодобїшу мотивацію (Ladson-Billings

1995).

Зачленїня культурных аспектів до навчаня русиньского языка формов пропоїня з культурным корїнями дає можность школярям ліпше порозуміти їх властну культуру і історію, што має наконець і позїтівный вплив на їх особну ідентїту і почливість ід собі самому. На годинах, котры загорнюють культурны аспекты навчаня як народны співанкы, приповідкы, повіданя або пословіці собі школярї будують глубше одношіня ід свому культурному наслідству. То їх веде ід посилнїню їх етнічної ідентїты і усвідомліню сі приналежности к даному етніку. Кедь суть школарї достаточнo выставлены культурным аспектам, котры суть автентічнов сучастєв їх языка, розвивать ся у них почутя гордостї на свій язык, усвідомлюють сі єго цїнность і підвишує ся віра в себе самого. Тото може быти важне в середовїщі, де ся меншыновы языкы дістають на окрай інтересу, наприклад в ненародностных школах в регіонї. В рамках культурно релевантной педагогікы ся підкреслює, же школа має сучасно підтримувати академічный успїх але і утримованя культурной інтегрїты школярїв, зато тото перепоїня може вести к зміцнїню себеобразу і почутя легїтіміты властного языка в школьскім оточїню (Ladson-Billings 1995).

Культурологічны приступы докажуть підвишыти мотивацію школярїв, кедже ся язык не учать лем як абстрактну сістему правил, але як живу сучасть своєї культуры і каждоденного жывота. Навчаня формов прожытя інтегрує культурны актївїты як суть звывкы, традиції, ремеселны ділнї або музичны ці танечны актївїты робить навчаня інтереснїшым і діти довше докажуть утримати позорность. Таким способом ся язык стає жывым і дінамїчным інструментом на выражїня культурных цїнностей. Такы актївїты посилнюють емоціалны перевязаня з языком і підпорують природне любопытство. Культурологічны приступы дають змысел навчаню, додають учїню значїня і контекст, затоже школярї відять практичне хоснованя языків в їх культурных і родинных сітуаціях. Тото підвишує їх ангажованость і охоту учїти ся і над рамкы навчалных годин. Все є дітєм інтереснїше учїти ся о чїмесь близшїм і знамїм як о дачїм абстрактнїм і далекїм. Школярї можуть быти повзбуджованы, жебы презентовали властны родинны звывкы і традиції, што

обогатить навчальний процес і дасть їм можливість глибше ся пропоїти і стотожнити з культуров своїх предків.

Культурологічны приступы підпорують і розвиток языковых компетенцій школярів, бо язык ся стає природнов сучастєв їх каждоденного живота. Хоснованя автентічных текстів, народных співанок, пословиц, поговорок ці розповідей отварять школярям можливість здобути шыроку і шпеціфічну базу слов, котра є повязана з культурныма і сполоченьскыма темами. Таки приступы помагають ліпше порозуміти языковым нюансам, порозуміти контексты і семантичны одтінкы, котры ся в языку обявлюють. Наприклад розлічны фразы або словны споїня ся часто хоснують лем при дакотрых сітуаціях або в рамках конкретного культурного контексту, што помагають точніше порозуміти язык. Акцент на автентічны тексты і культурны обягы є в дідактиці языків дефінованый як путь к розвитку прагматічної і соціокультурной стороны комунікації, то значить нелем што ся повість, але коли, кому і чом ся то повість (Dörnyei 2001).

Культурологічно орьентоване навчання підпорує у студентів познання цінности їх языка і потреби єго захованя. Таким способом підвышує їх одолность к асімілачному тиску, чім може в ідеалнім припадї забезпечіти контінуїту передаваня языкового і культурного наслідства. В меджінародных рекомендаціях ід вецязычному навчаню ся підкреслює, же навчання поставлене і на языку школярів (материнськїм/регіоналнім) знижує языковы барьєры і заєдно підпорує ідентіту школованых, што є важне главно в контексті меншын (UNESCO 2025).

Етнопедагогічны прінціпы підкреслюють важность при навчальнім процесї сполупрацовати з родинов і шыршов етнічнов громадов. Мав бы ся в школї в рамках навчального процесу вытваряти простор на пряме запоїня родічів і родины, напр. формов презентації їх родинных звиків, варїня традичных ідел або іншов формов языковых і культурных активіт.

Інтеграція культурологічных і етнопедагогічных приступів приносить вызначне обогачіня процесу навчання русиньского языка. Школярї мають можливість при такім навчаню зажити і практиковати язык в єго автентічным культурнім контексті, што може підвышовати їх мотивацію і ангажованость. Тоты приступы помагають школярям ліпше порозуміти властній культурї

і традиціям Русинів, чім посилюють свою етнічну ідентіту і підвышують гордость на свій язык і культуру. Підпора языковой і культурной многотварности є ключова про утриманя ідентіты меншыновых комуніт. Освітовы інштїтуції грають важну роль в охранї і пропагації культурной дідовизны меншыновых груп. Інтеграція культурологічных і етнопедагогічных приступів до навчання може забезпечіти, же молода генерація буде мати можливість продовжовати в традиціях і цінностях своїх предків.

Інтеграція сучасных культурологічных приступів і аплікація етнопедагогічных прінціпів до навчання русиньского языка на Словакїї потверджує, же язык треба розуміти не лем як комунікачній інструмент, але і як носителя культурной памяти, цінностей і ідентіты комуніты. В припадї русиньского школьства є тотя перспектіва барз важна, бо русиньскый язык має легіслатівне признаня і опертя в меджінародных документах, але на практиці наражать на барьєры, котры обмеджують єго сістематічне хоснованя в едукації (слаба доступность і актуальность учебных матеріалів, нестабільна підпора школ і учітелів, контінуїта навчання).

Аналіза указує, же культурно орьентоване навчання, як робота з автентічныма текстами, народнов словесностєв, ремеселныма і музичныма активітами, локалныма інтересностями і особностями а духовнов і матеріалнов культуров може підпорити языковы компетенції, мотивацію школярів і їх емоціоналне одношіня к материньскому языку. Тым ся посилює і культурна інтегріта і свідомость приналежности, што є ключове про одолность народа к асімілачному тиску і про контінуїту передаваня языкового і культурного наслідства.

За перспектівне ся дасть поважовати сістематічне запоїня культурных обягів до курікулярных рамоків і едукачных штандардів так, жебы робота з текстом і культурныма елементами не была лем додатком, але природнов і планованов частєв навчання. Практично то значить стабільну творбу і актуалізацію учебників і помічных матеріалів (враховано обягів к історії і культурї Русинів), методічну підпору і далша освіта учітелів в культурологічных і етнопедагогічных стратегіях, проектовы і комунітны формы навчання з прямим запоїнем родины і локалных інштїтуцій, і розшырїня доступу к автентічным дігіталным матеріалам.

Без таких кроків буде легіслатівна підпора і надале опорів „на папері“, але з обмеженим допадом на каждоденну школьську практику.

ЛІТЕРАТУРА

- BYRAM, Michael. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters, 1997. ISBN 978-1-85359-377-2.
- COUNCIL OF EUROPE. *European Charter for Regional or Minority Languages: Sixth Report of the Committee of Experts in respect of the Slovak Republic*. Strasbourg: Council of Europe, 2025. pp. 73-77. <https://rm.coe.int/slovak-republicecrml6-en/4880287d2e>
- DÖRNYEI, Zoltán. *Motivational Strategies in the Language Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. ISBN 978-0-521-79377-6.
- CHARTA. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 588/2001 Z. z. o prijatí Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. *Zbierka zákonov Slovenskej republiky*, 2001. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2001/588/> [cit. 2025-10-03].
- KRAMSCH, Claire. *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press, 1993. ISBN 978-0-19-437187-2.
- KRAMSCH, Claire. The Cultural Component of Language Teaching. *Language, Culture and Curriculum*, 1995, roč. 8, č. 2, s. 83–92.
- LADSON-BILLINGS, Gloria. „Toward a Theory of Culturally Relevant Pedagogy.“ *American Educational Research Journal*, 1995, roč. 32, č. 3, s. 465–491.
- EUPTÁKOVÁ-VANČÍKOVÁ, Katarína. Učíme sa žiť v pestrom svete alebo interkultúrna výchova v primárnej edukácii. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2008. Dostupné na: https://archiv.mpc-edu.sk/sites/default/files/rocepo-dokumenty/na-pomoc-pedagogom/40_ucime_sa_zit_v_pestrom_svete_alebo_interkultura_na_vychova_v_primarnejedukacii.pdf [cit. 2025-10-03].
- MATLOVIČ, René – MATLOVIČOVÁ, Kvetoslava – VLČKOVÁ, Viera. Language of Rusyns in Slovakia: Controversies, Vagaries, and Rivalry of Codification Discourses. In: BRUNN, Stanley D. – KEHREIN, Roland (eds.). *Handbook of the Changing World Language Map*. Cham: Springer, 2019, s. 1155–1171.
- PLÍŠKOVÁ, Anna. The Mother Tongue of Rusyns in the Slovak

Republic after 1989: Status, Problems, and Perspectives. In: *Approaches to Rusyn 2017*. Sapporo: Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, 2021, s. 1–40.

- PRŮCHA, Jan. Etnopedagogika. *Pedagogika*, 2002, roč. 52, č. 2, s. 195–205. Dostupné na: https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=2044&edmc=2044 [cit. 2025-10-04].
- Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín. Štrasburg, 1. február 1995. Vyhlásený oznámením Ministerstva zahraničných vecí SR č. 160/1998 Z. z. Dostupné na: https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2020/02/Ramcovy_dohovor_o_ochrane_narodnostnych_mensin.pdf [cit. 2025-10-03].
- ŠTÁTNY PEDAGOGICKÝ ÚSTAV. Inovovaný štátny vzdelávací program: Rusínsky jazyk a literatúra – primárne vzdelávanie. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2014. Dostupné na: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/rjl_pv_2014.pdf [cit. 2025-10-02].
- UNESCO. Draft report of the 11th Consultation on the implementation of the Convention and Recommendation against Discrimination in Education (1960). Paris: UNESCO, 2025. Dostupné na: <https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2025/08/11th-consultation-1960-Convention-Recommendation-against-Discrimination-in%20Education-draft-report.pdf> [cit. 2025-10-05].
- Ústava Slovenskej republiky (ústavný zákon č. 460/1992 Zb.). *Zbierka zákonov Slovenskej republiky*, 1992. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/> [cit. 2025-10-04].
- Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín. *Zbierka zákonov Slovenskej republiky*, 1999. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1999/184/> [cit. 2025-10-02].

Mgr. Zdenka Citriaková, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
E-mail: zdenkacitriakova@gmail.com

ЯЗЫКОВА І КУЛЬТУРНА АСИМІЛАЦІЯ РУСИНІВ НА СЛОВАКІЇ. ЛІТЕРАТУРА ЯК ПЛЯЙСТЕР НА ПРОБЛЕМЫ РУСИНЬСКОГО ШКОЛСТВА

Домініка НОВОТНА

Abstract

In the course of various historical or political events, Rusyns found themselves under the influence of other cultures (Russophile, Ukrainophile, Magyarophile influences). In the last few decades, Rusyns in Slovakia have been under the influence of strong Slovakization and are subject to a rapid assimilation process. The linguistic, cultural and religious identity of Rusyns together form a kind of basic element of the overall identity, which is being eroded or even destroyed by the weakening of the aforementioned individual spheres of the life of Rusyns in Slovakia. It seems that it is the cultural sphere and the activities of contemporary Rusyn institutions, organizations and activists that can most effectively slow down the assimilation process. Literature seems to be one of the most rewarding tools for slowing down the assimilation of Rusyns in Slovakia.

Keywords: Linguistic assimilation. Cultural assimilation. Rusyns in Slovakia. Rusyn literature in Slovakia.

Вступ

Розлічни європейські міноритні общности уж дакілько століть переживають або зникають. Асимілюють ся під впливом непокоїного середньєвропейского простору, під впливом геополітичних ідеових трендів, внутрішнєштатных стратегій і політичних тенденцій, економічних трендів і под. В контексті бацько-сримських Словаків тоту проблематику Леновський описує так, же „Світ ся мінить і мінориты ся мінять ведно з ним. Тот розвиток не є самовольный ани нагодный, але процесуальный, бо система є інтегрована”¹ (Lenovský 2018, 245). Про територію історичной Карпатської Руси, яка є століття доминов Русинів, є характерне то, же є містом стрічі дакільких культур. Є простором, в котрім Русины довгодобо підлігали

¹ Оригінал: „Svet sa mení a minority sa menia spolu s ním. Tento vývoj nie je samovoľný ani náhodný, ale procesuálny, lebo systém je integrovaný.”

русифільським, українофільським і мадярофільським впливам (Lachowicz, 2024). Остатніх дакілько десятков років суть Русины на Словеньску під впливом міцной словакізації, і так ся піддають доста швидкому асимілачному процесу.

1 Языкова ідентіта Русинів на Словеньску

Політика бывшего режиму² нутила Русинів замінити свій міноритный статус за маєритный або міноритный іншого походжіння (українського). Єдним з найвызначніших средств той перемены была заміна материнського языка. Реалізувала ся елімінацієв можностей вживаня русинського языка і єго замінов українським або словацьким языком, а то нелем в інституціоналній сфері (сплоченьского, публічного, набоженьского, політичного, професійного) жывота і едукації, але і в комунітнім і родиннім жывоті. В родинній памняти Русинів Словеньска є доднесь притомна іста травма з їх насильной українізації з 50. років 20. стороча, коли ся радше приголосили ку словацькій як ку українській народности. Тогды ся і зачали „нарушати фундаменты” русинського школства, кедже ся у споминаных часох русиньскы школы нараз змінили на україньскы. Родічі школярів свою неспокойность з таков сітуацієв выражали жадостями о словеньскы школы. І по паді бывшего режиму, почас котрого Русины офіціально не єствовали, а розсяглій еманціпації русиньской культуры на Словеньску надале зістають в тренді надряджености словацькой і неповноцінности русиньской культуры. То ся дотулять школьської сфери, церьковной сфери або і каждоденного жывота.

Выслідкы зрахованя жытелів з років 2001 і 2011 нам указують інтересный феномен, коли чісло особ, якы сі записали русиньський материнський язык, є омного векше як чісло особ з уведженов русиньсков народностєв. Значіть, много Русинів сі зволило русиньський материнський язык, але народностно ся не ідентіфіковали з Русинами. В році 2001 сі русиньску народность зволило 24 200 особ а русиньський язык як материнський сі записало 54 900 особ. В році 2011 сі русиньску народность зволило 33 482 особ а русиньський язык як материнь-

² До року 1989.

ський увело 55 469 осіб (лем.фм). Подля выслідків остатнього зрахованя жытелів в році 2021, коли было мож по першый раз сі записати дві народности, ся ку русиньській народности приголосило 63 556 осіб (доведна по записаню першой і другой народности), но материньскый язык русиньскый сі записало лем 38 679 осіб (okruhly-stol.sk).

2 Набоженьска ідентіта Русинів на Словеньску

Хоць ся почас перечеряня дакільких генерацій змінила языкова ідентіта великой части русиньского жытельства на Словеньску, але ёго далшы ідентіты ся не змінили. Попозерайме ся ближе на набоженьску ідентіту Русинів на Словеньску. То, же ся русиньскый язык вытрачає з родинной сфери Русинів, є і наслідком словакізації русиньского жытельства в грекокатолицькій церькви, што підтверджує і історік Петер Шворц, кедь уваджає, же грекокатолицька церьков ся трансформовала „... з русиньской на русиньско-словеньску і концём 20. столітя уж на словеньско-русиньску церьковну комуніту, жыючу передовшыткым на теріторії северовыходного Словеньска і у векшых выходословацьких містах³...” (Švorc 2024, 192). Днесь лем барз мало парохій має інтерес робити пасторацію по русиньскы і радше ся приклоняє ку словацькому языку. Прічінов не є лем то, же по русиньских селах є много священників, котры не суть Русинами, также в їх припаді не мож на русиньску пасторацію ани подумати, але і факт, же много русиньских священників, котры суть в русиньских селах, пасторацію по русиньскы робити не хотятъ. Зато ся русиньскы літургічны переклады лем барз помалы дістають до практыки. Якымесь ускорителём языковой асімілації в грекокатолицькій церькви є уж од 80. років 20. стороча тренд зріканя ся літургії в традиційнім церьковнославянським языку і ёго заміна языком словацькым. Петер Шворц ся одкликує на русиньских і українських історіків жыючіх на Словеньску, подля котрых грекокатолицька конфесія была найвыраз-

³ Оригінал: ...z rusínskej na rusínsko-slovenskú a v závere 20. storočia už na slovensko-rusínsku cirkevnú komunitu, žijúcu predovšetkým na území severovýchodného Slovenska a vo väčších východoslovenských mestách...”

нішим знаком про етнічне одрізніння русиньских Шарішанів і Земплінчанів од тых словацьких, які належали ід римокатолицькій і евангелицькій конфесії (Švorc 2024). В сучасности ся уж на приналежность ід грекокатолицькій конфесії на Словеньску не позерать як на знак русиньской⁴ етніцты. Самособов, припуцаєме, же грекокатолици не суть выключно Русины, але теперь не будеме брати до увагы припады, коли до грекокатолицькой церькви в ході стороч природным способом (свадьбов і под.) прибывали фарници нерусиньской народности. Значна часть русиньских сел на теріторії Словеньска ся в ході історії під впливом языковой асімілації стала словацькыма, респ. шарішскыма, земплінскыма і їх сучасны жытелі ся уж як Русины не ідентіфікують. У тій звязи можеме спомнянути бачско-сримских Русинів, які ся заселили на теріторії днешнього Сербска і Хорватьска. Тоты завхабили свою домовину в часі, кедь уж были языково асімілованы. Ідентіфі-

⁴ Грекокатолицьке віросповіданя є еден з найвыразнішых указователів належности к русиньській народности. А то нелем зато, же Русины ся спуюють з грекокатолицьков церьков на теріторії бывшой Карпатської Русі, а то доконця і в Закарпатській області України, де русиньска народность не є доднесь офіціално узнана, але головні зато, же Ужгородську унію підписали русиньскы священники, значіть, была то русиньска унія, на розділ од Брестьской. Екзістенція того документу, котрый бы документовав акт зьєдночіня грекославянського духовенства і католицькой церькви з 24. юна 1646, была довго одборниками спохыбнёвана. 4. мая 2016 документ нашов отець Юрай Градош в штатнім архіві в Нижній Шебастовій, почас работы над своєв дізертачнов работов. Документ підписало 64 священників на замку в Ужгороді. Градош уводить, же документ підписало велё священників з незнамых парохій. З теріторії Словеньска документ підписали священники з парохій Боров, Чабины, Габура, Гостовіці, Іновіці, Кленова, Колонія, Красный Брід, Пчоліне, Пыхні, Радвань над Лабірцём, Розтока, Руский Грабовець, Стриговець, Вубля, Валашківці, Велика Поляна, Воліця, Звала... (доднесь суть тоты села русиньскы а мож то овірити на основі посліднього зрахованя жытельства на Словеньску), а же з теріторії Закарпатської України на документі фігурують підписы священників з парохій Андріївка, Анталовці, Быстра, Княгиня, Кострина, Лінці, Люта, Новоселиця, Орїховиця, Пасіка, Перечин, Раково, Сіль, Ставне, Сухий, Тихий, Туриця, Туричкы, Туря Поляна, Туры Реметы, Ужок, Великі Лазы, Великий Березний, Вільшинки, Ворочово... (Gradoš 2019). Можеме ся оперти о розлічны історічны факты а таксамо твердити, же тоты села суть, респ. мінімално, колись были, русиньскыма.

кують ся як Русины (Руснаци), суть грекокатолицького віросповіданя (Руска віра) і свою реч, хоть не бісідують карпатським русиньським языком, поважують за „руску” (русиньску), і хоть іде о выходословацькый діалект словацького языка. В їх припадї язык не є тым найміцнішым ідентіфікачным елементом. На марго того бы сьме ради демонштровали факты з послїднєго зрахованя жытелїв на Словеньску, де сі грекокатолицьке віросповіданя зволило 218 235 жытелїв, што творить 4 % популації.

Опорный стовп мінорітної ідентіты є твореный з языковой, культурной, поприпадї набоженьской ідентіты. Кедь ся ослабить дакотра часть, ослабить ся і мінорітна ідентіта і міноріта ся асімілує або заникає (Lenovský 2018). В тім рефератї сьме уж спомняли, як была ослаблена языкова і набоженьска сфера Русинїв на Словеньску. Видить ся, же культура зістає найміцнішым стовпом, гамуючїм асімілачный процес русиньского жытельства ай наперек тому, же ся найпомалше асімілує релігія.

3 Культурна ідентіта Русинїв на Словеньску

Леновскый уводить, же „культурну або языкову асімілацію є може розуміти як моменталный став сплнута з доміантнов маєрітов посередництвом страты языковой ідентіты і етнічної ідентіты, а не як фіналный і незвратный выслідок етнотрансформачных процесів. Бо далшов можностєв є языкова/культурна ревіталізація як софістікований і ряджений процес новооживлїня даяких ексклузівных контур в комунітї потомків уж (скоро) зникнутого етніка. Ревіталізачнов подмінков є мотивація. Ревіталізачный потенціал завісїть од реалных можностей выхоснованя ревіталізованого языкового ці культурного обсягу, на здобытя конкретного економічного, культурно-сполоченьского, емоціналного, або бодайякого іншого профіту⁵” (Lenovský 2018, 246).

⁵ Орігінал: „kultúrnu alebo jazykovú asimiláciu je možné chápať ako momentálny stav splynutia s dominantnou majoritou prostredníctvom straty jazykovej identity a etnickej identity, a nie ako konečný a nezvratný výsledok etnotransformačných procesov. Lebo ďalšou možnosťou je jazyková/kultúrna

Наперек тому, же Русины на Словеньску суть очівісно языково асімілованы, в сучасности видиме феномен наведенутя к русиньському языку. Іде о генерацію Русинїв народжених концєм вісемдесятих а зачатком девятыдесятих років, котры під впливом асімілачного процесу не мали можность комунікації в русиньскім языку в домашнім середовіску. Тоты Русины суть часто членами розлічных організацій, котры ся самонавчалным процесом вертають к русиньскій бісїдї. Выберають собі діалект своєго родиска, бо їм то є найвеце природне. Характерне про них є, же векшынов не знають кірілицю (азбуку), бо по революції ся із школьских основ вытратив руськый язык а русиньску азбуку їх не мав хто научіти. Зато днесь велє молодых Русинїв пише по русиньскы латиньським писмом. Притім не іде лем о сферу особной комунікації, але русиньскы тексты суть транслітерованы і в літературных творах, інтернетовых статях, на офіціалных пропагачных матеріалах і под. За єдну з головных прїчїн того феномену може поважовати факт, же Русины на Словеньску жыють меджі западным і выходным славянським языковым ареалом, а з прїчїны доміанції штатного языка суть під впливом словеньского языка „тіганы на запад”.

Послїдніх приближні десять років видиме (по выразній пореволучній) далшу волну еманціпації русиньской культуры. Выникають молодежны русиньскы організації, котры активно пропагують русиньску культуру організованєм вшеліяких подій, фестівалів, позоруєме тыж кампанї розлічного дігіталного обсягу, выдаваня книжок, высыланя русиньских інтернетовых радій (русин.ФМ, лем.ФМ) і под. На высокій квалітаівній уровни зістає і русиньска журналістика. Меджі найвеце популярну русиньску пресу выдавану на Словеньску належать *НН – Інфо Русин* (од 2017 р. споены редакції Народны новинкы а Інфо Русин), *Русин*, часопис про найменшых *Колысочка* (акту-

revitalizácia ako sofistikovaný a riadený proces znovuoživenia istých exkluzívnych črt v komunite potomkov už (takmer) zaniknutého etnika. Revitalizačnou podmienkou je motivácia. Revitalizačný potenciál závisí od reálnych možností využitia revitalizovaného jazykového, či kultúrneho obsahu na získanie konkrétneho ekonomického, kultúrno-spoločenského, emocionálneho, alebo akéhokolvek iného profitu.”

алні не виходить). Пару років мають Русини ай свою онлайн журналістику а ту треба згадати портал, котрый є частёв интернетового радія лем.фм – Радіо Руской Бурсы. В ході десятих років⁶ на нїм русиньскы журналісты публіковали скоро тринадцятьтїсяч статей. Ай кедь тот портал з центром в Ёрліцях належить лемківськым Русинам, ай словеньскы Русини в нїм мають своє заступліня. Петро Медвідь, русиньскый журналіста з Пряшова, є єдным із основателїв того онлайн денника, але і (до doby написаня того реферату) автором выше трёх тїсяч статей. Тот портал помыселно „гумуе” географічну граніцю і підчаркуе контїнуїту Русинів на меджі двох штатів. Венуе ся нелем регіоналній, але ай глобалній проблематїї. Далшы онлайн русиньскы порталы, котры выникли на Словеньску, суть rusyn.sk, rusynlit.sk, rusynacademy.sk, rusynfolk.sk. Велику роботу, з досягом на значну кїлькость русиньской мїнорїты, але ай словацькой маєрїты роблять професїоналны їнштїтуцїї, такы як Театер Александра Духновїча, або СНМ – Музей русиньской културы. Таксамо треба дати до позорности народностне высыланя в русиньскім языку Словацького розгласу – Радїя Патрїя і верейноправной телевізїї. В тїм контекстї не мож выхабити ани умелцїв, векшынов їде о співакїв, музичны группы і народны музыкы, котры мають досяг на значно велику групу русиньского жытєльства на Словеньску.

Кедь хочеме спомалєвати асїмїлачный процес Русинів на Словеньску, є потребне, жебы в штонайвекшїй можнїй мїрї хосновали русиньскый язык. За найдоконалїшу форму народного языка ся поважуе списовный язык. Русини на Словеньску мають кодїфікованый язык (од року 1995), котрый є їх офіцїалным комунїкатївным средством (Jabur – Plišková 2009). Кодїфікацїєв ся русиньскый язык дістав до учебных основ, учїть ся на дакотрых школах як кружок або як предмет, доконця маєме в Кленовїй русиньску основну школу, нажаль, уж лем єдну (в часї написаня статї). Русиньскый язык ся хоснуе в народностных высыланях верейноправнїй телевізїї і розгласу, в русиньскїй пресї, лїтературї, в русиньских їнштїтуцїях але не в чїстїй норматївнїй подобї. Окрем того, в сучасности є дуже проблематїчне утримати в актївнїй комунїкацїї

⁶ Од року 2014 до часу написаня статї, то значїть до фебруара 2025.

хоць лем русиньскы діалекты, што значїть, же о масовїм заводжованю списовного русиньского языка до розлїчных сфер каждоденного жывота на тот час не мож уважовати.

4 Література як плайстер на проблемы русиньского школства

Думаєме сї, же вгодным їнструментом на шырїня норматївного русиньского языка, респектїве русиньского языка як такого, є лїтература. Але і то не є цалком просте. Нелемже в сучасности маєме дуже слабо розвїнуте русиньске школьство, але їщі ку тому під впливом асїмїлацїї русиньского жытєльства русиньска лїтература поступно страчать чїтателя. В реакцїї на тоту сїтуацїю вынікають лїтературны творы, котры ся намагають приспособїти сучасному русиньскому чїтателєви.

З прїчыны українізацїї русиньского жытєльства (од 50-тых років минулого стороча аж до року 1989) русиньска лїтература штиридцять років не екзїстовала. Найстарша генерацїя русиньских писателїв, котра была лїтературно актївна уж в часї перед Нїжнов революцїєв в роцї 1989, писала по українськы або по словеньскы. По революцїї многы з них переходять на русиньскый язык. Належать ту такы авторы як прозаїчка Марїя Мальцєвска або поеты як Штефан Сухый, Миколай Ксеняк, Юрко Харитун, Меланїя Германова і др. По них приходїть генерацїя писателїв, котры ся орьєнтують веце на естетїчну ровїну тексту а тема русиньской їдентїты у них не грає головну роль (Pavlič 2019). Поступно ся ку ним придають далшы перспектївны русиньскы авторы, в творчости котрых реїструєме дослїдки асїмїлачного процесу як в языковїй, так і в културнїй ровїнї. Окрем традицїной русиньской кїрїліцї публікацїї выдавають ай:

- I. двояков графїчных сїстемов, значїть в русиньскїй кїрїліцї ай в латїнськїй графїчнїй сїстемї (аплїкуючї словацьку „абєцеду“ з доданєм адекватных діакрїтїчных знаків) (Л. Шандалова, М. Шмайдова, Ш. Сухый);
- II. лем транслїтерованы до латїнськой графїчної сїстемы (аплїкуючї словацьку „абєцеду“ з доданєм адекватных діакрїтїчных знаків) (Й. Кудзей);

- III. двойязычні, в русиньскім і в словеньскім языку (М. Ксеняк, Д. Капралёва, М. Шмайдова);
- IV. по словеньскы, ай кедь ся авторы ідентифікують як Русины а творы суть о Русинах, русиньскых реаліях (М. Крайняк, Е. Січакова-Бєблава, М. Ксеняк);
- V. але ай в англійськім перекладі (М. Гиряк).

Переважна часть авторів ся намагать приближыти русиньску літературу читателям, котры не овладають кіріліцю (респ. русиньску азбуку). Русиньска белетрія писана по словеньскы є дослідком незнання русиньского языка у самых авторів, ай кедь ся як Русины ідентифікують. Іншым припадом суть двойязычны творы, коли автор замірно нукать читателёви словацькый переклад. Дакотры авторы, передовшыткым членове Сполку русиньскых писателів Словеньска, выдають книжки в норматівнім русиньскім языку. Суть і такы, котры книжки выдають самонакладом без языковой коректуры з преференцієв свого діалекту. З ініціативы обчаньского здружіння молоды Русины ся обновило⁷ публікованя творів світової літературы в перекладах до русиньского языка (Андерсеновы приповідкы, Рождественна коляда Чарлса Дікенса), котры были публікованы двояков графічнов сістемов. В дослідку асімілячного процесу і словакізації русиньского жытельства на Словеньску, як сьме увели высше, многы Русины знають читати і писати лем латініцєв, а научіти ся русиньску азбуку не мають снагу, на што реагують і сучасны русиньскы писателі выдаванём книжок двояков графічнов сістемов. На другім боці, в році 2023 вышов зборник поезії *синьов крайнов*⁸ автора Петра Медвідя, котрый має високу естетичну функцію а є якымеь разным навернутём к русиньскій традиції. Медвідь ёй выдав в русиньскій азбуці, чім ся не придає до ґрупы русиньскых авторів, котры мають снагу

⁷ Творы світової літературы ся до русиньского языка перекладали овелё скорше, од конца 80-тых років Театер Александра Духновіча, тогды Україньскый народный театр, робив інсценациі ай на „діалекті” а в 90-тых роках 20-ого стор. ся уж по русиньскы грали представліня світових авторів. Уж в 90-тых роках в різних алманахах таксамо выходили переклады респодівань світових авторів.

⁸ Назва є замірно написана з малов буквов на зачатку, так як пише автор.

приспособити ся сучасному тренду в літературі Русинів на Словеньску.

Література є важна про будованя ідентіты народа. В тім контексті є потребне намагати ся о ревіталізацію русиньского школства на Словеньску, а ту бы уж мала быти проактивна держава, котра ся в році 1995 підписом Рамкового договору на охрану народностных меншын⁹ завязала „... підпорити рівность особ належачіх к народностным меншынам у вшыткых сферах сполоченьского жывота а уможнити охрәнєвати і розвивати їх культуру а ідентіту¹⁰”. Ситуація є така, же на Словеньску уже не маєме скоро жадне русиньске школство, а робота сучасной русиньской інтелігенції і активістів суплує державу.

Заключіня

Видить ся, же література досправды може быти якымеь пляйстером на дісфункчне русиньске школство на Словеньску. Зарівно бы было вгодне прияти даякы опатрїня про мотивацію родічів, учітелів і самотных школярів з літературов працювати, читати, декламовати і под. Може праві ІРЯК¹¹ бы міг быти ініціатором взнику Сполку молодых русиньскых читателів і намагати ся найти інштрументы на мотивацію русиньской молодежи. Наконєць ся зась вернеме к Лєновскому, котрого слова сьме уж цїтовали высше а котры вносять позітивізм ай до розвоя сучасной русиньской літературы (нєлем як літературы о Русинах, але ай писаной по русиньскы), а тыж культурной асіміляції Русинів на Словеньску, кедь пише, же „культурну або языкову асіміляцію є можне розуміти як моменталный став сплїнутя з домінантнов маєрітов посередництвом страты языковой ідентіты і етнічної ідентіты, а не як фіналный і незвратный высїдок етнотрансформачных процесів¹²” (Lenovský 2018, 246).

⁹ Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín.

¹⁰ Оріґінал: „...podporiť rovnosť osôb patriacich k národnostným menšinám vo všetkých oblastiach spoločenského života a umožniť ochraňovať a rozvíjať ich kultúru a identitu.”

¹¹ Інштїтут русиньского языка і культуры Пряшівской універзїты в Пряшові / Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove.

¹² Оріґінал: „kultúrnu alebo jazykovú asimiláciu je možné chápať ako mo-

ЛІТЕРАТУРА

- GRADOŠ, J. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku do roku 1818*. Prešov: Petra, 2019.
- JABUR, V. – Plišková, A. *Rusínsky jazyk v zrkadle nových pravidiel pre základné a stredné školy s vyučovaním rusínskeho jazyka*. Prešov: Rusín a ľudové noviny, 2005.
- JABUR, V. – Plišková, A. *Súčasný spisovný rusínsky jazyk*, Prešov: Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove, 2009.
- Jedinečný dokument prežil za 370 rokov vojny i požiare. Kňaz ho našiel náhodou. [online]. <https://presov.korzar.sme.sk/c/8202794/jedinecny-dokument-prezil-za-370-rokov-vojny-i-poziare-knaz-ho-nasiel-nahodou.html>.
- LACHOWICZ, M. Etnická literatúra karpatských Rusínov ako fenomén pohraničia. In *Východné pomedzie strednej Európy (Priestory literatúry a kultúry)*. Eds. Peter Káša, Marek Mitka, Ivana Slivková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2024, s. 157-158.
- LENOVSKÝ, L. Vzťah jazyka, kultúry a identity v prostredí etnických minorít. In *Slavica Slovaca*, 2019, vol. 53, no. 3-4, s. 245-246. ISSN 0037-6787.
- MAGOSI, P. R. *Chrbtom k horám*. Prešov: Vydavateľstvo Univerzum – EU. s.r.o., 2016.
- PAVLIČ, M. Sučasná rusyňská literatúra po roci 1989 na Slovensku. In *15 Ričnyk ruskoj bursy = Rocznik ruskiej bursy*. Ed. Olena Duc-Fajfer. Krakov: Księgarnia Akademicka sp. z o.o., 2015, s. 183-204.
- Rámcový dohovor a Európska Charta. [online]. <https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/ramcovy-dohovor-a-europ-ska-charta/>
- Rusínska otázka v súčasnej ruskej historiografii. [online]. <https://www.rusyn.sk/rusinska-otazka-v-soucasne-ruske-historiografii/>.
- ŠVORC, P. Východné Slovensko ako historiografický problém. In

mentálny stav splynutia s dominantnou majoritou prostredníctvom straty jazykovej identity a etnickej identity, a nie ako konečný a nezvratný výsledok etnoformačných procesov.”

Východné pomedzie strednej Európy (Priestory literatúry a kultúry). Eds. Peter Káša, Marek Mitka, Ivana Slivková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2024, s. 192.

Tlačové vyhlásenie predsedu OSRS Petra Štefaňáka k výsledkom SODB 2021. [online]. <https://okruhly-stol.sk/2022/01/tlacove-vyhlasenie-predsedu-osrs-petra-stefanaka-k-vysledkom-sodb-2021/>.

МАГОЧИЙ, П. Р. – ПОП, І. *Енциклопедія історії та культури карпатських Русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010.

СКР дістав відповідь од ОБСЕ і з Брюсела. Русинська справа рушать допереду. [online]. <https://www.lem.fm/skr-distav-odpovid-od-obse-i-z-brusela-rusinska-sprava-rushat-doperedu/>.

Списованя на Словакії: Ку русиньскому походжіню приголо-сило ся понад 63,5 тисяч людей. Русины нарости другим вопросом. [online]. <https://www.lem.fm/spisovanya-na-slovakiyi-ku-rusinskomu-pokhodzhinyu-priholosilo-sya-ponad-635-tisyach-lyudej-rusiny-narosli-druhym-voprosom/>.

Mgr. Dominika Novotná

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Ul. 17. novembra 1

080 01 Prešov

E-mail: dominika.novotna.1@smail.unipo.sk

ПРОБЛЕМА ТРАНСГЕНДЕРНЫХ ПЕРЕХОДІВ У КОДИФІКОВАНІЙ НОРМІ РУСИНСЬКОГО ЯЗЫКА НА СЛОВАКІЇ: ПОЗИРК ИЗ УЖГОРОДА

Валерій ПАДЯК

Abstract

Changing the gender of nouns is a relatively rare (one might say exceptional) linguistic phenomenon. Actually, in the codification process of the Rusyn language in Slovakia that has taken place since the early 1990s, one can observe a relatively active (in a rather unusual way) process of gender transfer; that is, a change in the gender of nouns which otherwise long ago (in some cases more than a century) had become fixed in the Rusyn language. This study analyzes the reasons why gender word transfer has occurred in the Rusyn literary language in Slovakia. (One should stress that gender word transfer is characteristic only among "Slovak" Rusyns, the farthest western branch of the Rusyn people which according to the 2021 census number over 63,000). By contrast, among the territorially contiguous Rusyn population living in Subcarpathian Rus' (present-day Transcarpathian oblast of Ukraine), who perhaps number 800,000, such gender transfer in nouns does not exist. The main reason for the gender word transfer in Slovakia's Rusyn codified norm is the weakness of a historical tradition as well as the impact of foreign language influence, in this case from Slovak. In short, the Rusyn language in Slovakia has adopted gender endings which are characteristic of the Slovak language. This study reveals the influence of a West Slavic language (Slovak) upon an East Slavic language (Rusyn). Such tendencies reveal a wide spectrum of what may be called self-slovakization.

Keywords: Word transfer. Gender word transfer. Noun gender. Rusyn language in Slovakia.

На габах модерного часу у научных и научно-популярных статях лінгвістичного спрямованя днесь мож ся стрітити из терміном-неологізмом «трансгендер», авадь терміном «слово-трансгендер», авадь одведеныма од того назывника (субстантива) словами, як то, приміром, «трансгендерный переход», за котрый акурат буде ити бесіда у нашів статі.

Видав, термін «слово-трансгендер» прийшов на поміч старому означеню, доста ростяглому, котре звучит атяк: «слово, котре поміняло род». Межи тым, під замінов рода ся розуміє

майскорше необратимый переход (→). Але трансгендерный переход підрозумлює рух там и назад (↔).

Изміна рода (трансгендерный переход) – явленя доста рідкое (мож повісти: выимковой) у языку. Слова-субстантивы, котрі даколи зайшли у язык, до днесь сохранияют тоту саму родову форму, котру мали у давнодавні часы. Се очевидный факт про каждого, хто ся уберне до самых ранних писемных жерел. Як ілюстрованя своїх слів возьму лем дакілко назывників из «русинського» послілова до єдного из майстарших (из тых, што дійшли до нас) рукописных біблійных текстів у підкарпатських русинів – так называного Королевського евангелія (1401 р.). Находиме туй слова:

мужського рода: раб, сын, родитель, живот, корень, дідо, внук, собор, добыток.

женського рода: душа, сила, заповідь, книга, изба.

середнього рода: сімя, небріженіє, участіє, имя, свідітельство, літо, прозвище.

Як видиме, ани єден из тых назывників до днесь свій род не поміняв. Кедь на фіглі, за «чесный род» (!) русинських назывників мож повісти словами А. Духновича из стиха «Вручаніє»:

Я русин был, есмь и буду... Честный **род свой** не забуду.

Слова-трансгендеры заходят у язык подля дакілко условій / пудмінок (може быти платной як єдной условіє, так и сума тых условій):

1) як **неологізм** – слово на означеня нового явленя научно-технічного прогреса;

2) **історична традиція:** коли у языку про родовой означеня слова ищи ся не склала історична традиція;

3) подля **формального признака**, то значит подля законченя слова мужского, женського ци середнього рода.

4) **на периферії бытованя языка**, коли овпливненя чужым (славянським) контактным языком перевершує свою історичну традицію (доста часто сесе є характерной про так называні «мікроязыкы»).

Годно быти, у других языках (але тыж у русинським) суть и далші пудмінкы (условія), за котрі мы теперь не говориме.

Приведем лем дакілко прикладів слов-трансгендерів у

других языках. У російській лексиці трансгендерний перехід зажили слова-неологізми:

жен. род → **муж. род**: ботинка – ботинок, фильма – фильм, лебедь (белая) – лебедь (чёрный), душ (холодная) – душ (тёплый) и др.

муж. род → **жен. род**: тень (тенёк) – тень (промелькнула), хвой – хвоя (сосновая), дуэль (он) – дуэль (словесная).

муж. род → **сер. род**: метро (наш) – метро (наше).

Май указовим у російськiм языкy може быти приклад двох слiв – «кафе» и «кофе». Слово «**кафе**» (русиn. корчма) мае ушиткi формалнi признакы назывника середнёго рода (закончeня на -e), зато го лексикографы у словниках росiйського языка значкувут як слово середнёго рода: *светлое кафе, большого кафе*. Другой слово – «**кофе**» (русиn. кава, кавель) – тыж неологiзм (застарiла форма – *кофей, кофий* – мала знакы мужського рода), тыж днесь мае ушиткi формалнi признакы назывника середнёго рода (флексiя -e), але лексикографы у словниках росiйського языка (ищи од рока 1880) значкувут го як назывник мужського рода, котрый ся не одмiняе по падежах: *чёрный кофе, крепкого кофе, одним кофе*). Межи тым, хотяй iнтелiгентна челядь до теперь слiдуе рекомендацiям лексикографiв (*дайте мне один кофе и одну булочку*), на другому полусi росiйського общества сеся лексема ся поуживае лем у середнёму родi (*дайте мне одно кофе и одну булочку*). Двасторочна «война» за слово «кофе» ся скончила фактом трансгендерного переходу – на росказ Мiнiстерства науки и високошколського образования Росiйської федерацiї од 1. 9. 2016 рока за словом «кофе» офiцiально узнае ся так середнiй род, як мужський. Теперь лексему мож хосновати, як тобi паруе – ци у середнёму, ци у мужському родi.

Ци суть слова-трансгендери у русинськiм языкy? Набiзувно суть. Едну файту таких слiв находиме по роковi 1989 у кодифiкованому варiантi русинського языка на востокови Словакiї, де компактно живут русины. Ци як неологiзми, а скорше як явленя кодифiкацiйных намаг (по пiвстолiтю заказаня русинського языка у тоталитарных державах, у т. ч. у ЧССР!) на Словакiї – на периферiї бытованя русинського языка и под читавым впливом словацького (державного про тамошных русинiв) у русинськiй лексицi трансгендерний перехiд зажили, примiром, слова:

жен. род ↔ **муж. род**: проблема – прiблем, програма – прiбграм, телеграма – телеграм, тысяча / тысяч – тiсяч и др.

муж. род ↔ **жен. род**: унiверзитет – унiверзiта, факултет – факулта, банк – банка, туалет – туалета, прогноз – прогноза, iнiциал – iнiциала; шовдарь – шовдра, дiод – дiода, трiод – трiода, геноцид – геноцида, каскад – каскада, целулiт – целулита, iмунитет – iмунита, квалитет – квалита, капацитет – капацита, iдентитет – iдентита, полонез – полонеза и др. слова.

жен. род ↔ **сер. род**: Словакия – Словенсько / Словакия, Чехия – Чесько / Чехия, Польша – Польско / Польша, Швеция – Шведсько / Швеция, Албания – Албансько / Албания, Нiмещина – Нiмецько / айбо: Германия и др.

Доста важно вияснити причину трансгендерного переходу слiв у кодифiкованiй нормi русинського языка на Словакiї. (Межи тым, треба зазначити, што трансгендернi переходи од 1990-х рокiв суть характернi лем про «словацьких» русинiв – сеся май западнiй «остров» бытованя русинського народа, што подля считаня людности 2021 рока числит 63 i пiв тисячi русинiв, хотяй у «контiненталных» русинiв (то значит на Пiдкарпатськiй Руси; днесь Закарпатська область Украины), котрi, як ся угадуе, числят скоро 800 тысяч обывателiв, лексикографы родовых змiн аналогiчних субстантивiв не зафиксировали).

По роковi 1989, коли ся одбыла заміна рода у русинiв на Словакiї, ани еден из высше означеных назывникiв не мож было значкувати як «неологiзм». Тоты слова не были новачками у лексицi русинського языка, многi из них уж давно живут у русинськiм языкy и стали частёв iсторичной традицiї языка; вни занесенi лексикографами до словникiв и активно ся хоснуют у языкy. Примiром, слово «банк» находиме в оббiжниках епископа Мукачевської епархiї А. Бачинського при кiнцi XVIII – на зачаткy XIX столiтя. Слово «унiверзитет», видав, тыж из той эпохи.

Далшiй важный детал. Трансгендерний перехiд був означеный змiнов формалных родовых рис. У припадкy змiны рода из мужського на женський додала ся флексия женського рода -а (*полонез – полонеза, факултет – факулта*); у припадкy змiны рода из женського на мужський тоту флексию кодификаторы пролишали (*програма – прiбграм, прiблема – прiблем*; туй

и надголос кодификаторы приспособили ид словацькому языку).

Попозираєме, як тоты лексеми (а нас інтересує род назывників) суть представлені у словниках XIX – XX и на зачатку XXI століть. Про наш анализ будеме хосновати словники русинських лексикографів XIX – XX століть, як то выданыи у Будапешті Ласло Чопеєм «Русько мадыарский словарь» (Чопей 1883), ци выданыи у Пряшові Николаем Бескидом «Словарь мадыарско-русский» (Бескид 1919) и выданыи в Ужгороді соавторами Еміліаном Бокшаєм, Юліаном Реваєм, Михайлом Брацайком «Мадыарсько-русский словарь» (Бокшай 1928). Тыж про наш анализ буде хосенным до того списка додати словники сочасных лексикографів; зато будеме анализувати выданыи в Ужгороді Ігорем Керчов двотомный «Словник русинсько-русский» (Керча 2007) и два словники од сочасного пряшівського лінгвісты Юрія Панька: первый словник – то лексикографична праца группы составителей під редакціев Ю. Панька (Панько 1994) и другый словник – то двотомный «Словацько-русинский словарь» од самого Ю. Панька (Панько 2012–2015).

ТАБЛИЦЯ 1.

1883 Л. Чопей	1919 Н. Бескид	1928 Е. Бокшай...	2007 І. Керча	Slovenský jazyk	1994, 2012–2015 Ю. Панько
банкъ (с. 7)	банкъ-а (с. 29) ¹	банк (с. 29)	банк (с. 63)	banka	банка банка
проблема (с. 316)	???	–	проблема (с. 207)	problém	проблем проблем
программа (с. 317)	???	–	програма (с. 211)	program	прóграм прóграм
телеграма (с. 391)	???	телеграма (с. 396)	телеграма (с. 413)	telegram	телеграм телеграм
тысячъ	тысяча (с. 116)	тысяч-а (с. 118)	тысяч-а (с. 440)	tisíc	тісяч тісяч
университетъ (с. 408)	–	университет (с. 81)	універзітет (с. 497)	univerzita	універзіта універзіта
–	–	–	факултет (с. 525)	fakulta	факулта факулта
шовдырь (с. 433)	???	шовдарь (с. 392)	шовдарь (с. 591)	šovdra	шовдра шовдра

¹ Туй додаточно вказуєме сторонку, де того слово у словнику мож стрітити.

² Не найшли сьме того слово у словнику.

Як мож видіти из **Таблиці 1**, у русинськiм регіоні Пряшiвщини на Словакії (по пiвстолітью заказаня русинського языка) одбыло ся ослабнутя вплива історичной традиції и стало реаліев гет читавой овпливненя русинського языка чужым контактным языком, котрым у нашiм припадi є словацький (державный) язык. Русинський язык на Словакії перебрав собі родові знаки, котрі суть характерні про словацький язык. Фактично, маєме тенденцію овпливненя русинського, то значит восточнославянського языка нормов родовых флексій чужого западнославянського языка. (Не секрет: зачим векшина сочасных русинських кодификаторів на Словакії, як и русинське населеня вцілови, мали можность скончити главно словацько-язычні школы, техникумы и універзітеты, одтак зажили на собі вплив державного словацького языка – омного векшый, чим вплив рідного, гет дискримінованого, преслідованого, заказаного русинського языка).

Так ци иншак, подобну дінаміку трансгендерных переходів русинські мікроязыки провказувут всягде, де ся русинські поселеня вклинювут у ареал бытованя западнославянського (словацького), авадь южнославянського (сербського) языків³. На периферії функціонованя русинського языка, а тов периферіев є не лем пряшiвська область Словакії, але тыж, приміром, історичный регіон Воеводина у Сербії и Хорватії, оплодненя регіонального мікроязыка нормов своєї історичной традиції є послабленой до такой міры, што уже не впливає на родові знаки лексеми; верх туй бере норма сосідного контактного языка, а лексеми перебиравут собі формалні знаки мужського, женського ци середнього рода чужого языка: на Пряшiвщині – словацького языка, а у Воеводині – сербського. Мож порівнати хоть лем из сітуаціев у воеводинорусинськiм языку (**Таблиця 2**), на котрый читаво впливає сербський як язык майорітного народа у Сербії. Позирай выданыи у Нові Саді соавторами Геленов Медеши, Оксанов Тимко-Дітко и Михайлом Фейсов «Руско-сербски словник» (Медеши 2010).

³ За вплив западнославянського польського языка на родові знаки лексем у русинськiм языку в історичному регіоні Лемковина у Польщі у сему изглядованю не говориме.

ТАБЛИЦЯ 2.

срб.	девиза	диплома	банка	факултет	проблем	универзитет
воєв.русин.	девиза	диплома	банка	факултет	проблем	универзитет

Порівняй тиж из сербським языком далші слова воєводи-норусинського языка, де мож видіти аналогічної совпаданя: *гардероба, прогноза, тромбоза, триода, диода, дивиденда, тонажа, леноцид* и др.

У теперішнім часі тенденція у русинській кодифікованій нормі на Словакії, котру мож означити як процес **автопословаченя**, не поміняла свого наповнення. Доста порівняти пережі словники, што вийшли у Пряшові током 1990–2000-х років (и за котрі уж сьме говорили выше), из послідним сякого роду пряшівським виданям 2019 року під назвов «Правила русинського правопису...» (Плішкова 2019), обы ся у тому пересвідчити. Як мож видіти из ниже опублікованой **Таблиці 3**, род назывників у кодифікованій нормі на Словакії усе ся избігає из нормов словацького языка:

ТАБЛИЦЯ 3.

Підкарпатя Керча 2007	Панько 1994	Ябур 2007	Панько 2012–2015	словацький язык	Плішкова 2019
варіант	варіант	варіант	варіант	variant	варіант
катапулт	катапулт	катапулт	катапулт	katapult	катапулт
тромбоза	тромбоза	тромбоза	тромбоза	tromboza	тромбоза
гардероба	гардероба	гардероба	гардероба	garderoba	гардероба
каскад	каскада	каскада	каскада	kaskada	каскада
сезон	сезона	сезона	сезона	sezona	сезона
адрес	адреса	адреса	адреса	adresa	адреса
авторітет	авторіта	авторіта/ авторітет	авторіта	autorita	авторіта
катаракта	катаракт	катаракт	катаракт	katarakt	катаракт

Хотяй верхня часть той таблиці може нас у автопословаченю и не пересвідчити, бо родові знакы лексеми так кодифікованого варіанта русинського языка на Словакії (*позирай* стовпчыкы од «Панько...» и до «Плішкова...»), як нормы історичной традиції (*позирай* стовпчык «Керча...») усе ся избігавут, што

годно вытворити ілузію орієнтованя кодифікаторів у Пряшові (хоть лем часточно) на історичну традицію русинського языка. Межи тым нижня часть той таблиці провказує явну зависимость выбора родовой флексії од родовой нормы сяких лексем у словацькім языку.

Сущность трансгендерных переходів на Словакії состоит у тому, обы приязати род субстантива у кодифікованій нормі русинського языка на Словакії ид словацькій языковій нормі. Важнов причинов сякого новаторства, подля нашого мерькованя, суть процессы доста значной асіміляції корінного русинського населеня на Словакії и переход русинів у каждоденному житю на словацький язык. У тому процесі рідный язык односно державного словацького языка сповняє уж лем секундарну функцію, што ся розуміє як дашто цалком закономірне уже зато, бо скоро вшиткі русины мавут можность выходити закладну и середню школу лем у словацькім языку. Асімілований носитель русинського языка, лексикон котрого збідній, мож повісти – доста скудний, черяє немалу часть лексикы про свої комунікаційні потреби из словника словацького языка.

Намісто того, обы мотивовати носителя русинського языка ліпше знати свій язык и через лексикографічні публикації (словники) и правила ортографії орієнтовати го слідовати (у выборі родовой флексії субстантива) канонам історичной традиції, кодифікаторы русинського языка на Словакії выбрали иншаку путь – вни прияли за норму словацькі родові флексії. Подля наробок кодифікаторів, особі, котра ся приучає писати у кодифікованій нормі русинського языка (але котра добрі знає словацький язык!), сесе може облегшити гляданя правильной родовой флексії – є то лексема мужського ци женського рода? Приміром, як писати у русинськім языку:

- універзітет (м. р.) ци універзіта (ж. р.)? → *слов. univerzita* (ж. р.) → *пиши: універзіта*;

- факултет (м. р.) ци факулта (ж. р.)? → *слов. fakulta* (ж. р.) → *пиши: факулта*;

- інштїтут (м. р.) ци «інштїтута» (ж. р.)? → *слов. inštitút* (м. р.) → *пиши: інштїтут*;

- деспот (м. р.) ци деспота (ж. р.)? → *слов. despota* (ж. р.) → *пиши: деспота*;

- компонент (м. р.) ци компонента (ж. р.)? → слов. **komponent** (м. р.) → *пиши*: **компонент**.

Трансгендерні переходи у кодифікованій нормі русинсько-го языка на Словакії непрямо (ци й прямо?) поязані из тым, што мож означити як ігноруваня історичной традиції. Сесь процес має вшиткі знакы автопословаченя. Сяка дінаміка (то значит орієнтованя на западнославянський язык) оддаляє пряшівський стандарт русинського языка од підкарпатського стандарда (котрый ся орієтує на восточнославянські языки) и сесе комплікує вытвореня у будучности общой нормованой бази. Межи тым, вже днесь лексикографы на Словакії могли бы полегшити сесь процес – завести до словників як нормативні оба два варіанты сяких лексем: «універзіта» и «універзітет», «телеграма» и «телеграм», «компонента» и «компонент»... Лем každоденна практика, помножена на роки хоснованя тых лексем, укаже, котрый из варіантів стане май продуктивним у русинськым языку.

Туй годні быти сурпризы! Коли у 1990-тых роках пряшівські кодифікаторы всокотили у словниках оба два варіанты на означеня державных / штатных формацій, то значит: Словенсько и Словакія, Чесько и Чехія, Польско и Польша и т. д. – лем немногі (романтикы?) ся надіяли на житя другого варіанта. А днесь – на габах політичной еманципації – пряшівське общество поступно приходить ид розуменю важности выбрати свою «рідну» назву. Каждый лінгвіста на свої очі може видіти триумф русинської верзії: *Словакія* (не Словенсько), *Чехословакія* (не Чехословенсько), *Польша* (не Польско) и т. д. Чужі назвы держав середнього роду про носителя русинського языка уж не суть пріорітетным выбором.

Ну, и што вто за процессы? Мовда на трансгендерні переходи уж проминає?

ЛІТЕРАТУРА

- БЕСКИДЪ, Николай А. (1919). А. Словарь мадыарско-русскій. [Тетради I- IV]. Пряшевъ: Типографія св. Николая, 1919:
Тетрадь I [А–Е], с. 1-80; Тетрадь II [Е–Г], с. 81-160;
Тетрадь III [Г–К], с. 161-240; Тетрадь IV [К–М], с. 241-320.
БОКШАЙ (1928): BOKSAY, Emil – RÉVAY, Gyula – BRASCSAJKÓ,

Mihaly. Magyar-ruszin szótár = БОКШАЙ, Емилиан – РЕ-ВАЙ, Юліян – БРАЩАЙКО, Михайло. Мадыарсько-руський словарь / Выдания Пед. т-ва Подкарпатскоѣ Руси. Число 32. Ужгород: Друкарня ОО. Василян, 1928, 516 с.

КЕРЧА, Ігорь (2007). Словник русинсько-руський = КЕРЧА, Ігорь. Русинско-русский словарь: У двох томах. Ужгород: ПоліПрінт, 2007: Том I (А–Н), 608 с.; Том II (О–Я), 608 с.

МЕДЕШИ (2010): МЕДЕШИ, Гелена – ТИМКО-ДІТКО, Оксана – ФЕЙСА, Михайло. Руско-сербски словник = МЕЂЕШИ, Хелена – ТИМКО-ЋИТКО, Оксана – ФЕЈСА, Михајло. Русинско-српски речник /редактор Юлиан Рамач = уредник Јулијан Рамач. Нови Сад, 2010, 888 с.

ПАНЬКО (1994): Орфографічний словник русинського языка / Зложыли: М. Гиряк, К. Копорова, А. Кузмякова, М. Мальцовска, Ю. Панько, А. Плішкова. Під ред. Ю. Панька. Пряшів: Русинська оброда, 1994, 304 с.

ПАНЬКО (2012–2015): PAŇKO, Juraj. Slovensko-rusínsky slovník = ПАНЬКО, Юрій. Словацько-русинський словник: У двох частях. Prešov: Rusínska obroda na Slovensku: Перша часть (А–О), 2012, 810 с.

Друга часть (P–Ž), 2015, 928 с.

ПЛІШКОВА (2019): Правила русинського правопису з орфографічним і граматічним словником / Плішкова, А.; Копорова, К.; Ябур, В.; Цітрякова, З.; Голубкова, М. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, 2019, 544 с.

ЧОПЕЙ, Ласловъ (1883). Русько мадыарский словарь = CSOPEI, Laszló. Rutén-magyar szótár. – Будапештъ – Budapest, 1883, 446 с.

doc. Mgr. Valerii Padiak, CSc.

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Ul. 17. novembra 1

080 01 Prešov

E-mail: padiak.valeri@gmail.com

АНГЛИЦИЗМИ – НАЙНОВШЕ ЛЕКСИЧНЕ ПАСМО У РУСКИМ ЯЗИКУ

Зинаида БУДИНСКИ

Abstract

For the purposes of this study, the Ruthenpress | Ruske slovo web portal from 2016 to 2021 was analysed, along with a corpus of English words used in the Rusyn language. The research examined how these words are used, which are the most frequent, whether they appear in phonetically adapted forms or in their original forms, and whether their meanings change in Rusyn.

The topic of anglicisms in the Rusyn language has already been addressed by several authors, particularly M. Fejsa (1990, 2019), A. Mudry (2018), and J. Ramač (2002). In most cases, anglicisms entered the Rusyn language through Serbian, especially in the fields of media, science, commerce, information technology, and more recently also in everyday spoken vocabulary. Some English lexemes were also introduced into the language by Rusyns who worked in the United States of America; these words are often phonetically modified but retain their original meaning. The methodological basis of the study is morphological analysis. Morphology, as a component of grammar, examines words as parts of speech and allows for a comprehensive description of their grammatical properties and functions in the language. The integration of anglicisms into Rusyn involves not only the borrowing of linguistic elements but also changes within individual subsystems of the language structure. The study focuses on whether and to what extent anglicisms have been adapted at the morphological level and how they have been integrated into the Rusyn language system, for example slogan – slogán.

Blogs proved to be the richest source of material, as they contain a high concentration of contemporary colloquial vocabulary, particularly among the younger generation, and anglicisms occur in them more frequently than in standard news texts.

Keywords: Anglicisms. Integration. Morphological level. Language contact. Media discourse.

Увод

Тема англицизмоз у руским язичу уж обрабяна од даскелѝх наших авторох наукових роботох, насампредз, др Михайла

Фейси (1990, 2019), Александра Мудрия (2018), др Юлияна Рамача (2002).

Англицизми у найвекших случайох вошли до нашого язича преиґ сербского. Вошли до информативних жридох, наукових, у тарговини, информатики и, на концу, до бешедного вокабулара. Часц анґлийских словох вошла до руского язича од Руснацох, хтори були на работи у Зединених Америцких Державох и принесли даскельо дзешатки словох, дакус вименени у вигваряню, але затримали семантичну форму (Фейса 1990).

Понеже сом ше за дваец роки работи по рижних фирмох стретала зоз роботу прекладаня зоз анґлийского на сербски, и обратно, у документох, имейлох и кореспонденциї, заинтересовала сом ше, як ше нешка хасную англицизми у нашим язичу, окреме яки стан у преси.

Циль, метода и корпус вигледованя

За потреби теґ работи бул вигледовани сайт Рутенпрес / Руске слово од 2016-2021. року и вигледовани корпус анґлийских словох, як ше хасную, хтори найфреквентнейши, чи ше хасную у фонетским вигваряню, чи су приспособени гу нашому язичу, чи ше хасную у оригиналней форми, чи им ше значене вименело у нашим язичу.

Метода вигледованя у основи морфологийна анализа. Анализоване у хторей мири ше интеґровали нови англицизми, кельо ше прилагодзели гу рускому язичу.

То скоро вше же язич, хтори прима странске слово зоз законченьом рижних формох, вариацийох и змистох истих зоз язича, хтори дава.

У теґ работи ше вигледуе пременка або непременка анґлицизмох на морфологийним уровню: – бойлер – „... Оцец оправял основни електрични апарати – райбачки, шпоргети, бойлери ...” (РС, 29. юлий 2020), як ше и зоз яким ступньом интеґровали англицизми до системи руского язича: „... и держава пробовала з помоцу слоганох „нагнац“ жени, же би почали масовно дзеци народзовац ...” (Блоги, 17. марец 2018).

Професор Фейса ше огляда на англицизми у руским язичу як на гибридни сербско-анґлийско-руски язич, окреме при

младих людзох (Фейса 2014). Кед ше гутори о інтегровано англицизмах до нашого язика, не дума ше лем на язични елементи, але и даєдни пошлїдки, хтори провадза пременки и на подсистеми язичней структури.

Найінтересантнеши блоги, прето же ше ту и найвецей хаснує сучасна бешеда, окреме при младших особох, и сами англицизми у векшей мири як у обичних новинских статьяох.

after party: афтерпарти

Неологізм витворени зоз двох словох after – познейше и party – забава и значи забаву, хтора ше отримує после даякей другей події: роботи, концерта, даякого збуваня итд.

„... а после програми за шицких учашнікох и публику будзе організовані „афтерпарти” у локалу „Москва”” (РП, 18. новембер 2017)

„... дружєня младих после фестивалох, най не повем афтерпартиі.” (РС, 6. септембер 2017)

ageism: ейджиз(е)м

Предрозсудка и дискриминация особи на основи ей рокох.

„... не треба при обеспечованю роботного места практиковац ейджизм” (ФМ).

bicyclist: бициглист(а)

„Нови успех бициглисти Бояна Сивча” (РП, 5. марец 2020)

„... побиднік Жимскей лиги 28. медзинародного бицигличтичного Дунайского купу ...” (РП, 5. марец 2020)

„... полициї у Карадърдывей уліци у Шидзе бициглистом дзелела опрему и флаєри ...” (РП, 30. юний 2017)

binge-watching : бинджоване

„... После лонських климатских протестох, предходних 'фейк-нюзох', 'бинджованя', Брегзиту и 'гикох' ...” (БЛОГИ, 24. новембер 2020)

copy paste: копи-пейст

„... Аранка, вец, пробує тото цо мож и на компютеру – copy paste, прекопирац таку шмату ...” (РС, 19. децембер 2015)

monitor: монитор

„... Монитор шора помага студентом, хтори пришли до шалтер сали придац документацию лебо плациц рахунки ...” (РП, 4. септембер 2015)

„... То барз моцни компютери и на кажди зоз нїх приключєни по 10 монитори и опрема ...” (РС, 29. януар 2017)

monitoring: мониторинг

„... почала робиц лаборатория за випитованє и контролю квалитета млека, през мониторинг продукції млека на цалей території Сербії ...” (РП, 16. януар 2018)

„... Мониторинг програми приватизованих електронских медийох, хтори емитую и по руски ...” (Блоги, 17. юлий 2017)

Google: Гугл, гуглац, вигуглац

„... Можебуц бим требала вигуглац даяки совити ...” (Блоги, 19. фебруар 2017)

„... Могла бим гуглац о жимних ногох, слабєй циркулациї ...” (Блоги, 1. октобер 2017)

train: тренирац, витренирац

„... Тренирац почал у Клубу у Борове, а вец прешол до Кули до бачика ...” (РС, 27. фебруар 2021)

„... За тото ше лем треба порихтац у глави, бо цело зоз роботу мож витренирац и порихтац ...” (МАК, 20. новембер 2019)

Семантична екстензия

При інтегровано до лексичней системи руского язика даєдни англійски пожички церпя одредзени семантични пременки. Укажеме на даскелїх прикладах, хтори семантични модификації можу буц окончени на англицизмах предтим як „злепшаю” свойо значенє. О тим писали Луи Дерой, Т. Е. Гопе и Рудолф Филипович, хтори, операючи ше на тих авторох, направел шематску анализу и дистинкцию семантичних пременкох и адаптацийох. (Filipović 1986).

Пременки можу буц: а) пременки у семантичним преширивованю; б) елипса; в) назви местох и власних менох до заєдн-

їцких меновнікох; г) пейорация и еуфемизем; д) метафора. Як Фейса зазначел, треца пременка (в) ше може уключиц до метафори (д), претоже нет правей потреби за видзельованьом пременки назви местох и власних менох до заєдніцких меновнікох.

Пременки у семантичким преширйованю и огранічованю часта характеристика, хтори ше зявюю на трох ступньох:

- нулта семантична екстензия;
- огранічованє значєня єдного слова у одношеню на жридлове (английске) число його значєньох;
- преширйованє значєня зоз технічного на общи смисел.

Нулта семантична екстензия

Наприклад:

grapefruit: грейпфрут х. р. мен.

„... Од початку новембра пиєм мед и куркуму, дюмбир, лимунов сок и червени грейпфрут ...” (Б, 18. децембер 2016)

beefsteak: бифтек / бифстек х. р. мен.

„... специфични єдла, котри сом пробовала, и котри ми ше наисце спачели, то тайландски пад тхаи, японски суши, мисо юшка, южноафрицки бифтек, русийски борщ и ище велі ...” (М, 7. юний 2018)

Друга семантична пременка почина зоз окремним значєньом од общого гу технічному смислу.

Crawl/цагац ше як дієслово ше хаснує за найменей 5 роботи, скорей спортского термину за способ пліваня. У англійским язiku перше означує, же ше дахто цага, же идзе помали, же рачкує, лебо аж як синоним за улізованє надредзеной особи. Але кед ше crawl хаснує як меновнік, вец до руского язика уходзи лем зоз єдним значєньом, спортским термином за способ пліваня, и ту є друге по шоре значєнє, претоже у англійским перше означує термин за рушанє, найчастейше путніцкогo транспорту.

crawl: краул х. р. мен.

„... Ришел сом престац плівац и не було ми страшне аж по остатне обегованє, кед сом на європским першенстве у Глазгову одплівал сто метери краул ...” (РС, 6. октобер 2018)

Cup/шолька у англійским язiku ма перше значєнє, а до руского язика вошло як слово спортстей терминології, дзе є у англійским аж на штвартим месце.

cup: куп х. р. мен.

„... На остатнім змаганю у спортским лапаню потьки, под назву „Єшеньски Method Feeder Cup 2020” ...” (РС, 11. децембер 2020)

„... Приявйованє за участвованє на традиційним седмим „Русин купу” (Rusyn cup) турниру ...” (РП, 24. януар 2020)

Finish/закончиц до руского язика ше інтегровало як термин, хтори ше хаснує у спорту, а то у англійским словніку аж штвартє значєнє.

finish: финиш, финишовац, финишнуц х. р. мен. дієсл.

„... Можебуц би требало лем дакус пременіц правила бависка, же би тот фото-финиш бул на радосц шицким нам ...” (РС, 20. фебруар 2017)

Треца файта семантичней пременки, екстензия значєня словох, представя прогрєсию у розвою словох и то ше вше частейше случує при адаптації пожичкох. Пожичени слова, у нашим вигледованю англійски, у цеку інтеграції траца свойо жридлове значєнє, хторе ма у англійским язiku. При тим прєношеню словох зоз єдного язика до другого язика „намира” значєня зменшана, а звекшана и їх „преширєносц”. Значєнє слова, хторе ше прєноши до цалком нового язичного стрєдку, муши буц точно потрафєнє.

Інтерєсанти приклад слова nylon/найлон, хтори уж скоро цалком страцел перше свойо значєнє, хторе ма у англійским язiku. Найлон синтетични материял и од нього ше права велі ствари, але у сєрбским, та так и у руским язiku, слово найлон хаснуєме за шицки ствари направєни не лем од найлону, але

и пластики, лебо вообще од неприродних материялох. Слово найлон ше кладзе гу другим словом зоз сербского и русского языка и то у пейоративним смислу, як дацо цо неврдне, дацо цо штучне и не таке добре як оригинални материял. Так мож наисц на слова найлон мещок, блузна, кошуля, ташка та у Новим Садзе аж и Найлон пияц, на хторим ше предаваю углавним половни ствари, хтори не маю вельку вредносц.

„... Кед зме ше стретли, зоз найлонових ботошох геклала салветки за карсцелі або до купатила на жем ...” (РС, 24. януар 2021)

Елипса.

Исную два файти пременки: перша, кед ше елипса явя зоз пожиченого языка у непермененой форми до системи языка, до хторей ухodzi и ма исти пременки, як и шицки други слова языка, хтори их прима, а друга, кед пожичене слово ухodzi зоз подполним значеньом виразу, дзе една часц слова випущена. Роби ше о скрацованю словох/синтагмох, дзе не приходзи до траценя цалого значеня истих.

blue-jeans: блу-джинс х. р. мен.

„... та би вец так и „дзира” у джинсу легитимно квалификувала ми буц згодни алиби за – вентиляцию ...” (Б, МДЖ 12. август 2019)

country: кантри мен.

„... Пейцдньови „Кантри фестивал”, на котрим нащивителе могли упознац руску, сербску и америцку культуру и традицийну кухню ...” (РП, 24. юний 2019)

прикм.

„... Прешлого року Йовица зоз своїма приятелями зоз Тенесию организовал концерт блу грас и кантри музики ...” (РП, 5. юний 2019)

terminal: терминал х. р. мен.

(будинок лебо вецей будинки на аеродрому, дзе пуніки присцигую и одходза; гевтот, хтори ше формуе на концу, лебо ше находзи на концу)

„... Упутел нас, же маме пойсц на терминал 25 ...” (РС, 10. юлий 2016)

прикм.

„... але уж кед жвирка ту, даяк би ю випочитовац, а без стародавних радикалних терминалних ришеньох ...” (Б, МДЖ 6. октобер 2018)

У рамикох корпуса стретаме ше зоз значним числом прикладох погришного хаснованя англицизмох. Єден з найчастейших видох то дупловане значеня, односно плеоназм. Наприклад:

speaker:

спикер х.р. мен.

спикерка ж.р. мен.

спикерски прикм.

„... Презентер – спикер Информативней програми на сербским языке у Явней медийней установи ...” (РС, 25. марец 2020)

kilt: килт х. р. мен.

шос направени од тартану, хтори досцигуе по колена, и традиционално го ноша шкотски хлопи; подобни шос ноша и жени

„... Я би не ишол баш на таки цинічни протест, гибаль бим здзал шкотски тартан (килт) ...” (Б, МДЖ 12. август 2019)

printer: принтер х. р. мен.

„... Вони продукую и предаваю друковачи (принтери), однедавна лем корпорациейом и вельким подприємством ...” (РС, 12. юлий 2015)

Заклучене

Як сам професор Фейса писал у своєї мониграфії, же английски язык постал на глобалним уровню лингва франка, т.е. язык, хтори ше хаснуе у медзинародней комуникації, яки то скорей були гречески и латински, так и наш руски язык прилапел и прилапя у вше векшим обсягу тоти странски, агнлийски слова як каждодньови, а окреме их прилапяю

млади блогере, та и гевти у стредні рокох и старши.

Кажди, хто хаснує компютер, лаптоп, мобилни телефон и апликації, каждодньово є у контакту зок англійским языком.

Вигледуючи сайт Рутенпрес, наишли зме на даскельо интересантни адаптації англійских словох, окреме на морфологийним уровню.

Векшина англійских словох, хтора вошла до нашого языка, меновніки хлопского роду. То принесло и даяки иновативни зявеня, звекшанє категорії хлопского роду на вокалске законченє (-о, -е, -у, -и); звекшованє хаснованя законченя -а у номинативе множини хлопского роду при меновнікох на вокалске законченє -о и друге.

Тиж так зявює ше при дзепоедних словох одступанє од фиксней наглашки на предостатнім складу.

У даєдних прикалдох ше англійски слова охабяю у оригиналней верзії на латинки и у такей форми егзистую и зок словама ни кирилки.

Та так маме и уплів латинки на руски язык, а то може спричинїц рижни файти пременкох у стандарду руского языка.

На концу, можеме повесц, же ше англицизми интегрировали до руского языка, але ище не грожа язичней системи.

Уплів преширює язични фонд руского языка, на фонологийним и морфологийним уровню зводзи на стимулованє одредзених язичних зявеньох зок непредвидзуюцу перспективу. (ФМ)

Але, жаж лем, лингвисти би требали мерковац, же би ше тот уплів не преширел на чкоду языка и зок тим би ше допущела ронодушноц и недзбалосц.

ЛИТЕРАТУРА

МУДРИ, Александар, Язык младих Руснацох на Фейсбуку. У: Зборник работох зок першей науковей конференції Улога младих у розвою рускей националней заєдніци у Войводини, ред. Ю. Тамаш & Б. Варга (Нови Сад: НВУ Руске слово), 2013, с. 31-46.

ПРЧИЋ, Твртко, ДРАЖИЋ, Јасмина, МИЛИЋ, Мира. Српски речник новијих англицизама. Нови Сад: Филозофски факултет, 2021.

РАМАЧ, Јулијан, ФЕЙСА, Михайло & МЕДЕШИ, Гелена. Српско-русински речник / Сербско-руски словник, I-II. Београд – Нови Сад: Завод за учебніки и наставни средства, Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Дружтво за руски язык и литературу, 1995, 1997.

РАМАЧ, Јулијан. Граматика руского языка. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.

РАМАЧ, Јулијан, ТИМКО-ДИТКО, Оксана, МЕДЕШИ, Гелена & ФЕЙСА, Михайло. Руско-сербски словник / Русинско-српски речник. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Завод за културу войвођанских Руснацох, 2010.

САБАДОШ РАМАЧ, Марина. Англицизми у мултимедиялней програми по руски, *Studia Ruthenica* 24, 2019, с. 15-42.

ФЕЙСА, Михайло. Англійски елементи у руским языку. Нови Сад: Руске слово, 1990.

ФЕЈСА, Михајло. Иновације на фонолошком нивоу у русинском језику. *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* II/2. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013, с. 485-490.

ФЕЙСА, Михайло. Утицај српског језика на русински језик / Уплів сербского языка на руски язык. Нови Сад: Филозофски факултет, 2019.

ФЕЙСА, Михайло. Уплів англійского языка на руски язык / Influence of Serbian on Ruthenian. Нови Сад: Филозофски факултет, 2019.

ФЕЙСА, Михайло, Медеша, Гелена. Правопис руского языка зок правописним словником. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику, Завод за културу войвођанских Руснацох, Дружтво за руски язык, литературу и културу, 2021.

ХОМА, Оља. Уплів сербского языка на язык вистох у Рутенпресу, *Studia Ruthenica* 24, 2019, с. 15-42.

FILIPOVIĆ, Sonja. Izgovor i pisanje računarskih anglicizama u srpskom jeziku. Beograd: Zadužbina Andrejević, 2005.

FRANCUSKI, Boško. Anglizmi u informatičkoj i medijskoj leksici u srpskom. *Komunikacija i kultura online*, Godina III, broj 3, 2012, с. 201-220.

- JACOBSON, Rodolfo (ed.). Code-switching Worldwide II. Berlin – New York: Mouton De Gruyter, 2001.
- MILIĆ, Mira. Anglicizmi kao stilski sinonimi u dnevnim i nedeljnim novinama na srpskom jeziku. *Примењена лингвистика / Linguistique appliquée* 12, 2011, c. 175-185.
- MILIĆ, Mira M. Anglicizmi kao sinonimi u srpskom jeziku. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013.
- MILIĆ, Mira. Anglicizmi kao asocijativni stilski sinonimi u srpskom jeziku. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013.
- MIŠIĆ-ILIĆ, B. Anglosrpski i SerGLISH: Dva varijeteta srpskog jezika nastala pod uticajem engleskog. U *Jezik u upotrebi: Primenjena lingvistika u čast Ranku Bugarskom*, ured. V. Vasić (Novi Sad: Filozofski fakultet & Beograd: Filološki fakultet), 2011, c. 71-93.
- PANIĆ-KAVGIĆ, Olga. Koliko razumemo nove anglicizme. Novi Sad: Zmaj, 2006.
- PRĆIĆ, Tvrtko. *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2011.
- PRĆIĆ, Tvrtko. *Engleski u srpskom*, 2019.
- PRNJAT, Zorica. “Pls lajkuj moj sts”: anglicizmi u jeziku korisnika društvene mreže Tviter. *Primenjena lingvistika* 14, 2013, c. 127-137.
- VASIĆ, Vera, PRĆIĆ, Tvrtko, NEJGEBAUER, Gordana. *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Zmaj, 2001.
- WEINREICH, Uriel. *Languages in Contact - Findings and Problems*. New York: Linguistic Circle of New York, 1953.

Mgr. Zinaida Budinski

Prešovská univerzita v Prešove
 Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
 Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
 Ul. 17. novembra 1
 080 01 Prešov
 E-mail: zinaida.budinski@smail.unipo.sk

**ВЕЧЕРНІ ШКОЛЫ РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА
 ПРО ДІТИ І ДОРОСЛИХ В ОЗ КОЛЫСОЧКА –
 KOLÍSKA – 10-РОЧНЫ СКУШЕНОСТІ**

Люба КРАЛЁВА

Abstract

This paper presents the ten-year experience (2013–2022) of the civic association Kolysôčka – Kolíska in organising Evening Schools of the standard (codified) Rusyn language for children and adults in north-eastern Slovakia. After outlining the establishment and mission of the association – focused on the ethnic and linguistic revitalisation of the Rusyn minority – the article explains why the evening schools were created as a practical response to the weakening intergenerational transmission of Rusyn and the very limited availability of Rusyn-language education in the regular school system.

The evening schools were conceived as a regular, school-year-based form of instruction (typically once a week, over ten months), delivered in familiar school environments by local teachers. Instruction combined the teaching of reading and writing in the standard Rusyn language with age-appropriate content on Rusyn history, culture, and regional traditions, while also addressing persistent resistance to the codified language variety. A key pillar of the project was continuous teacher support through professional seminars and methodological guidance, as most participating teachers did not have formal university training in Rusyn studies. The project also included strong public outreach (including video documentation of lessons), cultural events and concerts with Rusyn artists, and extensive publishing activities (children’s books, methodological materials, and a children’s magazine).

Over the decade, the network expanded across many localities in the Prešov and Košice regions and involved dozens of teachers; in total, approximately 2,853 participants (children, pupils, and young adults) attended the evening schools. The article also discusses structural and practical constraints – dependence on public funding cycles, fluctuating enrolment, local political resistance, school closures, staffing changes, and the disruptive impact of the COVID-19 pandemic – which ultimately contributed to the gradual decline and the termination of the programme after 2022. The paper concludes by evaluating the project’s outcomes and limitations, including the gap between non-formal language education and its intended transition into regular schooling.

Keywords: Rusyn language. Evening schools. Language revitalisation. Minority education. Civic association Koliska.

Вступны інформації о Обчаньскім здружіню Колысочка – Koliska

Передтым, як перейду ід опису вечерніх школ русиньского языка про діти і дорослых, про інтересуючих напишу основны інформації о взнику нашого здружіня.

Обчаньске здружіня Колысочка – Koliska было зареєстроване дня 11. 1. 2013 на Міністерстві внутрішніх діл Словацькой републіки під чіслом – VVS/ 1-900/90-40858. Адреса нашого интернетового сайту: www.rusinskyjazyk.sk/oz-kolysocka-koliska/ ІСО: 42239010

IBAN: SK91 1111 0000 0011 9731 7005

Авторков лога, котре съме хосновили в роках 2013-2022, была пані ПгДр. Габріела Чіасногова, словацька орнаменталістка.

Авторков нового лога, котре хоснуеме од року 2022, є молодда графічна дїзайнерка русиньского походжіня, Софія Сивакова.

Авторков назвы нашого обчаньского здружіня є Ганка Сервіцька, сполуоснователька здружіня Колысочка–Koliska.

Колыска як сїмбол наворачнутя ід наймолодшій генерації. Основов діяльности ОЗ Колысочка–Koliska є етнічна і языкова ревіталізація русиньской народностной меншыны як выміраючого народа в Европі.

ОЗ Колысочка-Koliska од самого початку підпорює русиньску народностну меншыну на теріторії Словакїї в тым змыслі, же учїть наступуючі генерації Русинів чути гордость на свій материньскый язык і на свою народну ідентіту і не ганьбити ся за ню, то значїть не ганьбити ся за своїх предків.

Словацька републіка як мултіетнічна країна

Словацька републіка є мултікультурна, мултіетнічна і мултіконфесіонална країна, котру творять членове векшынового

словацького народа доведна із членами народностных меншын, котрых є признаных в Словакїї 14, з котрыма суть представителі векшынового народа рівны в достоинности і правах.

Право хосновати язык народностной меншыны є основне людське право. То значїть є неодчужїтелне, неперемовчелне, неоднятелне і незрушїтелне і не може быти предметом референдума (статья 93, абзац 3 Конштїтуції Словацькой републіки).

Конштїтуція СР мерїторні не дефінує народностну меншыну в Словакїї. Ёй одділ о правах народностных меншын і етнічных груп має лем два параграфы. Подля §33 приналежность ід народностній меншыні не смїє никого пошкождовати і §34 представителім народностной меншыны гарантує право на всесторонній розвой, то значїть право розвивати властну культуру, хосновати материньскый язык, здружовати ся і основати освітны і культурны інштїтуції. Народностны меншыны в Словакїї мають право на освоїня штатного языка, на освіту в материньскім языку, ёго хоснованя в урядній комунакції і право партїціповати на рішіню меншыновых справ.

Ани найліпшы законы і меншыні отворена народностна політика штату не можуть быти успішны там, де хыбить достаток волі у самотной меншыны пережыти ці перетырвати як корінный цілый бісїдуючі властным языком.

Як є то з нами Русинами, на полю свого народного усвідомлїня і хоснованя народностных прав, котры нам давать Конштїтуція СР? Хоснуеме достаточо наш материньскый язык і розвиває в нїм нашу властну культуру? Учать ся нашы діти по русиньскы в школах? По негатївних скушеностях в русиньских валалах по цілій северовыходній Словакїї, по зіщїнях, же діти і молоды люде в русиньских селах бісїдують вже передовшыткым по словацькы, обявила ся у ня думка, же з тым треба дашто робити. І так vznikла думка основаня вечерніх школ про русиньскы діти. Вечерніх лем зато, же ся отваряли пообїді, по ряднім навчаню, не даколи вечур, а школы зато, же ся русиньскый язык в них діти учїли у своїх школах, зо своїми учїтельками, котры хосновали таку педагогічну технику, яку мали на їх школах, а іщі і зато, же навчаня русиньс-

кого языка у наших вечерніх школах ся одбывало точно так, як рядне навчання, 10 місяців в школьскім році. Зато сьме їх назвали школами, а не кружками, ани нияк інакше.

Активіты ОЗ Колысочка – Kolíska споены із отварянём вечерніх школ літературного русиньского языка про діти і дорослых

Одбыло ся **10 рочників Вечерніх школ літературного русиньского языка про діти і дорослых (ВШЛРЯ про ДіД)**, котры были **централнов активітов** ОЗ Колысочка – Kolíska протягом 10 років од року 2013 до року 2022. Реалізованы были із фінанчнов підпоров, наперед **Уряду влады СР, з програму Култура народностных меншын (2013-2017)** і нескорі **Фонду на підпору културы народностных меншын (2018-2022)**.

ОЗ Колысочка – Kolíska, як пишу выше, vznikло **11. 1. 2013**, і в тім самім році сьме основали **7 вечерніх школ русиньского языка про діти і дорослых про 105 дітей** в ситуації, коли нас каждый од такого кроку одраджав, бо подля планых пророків не буде мати нихто інтерес ходити до наших вечерніх школ.

Вечерні школы літературного русиньского языка про діти і дорослых были од самого початку основаны як первістна основа навчання русиньского языка про вшыткы генерації Русинів Словакії – **мімо навчалного процесу в регулярных, рядных школах**.

По вказаню желаня учіти ся свій материньскый русиньскый язык в школах, мав наслідувати процес переносіння навчання русиньского языка до рядных школ, но тот процес в подстаті не настав або заостав за очекванём основателкы ВШЛРЯ. Но і наперек тому были вечерні школы РсЯ 10 років наймасовішим містом навчання русиньского языка в Словакії меджі наймолодшов генерацієв Русинів Словакії.

Намісто страчання своєї народной ідентіты понукали вечерні школы РсЯ своїм дїтьскым і дорослым навщівникам ці фреквентантім стрічу із дїдовізнєв своїх предків як корінну ці автохтонну културну дїдовізню Европы в части северовыходной Словакії, а то главні стрічу із своїм материньскым языком в писомній і говорівій формі.

Цілі Вечерніх школ літературного русиньского языка про діти і дорослых (ВШЛРЯ про ДіД)

Найвысшым цілём ВШРсЯ было навернутя чутя гордості на свій материньскый язык в кодифікованій формі, котрым іщі і днесь, в році 2025, то значить 30 років по кодифікації русиньского языка дня 27. 1. 1995, бісїдує спомеджі Русинів Словакії барз мало дітей і молодых людей, не бісїдуючі уже о хосноаваню писомной формы нормативного русиньского языка. Голосы проти нормативній формі русиньского языка суть все барз живы. Зо вшыткых боків все чути неприязень проти нєму. У ВШРсЯ сьме не заводжовали літературну форму русиньского языка насилу, зато же то было неформалне навчання русиньского языка.

Навчання літературного русиньского языка было од початку задумане як акт глядана страченой русиньской ідентіты наступуючіх генерацій Русинів Словакії або як зачаток переломлїня барьеры в неохоті молодых Русинів учіти ся, здобывати освіту в своїм материньскім языку.

Наперек тому, же ВШРсЯ были отворене 10 місяців в році, бо копировали школьскый рік, з чім были споены дость великы адміністративны проблемы, бо проект на Уряд влады СР (2013-2017) або на Фонд на підпору културы НМ (2018-2022) ся подавав на календарный рік і учителькы учіли у своїх школах і вдяка їх зряджователім, старостім або пріматорім, і могли хосновати найновшу педагогічну техніку, но учителькы в наших вечерніх школах могли бісїдовати із своїма школярями у своїм русиньскым діалекті даного регіону, выдкы походили і де вечерні школы были отворены, но читати і писати учіли діти і молоды дорослых Русинів, самособов, в літературнім русиньскым языку. І про тот тиск проти літературному РсЯ з розных боків нашы учителькы окрем навчання граматики літературного РсЯ обознамлєвали своїх школярів з історієв нашого народа адекватно віку дітей або молодых дорослых людей, но і з културов і звыкми наших предків в тім регіоні, де вечерня школа РсЯ была отворена.

Но і днесь, в 2025. році іщі все видиме, же русиньскым літературным языком владіє узкый слой русиньской інтеліген-

ції, котру русинський язык живить і окрема ній хоснує наш літературний язык малохто.

Учителькы ВШЛРСЯ про ДіД – освнова і подстата їх успіху

Без учительк, котры хотіли учіти русинський язык у своїх школах, наперек тому, же не скінчили апробацію русинський язык із далшым навчалным предметом, бы сьме нашы ВШРСЯ не могли отворити. Были то як раз нашы учителькы, котры собі самы глядали своїх школярів, котры пересвідчовали родічів, жебы записовали свої діти на години РСЯ у вечерніх школах, были то нашы учителькы, котры часто мусили пересвідчовати свої директоркы, своїх директорів, же має змысел учіти русинський язык на їх школах, мусили їх і своїх зряджователів, главні старостів сел, бо пріматоре міст, як Снина, но і Свідник, Меджілабірці або Бардеєв ани не знали, же на дакотрых школах ся учіть в їх місті русинський язык, так і старостів русинських сел, мусили нашы учителькы пересвідчовати, же навчання русинського языка в їх школах ся поступно стане приданов цінностев їх школы, бо інде ся русинський язык не учіть. Но ставало ся дость часто, же і словацькы директоркы школ – в русинських валалох, не знали пересвідчити своїх русинських старостів, жебы могли отворити ВШРСЯ у них в школі (Завадка в окресі Спишска Нова Вес), або жебы старостка підпорила проект ВШРСЯ в своїм селі (Нижні Репашы...). Учителькы нашых ВШРСЯ мусили часто пересвідчовати родічів своїх школярів, котры дослова бранили своїм дітём ходити до ВШРСЯ, бо іншы вольночасовы активіты своїх дітей были про них подстатнішы як навчання материнського языка по навчалнім процесі у ВШРСЯ. Были то наконець як раз нашы учителькы ВШРСЯ, котры учіли русинський язык на своїх властных школах, де могли вдяка підпорі веджіня школы хосновати найновшу педагогічну техніку, нарприклад інтерактивны таблы, компютеры, датапроекторы, кедь не мали інтерактивны таблы, різной сорты учебні і з нашов підпоров хосновали педагогічны підручникы, учебникы, котры діставали од ОЗ Колысочка–Kolíska про каждого школяря, самособов, задарьмо. Докінця еден школьський рік ся нам пода-

рило обіднати учебникы русинського языка, літературной і музичной выховы із міністерства школства і тоты сьме потім дістрібуовали до вшыткых нашых вечерніх школ русинського языка в цілій северovýchодній Словакії.

Зато мож повісти, же у нашых ВШРСЯ ся реалізовало навчання РСЯ на высокій педагогічній, людській (школярі барз любили нашы учителькы), но і методічній і технічій уровни. Години сьме повинно документовали холем раз в календарнім році так, же сьме у каждой учителькы наточіли одну-дві години в році і завісили сьме потім відеє з годин русинського языка на нашу ФБ і Ютубову сторінку, но і на наш інтернетовый сайт (<https://www.rusinskyjazyk.sk/vecerne-skoly/>). Тото была велика контроля уровни навчання русинського языка в нашых вечерніх школах, бо на відею, хоць лем єднім в році, было барз видно, як учителька робить із дітми на протягу цілого школьського рока, бо відейка наконець были квінтесенцієв навчання русинського языка данов учительков в ей класі і в ей школі. Дакорты учителькы не барз любили тото натачання годин русинського языка в рамках вечерніх школ русинського языка, но нашы вечерні школы были фінанцованы лем із верейных жрідел рахунку Словацькой републікы, зато верейность в Словакії мала право знати, што учителькы свої діточкы научіли за штатны пінязі на протягу цілого рока. Наконець ся відейка учителькам любили, бо діточкы, котры навщівлєвали вечерні школы русинського языка, были барз шыковны.

Учителькы ВШЛРСЯ про ДіД не были абсолвентками Інштитуту русинського языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові, што нас вело ку тому, же окрема годин про діти і молодых дорослых сьме правіделно організовали і одборны семінары про учителькы ВШЛРСЯ про ДіД і з помочов педагогів нашого інштитуту або методіка про русинський язык на МПЦ в Пряшові ці геречкы ТАД сьме могли холем раз і даколи і два раз до рока перевести языковий семінар русинського языка або на інштитуті в Пряшові, або на Методічнім педагогічнім центрі в Пряшові, або на выбраній школі в данім регіоні, што значіло організовати семінары у вшыткых окресных містах регіону, де сьме мали отворены вечерні школы в данім календарнім році.

Утримательность і успіхы проєкта ВШЛРСЯ про діти і дорослых

Успіхом десятирічного проєкта ВШРСЯ было вытворіня сіті інтересуючих учітелёк, родічів і школярів, без котрых бы ВШРСЯ не могли екзистовати. Освідчіло ся, же учітелькы ВШРСЯ зістали при навчаню русиньского языка, хоць пообіді, на своїх властных школах, же собі самы выбрали своїх школярів, або часто то было наопак, же школярі собі выбрали нашы добры учітелькы. Так само ся освідчіла регулярность навчання РСЯ. Навчання РСЯ у ВШ ся одбывало по навчаню (зато сьме їх назвали вечерні школы, но не было то вечер), но што было главне, одбывало ся правіделно, раз за тыждень в знамім школьскім оточіню про діти і про учітелькы і каждый тыждень цілый школьскый рік, то значіть 10 місяців в році, навчална година тырвала не 45, а 60 минут. То, же на властных школах могли учітелькы вживати і педагогічну технику школы, было тыж барз подстатне і вызначне про успіх нашы ВШРСЯ. Вечерні школы РСЯ были од самого початку основаны як перманенты і регулярны, де навчання материньского РСЯ было безплатне, бо ВШ были пірпорёваны фінанчно штатом, Словацьков републіков.

Цілёвы группы вечерніх школ русиньского языка

Цілёвыма групами ВШЛРСЯ про ДіД были вшыткы генерації Русинів. Од предшкольского віку по постпродуктивный вік. Правда, старшы люде до наших вечерніх школ не ходили. Были то в основнім діти Русинів, котры дома бісідовали по словацькы, або діти ці молоды люде із змішаных манжелств. Но были то і молоды люде – нерусины, як то было часто в пряшівській школі, де єден із студентів мав нянька Русина і по ёго смерти, в честь ёго памнятки ся зачав учіти бісідовати по русиньскы. Дакотры студенткы были Словачкы, но штудовали на пряшівській конзерваторії герецтво і сценарістіку і хотіли ся стати геречками або драмтургічками в Театрі Алексадра Духновіча в Пряшові, зато ся хотіли навчіти по русиньскы.

Новинков од року 2014 было одкрыта вечерніх школ коло матерьскых школ, наперед в Снині і у Свіднику а пізніше і в Гуменнім, Меджілабірцях.

Главны активіты проєкта ВШЛРСЯ про ДіД:

- 1. Навчання русиньского языка в напланованых і догоднудых вечерніх школах – рік допереду.**
- 2. Освіта учітелёк вечерніх школ РСЯ на одборных семінарах** з учітелками Інштитуту русиньского языка і културы ПУ в Пряшові або з методіком Методічного педагогічного центра в Пряшові, бо учітелькы ВШЛРСЯ не мали ани в енім припаді скінчений русиньскый язык на нашім інштитуті. Єдна учітелька з Герлахова, абсолвентка ІРЯіК ПУ, учіла у нашій вечерній школі лем рік. Одборну освіту учітелёк ВШЛРСЯ собі взяли на плечі Зденка Цітрякова, Марек Гай і Кветослава Копорова а ку тому все і авторка проєкту Люба Кралёва і Ярослава Сисакова.
- 3. Камерованя годин РСЯ в рамках вечерніх школ, котре служыло на їх пропагацію** – пропагація і інформованя о проєкті.

Проєкт вечерніх школ РСЯ сьме пропаговали меджі самотным учітельками вечерніх школа, директорами і директорками матерьскых, основных і середніх школ в русиньскых регіонах северевыходной Словакії, родічами дітей ВШЛРСЯ, жебы в навчаню русиньского языка продовжовали і запоєвали до нёго чім дале, тым веце дітей. Телефонували сьме старостім наших сел ці міст, де концентровано жыють Русины Словакії. Тыж сьме ословлёвали інтересуючих на нашім интернетовім сайті, на ФБ ці Ютубі нашого здружіння.

Самов важнов частёв інформованя верейности о тім, як проходят години русиньского языка в наших вечерніх школах, было камерованя тых годин. В дакотрых школах нам заказали родічі або стары родічі камеровати дакотры діти, што сьме респектовали. Стало ся і таке, што было несподіванём, же молоды Русины в Кошыцях заказали учітельці камеровати у їх центрі годину русиньского языка. В бібліографії суть уведжены лінкы камеровых годин, публікованых на нашій Ютубовій сторінці і на нашім сайті, з чім были согласны родічі дітей, котры были натачаны на камеру і потім публікованы на интернеті.

4. Концерты школярів вечерніх школ РсЯ з визначныма, часто професіональнымы русиньскыма умельцями – з ПУНА, Ганков Сервіцьков, Маріаннов Железнов, НМ Дрїбна, ФГ Лелія і многыма далшыма.

Концерты школярів ВШРсЯ сьме організували зато, жебы ся нашы школярї стрїтили на дочках культурных домів, но і Театра Алексаднра Духновіча і Театра Йонаша Заборьского в Пряшові з професіональнымы русиньскыма умельцями і жебы то была про них одмена за то, же ся научили бісїдовати і писати по русиньскы. Ниже суть выменованы нашы концерты. Рождественны школьскы концерты сьме організували і на школах, в культурных домох або освітових центрах міст.

5. Выдаваня книжок про діти, школярів і штудентів вечерніх школ РсЯ, но і про їх учітелькы як методічны і педагогічны підручныкы або доповнююча література про навчальный процес – 17 книжок.

6. Выдаваня часопису про русиньскы діти – Колысочка – 7 рочників.

Неочекованы і турбулентны зміны і проблеми в проєкті ВШРсЯ про діти і дорослых

Напланувати точну кількість вечерніх школ в данім календарнім році было даколи тяжко, зато, же живот приносил нечеканы зміны в наших планах. На протягу рока наприклад похворіла учітелька і не могла дале учіти в нашій вечерній школі, або дві учітелькы одышли на матерьску доволеньку по одучіню пару років, або єдина абсолвентка русиньского языка на нашім інштїтутї одучіла лем рік в роднім Герлахові коло Бардеєва, но потім одышла учіти до сусїднєго Мальцова, шарїшского села, де не був інтерес о навчання русиньского языка, або наша учітелька у Нижніх Репашох в окресї Левоча мусила скінчіти з навчанєм русиньского языка, бо зреконштувану школу в тім селї старостка із сільскыма посланцями заперли і діти одышли до школ в Левочі і там сьме не нашли охотну учітельку про навчання русиньского языка. Або про поступне знижованя кількосты школярів на Основній школі у Пчолин-

нім заперли школу і в Пчолинім, де учіла єдна з найліпшых наших учітелёк, но вечерню школу сьме уже по запертю школы в Пчолинім не мали де отворити, бо у Снині учіли нашы іншы учітелькы на своїх школах. Нечекано заперли школу і в Чабинах, де сьме на першій ОШ з навчальным языком русиньским отворили і нашу вечерню школу, но староста школу без ознамліня запер в літі 2016. Про неінтерес родічів ся тыж нечекано мусила заперти школа в Баєрївцях окресу Сабїнов. Або єдна учітелька на МШ, на ул. Маєвій у Меджілабірцях перевзяла штафету од старшой колегыні, котра пішла на операцію а потім ся вже учіти не вернула, но молода учітелька ся оддала на долный Земплин і веце русиньскый язык не учіла. В Бардеєві скінчіла з навчанєм наша учітелька про іншы працюовны повинности.

Даколи ся стало, же сьме наплановану вечерню школу не могли отворити зато, же нам то наконець не доволил староста села (Завадка), котрый не хотїв у своїм селї навчання „україньского” языка. Дарьмо сьме высвітляли, же мы будеме їх діточкы учіти русиньскый, не україньскый язык. Або сьме мусили барз довго пересдвідчовати дакотрых старостів ці дакотры старосткы, жебы сьме могли отворити в їх валалі, на їх сільській школі, в русиньскім селї, вечерню школу русиньского языка.

Зміны в кількосты школ, но передовшыткым школярів были такы дінамічны, же сьме часто не знали, як скончіть школьскый рік. І все ся одлишовав першый календарьный рік в кількосты школярів в наших вечерніх школах на ОШ або дітей на МШ, бо реално то був другый піврік школьского року. А учітелькы наберали новы діти або діти зіставали на зачатку школьского року в септембру, не в януару. Посунутя проєкту вечерніх школ в школьскім році опроти календарьному року нам робив цілый час адміністративны проблемы.

Но і потім пришла пандемія, коли ся заперли основны школы і учітелькы ся лем учіли учіти діштанчні, но і так были нашы учітелькы ініціативны і натачали свої години перед камеров своїх мобілів без школярів і потім завїсили свої відейка на наш Фейсбук. Но кедь сьме зіскали проєкт 16 діштанчных

годин із міністерства школства, мусили сьме выбраны учителькы барз пересвідчовати, жебы собі приправили години без школярів. Розділили сьме їх так, же были заступены вшиткы рочникы основной школы – од першого по девятый і од пятого рочника по девятый собі приправили учителькы і еден учитель дві години, едну із языка і другу із літературы – подля учебных основ. Но по пандемії так упала кількість школярів в наших вечерніх школах, же сьме їх по 10 роках мусили цалком заперти.

Вірили сьме, же холем там, де був найвекшый інтерес о наши школы (Свідник – ОШ на ул. Коменьского, Снина – ОШ Гвездославова, або МШ, ул. Будовательска) буде навчання русиньского языка продовжене наприклад у формі неповинного предмета або кружка, но не стало ся так і так наш 10-рочный проект не має продовжіння в ряднім навчалнім процесі, як сьме на зачатку проекту предпкладали.

Місце реалізації / локаліта проекта ВШЛРсЯ про Дід

З перегляду ниже впливають, же наши вечерні школы русиньского языка сьме отваряли по цілім северовыході Словакії, де жыють Русины. Напрік великому територіальному розсягу наших вечерніх школ ся нам дарило забезпечовати їх рядне фунгованя з методічного, одборного погляду, но із погляду працовной дісціпліны. Но предсі лем, основателька вечерніх школ была лем штатутарька ці председнічка ОЗ Колысочка – Kolíska, а не штатна інспекторка, жебы могла часто ходити контролєвати, як учителькы учать, ці не занедбавають свої години, но потім, почас камерованя ся вказало, як зо своїма школярями робили цілый рік. Кедь сьме не были з їх роботов спокійны, на далшый рік або даколи піврік сьме з нима не обновили догоду. Тото была єдина можность, як утримати високу педагогічну уровень в наших вечерніх школах.

2013: Снина, Пчолине, Свідник, Камюнка, Пряшів

2014: Снина, Пчолине, Свідник, Камюнка, Пряшів – центр ОЗ Колысочка, Кленова, Кална Розтока, Шарішский Щавник, Вільшавіця, Радвань над Лабірцём, Чабины, Меджілабірці, Грінєва – Детва, Братіслава, Герлахов, Чірч

2015: Снина, Пчолине, Свідник, Камюнка, Пряшів – центр ОЗ Колысочка – Kolíska, Кленова, Кална Розтока, Шарішский Щавник, Вільшавіця, Радвань над Лабірцём, Чабины, Меджілабірці, Грінєва – Детва, Братіслава, Герлахов, Чірч, Стацін, Стара Любовня, Нижні Репашы, Кружлєв, Шарішский Щавник

2016: Снина, Пчолине, Свідник, Камюнка, Пряшів – центр ОЗ Колысочка – Kolíska, Кленова, Кална Розтока, Шарішский Щавник, Вільшавіця, Радвань над Лабірцём, Чабины, Меджілабірці, Грінєва – Детва, Братіслава, Герлахов, Чірч, Стацін, Стара Любовня, Нижні Репашы, Гуменне, Уліч, Баєрівці

2017: Снина, Пчолине, Свідник, Пряшів – центр ОЗ Колысочка – Kolíska, Кленова, Кална Розтока, Радвань над Лабірцём, Меджілабірці, Чірч, Стацін, Стара Любовня, Нижні Репашы, Гуменне, Уліч, Бардеєв, Цернина

2018: Снина, Пчолине, Свідник, Кленова, Кална Розтока, Радвань над Лабірцём, Меджілабірці, Чірч, Стацін, Нижні Репашы, Гуменне, Уліч, Цернина, Пряшів – ВШ інтернат на Будовательській уліці, Сукромна конзерваторія Дезідера Кардоша, Педагогічна і соціална академія Пряшів, Кошыці – центр ОЗ молоды.Русины

2019: Снина, Свідник, Кленова, Кална Розтока, Радвань над Лабірцём, Меджілабірці, Стацін, Гуменне, Уліч, Цернина, Пряшів – СНМ-Музей русиньской культуры в Пряшові, Кошыці – центр ОЗ молоды.Русины

2020 – 2022 – пандемія і поступне знижованя кількості вечерніх школ русиньского языка

Кількість вечерніх школ літературного русиньского языка про діти і дорослых (ВШРЯпроДід) ОЗ Колысочка – Kolíska, кількість дітей і школярів і учителєк – десять рочників (2013 – 2022)

2013 – I. рочник - 7 вечерніх школ із 6 учительками - **105 дітей і школярів**

2014 – II. рочник - 22 вечерніх школ із 27 класами і 24 учительками – **350 дітей і школярів**

2015 – III. рочник – 30 вечерніх школ із 36 класами і 35 учительками – **374 дітей і школярів**

2016 – 1. піврік – IV. рочник (од януара до юна 2016) 24 вечерніх школ РсЯ, 29 клас, 27 учителёк учіло **357 дітей** в МШ, школярів на ОШ або молодых дорослых людей

2016 – 2. піврік – IV. рочник (од септембра до децембра 2016) 23 вечерніх школ РсЯ, 27 клас, 25 учителёк учіло **333 дітей** в МШ, школярів на ОШ або молодых дорослых людей

2017 – 1. піврік – V. рочник – 26 вечерніх школ РсЯ, 34 клас, 31 учителёк – **376 дітей** в МШ, школярів на ОШ або молодых дорослых людей (од януара до юна 2017)

2017 – 2. піврік – V. рочник – 28 вечерніх школ РсЯ, 32 клас, 29 учителёк учіло **376 дітей** в МШ, школярів на ОШ або молодых дорослых людей (од септембра до децембра 2017)

2018 – 1. піврік – VI. рочник – 25 вечерніх школ РсЯ про ДіД, 29 клас, 26 учителёк, **354 дітей і школярів,**

2018 – 2. піврік – VI. рочник – 23 вечерніх школ РсЯ про ДіД, 26 клас, 24 учителёк, **288 дітей і школярів**

2019 – 1. піврік – VII. рочник – **269 дітей і школярів** 22 VŠRJ, 24 клас і 23 учителёк,

2019 – 2. піврік – VII. рочник – **277 дітей і школярів,** 21 VŠRJ, 25 клас і 22 учителёк

2020 – VIII рочник – Вечерні школы літературного русиньского языка про діти і дорослых – діштанчне навчання – 2020 – пандемія COVID-19

2020 – VIII. рочник

2020 (януар-зачаток марца, апріль, май – онлайн години у дакотрых учителёк – юн 2020): 23 вечерніх школ РсЯ, 25 клас, 23 учителёк, **262 дітей і школярів**

2020 – септембер-децембер 2020, на МШ і на 1. ступні ОШ – рядны години, 2 години тыжденно, на 2. ступні ОШ – онлайн години – 15 вечерніх школ, 21 клас, 19 учителёк, **256 дітей і школярів**

16 діштанчных годин РсЯ зреалізованых 12 учительками і 1 учителём РсЯ в роках 2020 – 2021, в часі пандемії COVID-19, підпореных Міністерством школства, науки, досліджова-

ня і шпорта СР в часі од 2. 11. 2020 до 31. 3. 2021

Місто реалізації діштанчных годин русиньского языка і мена учителёк і учителя:

Гуменне – Мгр. Міріам Мудрікова – 2 години, Габріела Біндзарова,

Снина – Светлана Лучканічова, Мгр. Любіца Белкова, Кална Розтока – Мгр. Маріана Рунчакова і Мгр. Михаела Андрейцова,

Кленова – ПаедДр. Марцела Рунянінова – 2 години – русиньский язык і література,

Радвань над Лабірцём – ПаедДр. Марія Ясикова,

Меджілабірці – Мгр. Анна Куруцова,

Свідник – Мгр. Гелена Вашканінова, Мгр. Яна Нагайдова,

Пряшів – Мгр. Марек Гай, ПгД.

Єденадцать учителёк і еден учитель РсЯ наточіли шістьнадцять 30-45-минутowych годин русиньского языка і русиньской літературы (дакотры одучіли дві години) – 6 годин про МШ, 10 годин про ОШ – 1. аж 9. рочник ОШ – опубликоване на сайтї www.kolysocka.sk і на ФБ ОЗ Колысочка – Kolíska

2021 – 1. піврік – януар-юн 2021 – IX. рочник, 14 вечерніх школ, 20 клас, 18 учителёк, **237 дітей і школярів**

2021 – 2. піврік - септембер і децембер 2021, 16 вечерніх школ, 20 клас, 19 учителёк, **200 дітей і Вечерні школы літературного русиньского языка про діти і дорослых – X., послідній рочник, 2022**

2022 – 1. піврік – X. рочник – януар-юн 2022 – учителькы у ВШРсЯ учіли = **169 дітей і школярів,** в 15 вечерніх школах, 16 класах, в котрых учіло 15 учителёк

2022 – 2. піврік – септембер-децембер 2022 = 86 дітей і школярів, у 8 вечерніх школах, 9 класах, в котрых учіло 8 учителёк

Цілкова кількість дітей і школярів одучена в вечерніх школах літературного русиньского языка про діти і дорослых ОЗ Колысочка – Kolíska – на протягу 10 років – 2013-2022!

За 10 років ся у ВШРсЯ учіло русиньский язык – 105 + 350 + 374 + 357 (333) + 376 + 354 (288) + 269 (277) + 262 (256) + 237

(200) + 169 (86) = доведна 2 853 (2 645) дітей МШ, школярів ОШ або дорослых молодых людей (в душках кількість дітей і школярів в 2. півроку школьського року), учіло в них 35 учітелёк.

Векшына дітей і школярів абсолвовала 2-3 або 3-4 рочники ВШРсЯ.

Подля окресів сьме найвеце вечерніх школ РсЯ отворили в окресі Снина – од року 2015 до року 2018 там было 8 школ, і в окресі Свідник, де сьме мали в даных роках 5 школ. В році 2017 сьме в місті Гуменне отворили 6 школ.

А/ Рождественны, школьскы концерты дітей із ВШРсЯ з професіоналныма і аматерьскыма русиньскыма умельцями і галаконцерт ці концерт ід 10-рочніці заложія ОЗ Колысочка - Koliska

Концерты школярів вечерніх школ русиньского языка сьме організовали із визначными русиньскыма умельцями, репрезентуючімі русиньску культуру на професіоналній і непрофесіоналній уровни. Зорганізовали сьме три такы великы концерты з ПУНА. Дня 11. 6. 2017 в ДІЗ в Пряшові в рамках Галаконцерту ід Дню Русинів і два рождественны концерты із ПУНА в днёх 4. 12. 2017 в Містьскім культурнім центрі в Гуменнім і 19. 12. 2017 в Містьскім культурнім центрі в Снині – із своїх властных фінанчных средств або із купленых листків на концерт. На вшыткх трёх концертах мали діти із наших вечерніх школ великий успіх. Діти на концертах або декламували русиньскы авторів, або грали сценкы по русиньскы, або співали русиньскы співанкы ці танцёвли. Діти выступляли все на зачатку концертів.

Галаконцерт ку Дню Русинів дня 17. 6. 2017 сьме організували доведна із Русиньсков обродов Словеньска, коли на сцені ДІЗ выступили аматерьскы і професіоналны колективы і співаці: ФК Кычера з Якубян, ФК Барвінок із Камюнкы, ФК Хемлон із Гуменного, Народна музика Дрібна, Лабірьскы Бетяре, Анна Порачова, Маріанна Железна, Ганка Сервіцька і ПУНА. На рождественных конертах в Снині і в Гуменнім попри дітёх і школярях вечерніх школ із Снины, Гуменного і

Меджілаборець ці Радвани над Лабірцём, выступили Народна музика Дрібна, Ганка Сервіцька, Співацька група Лелія і ПУНА. Народна музика Дрібна з Ганков Сервіцьков выступили з дітми вечерніх школ на школьскых концертах на протягу років у Свіднику, в Камюнці, Вільшавіці, Пчолинім, Шарішскім Щавнику, в Калній Розтоці.

В/ Выдаваня книжок

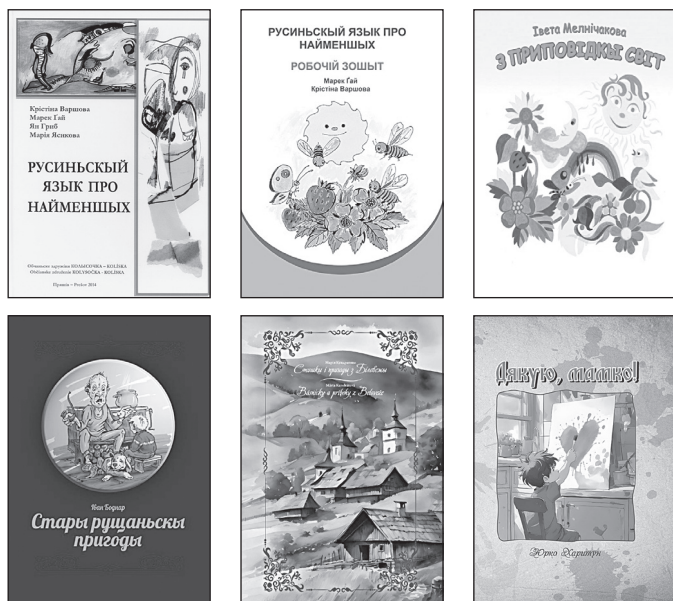
Выдаваня книжок русиньскых писателів і писателёк, поетів і поеток – як учебны підручникы про ВШРсЯ – сьме реалізували з фінанчнов підпоров Уряду влады СР і Фонду на підпору культуры народностных меншын (2014-2022) – 17 книжок в русиньскім языку, дакотры двойязычні і в словацькім языку – про русиньскы діти, но дакотры і про дорослых Русинів.

З принціпу сьме не выдавали русиньскы книжки в латинці, по догоді з авторами сьме выдали радше двойязычну – русиньско-словацьку верзію книжки з єдным вынятком, кедь сьме выдали співник Йожкови Быцькови Співанкы спід Білої горы II, но то была наша послідня музична книжка з двоітов графічнов сістемов.

17 книжок русиньскых писателів/писателёк – поетів/поеток ці учебны підручникы про ВШРсЯ про ДіД:

1. Крістіна Варшова, Марек Ґай, Ян Гриб, Марія Ясикова: Русиньскый язык про найменшых, 2014
2. Марек Ґай, Крістіна Варшова: Русиньскый язык про найменшых – Робочій зошит, 2015
3. Марек Ґай, Крістіна Варшова: Русиньскый язык про найменшых – Робочій зошит, 2 виданя, 2018
4. Івета Мелнічакова: З приповідкы світ – дітьска поезія, 2015
5. Гелена Ґіцова-Міцовчінова: Школярик – дітьска поезія, 2015
6. Миколай Ксеняк: Медвідята на прогульці, 2016
7. Юрко Харитун: Дякую, мамко!, 1. виданя 2017 – Ціна ЛФ Александра Павловича

8. Юрко Харитун: Дякую, мамко!, 2. видання 2023 – Ціна ЛФ Александра Павловича
9. Юрко Харитун: Наши співаночки як дівчат віночки, 2018
10. Daniela Kaprálová: Srna v neraži / Даньєла Капралєва: Серна в нераю – двойязычна, русиньска і словацькы зборник поезії оцінений Цінов ЛФ Александра Павловича
11. Vladimír Ljubimov: Tam, kde Beskydy, Karpaty – проект підпорений містом Пряшів, 2018 – музична книжка
12. Йожко Быцько: Співанкы спід Білої гори II. – Jožko Bys'ko: Spivanký spid Biloj horý II., 2021
13. Иван Боднар: Стары рущаньскы пригоды (позберав Ян Боднар) / Ivan Bodnár: Staré príbehy z Ruského (zobieral Ján Bodnár), 2021 – Ціна ЛФ Александра Павловича, двойязычна книжка – русиньска і словацькы верзія
14. Даньєла Капралєва: Зузанчины мудроты, 2021
15. Марія Шмайдова: Максовы новы чіжемкы / Mária Šmajdová: Maxove nové čižmičky – русиньска і словацька верзія книжки оповідань про діти, 2022
16. Марія Кундратова: Стишки і пригоды з Біловежы, 2023
17. Меланія Германова: Люблю приповідкы, 2024

Г/ Выдаваня компактнх дїскїв

Выдали сьме штири компактнх дїскїв із русиньсков авторьсков приповїдков або народныма русиньскыма колысанкыма, но ай з шарїшскыма ці земплиньскыма колысанкыма/uspávankami і з баладами із выходной Словакїї. Компактнх дїскїв із колысанкыма сьме выдали зато, же наше ОЗ ся клїче Колысочка, і думамє собї, же і русиньскым дїтем бы мали родїчі при усыпляню співати колысанкы або чїтати приповїдкы, самособов, русиньскы. Даны компактнх дїскїв помагали і учїтелькам вечернїх школ русиньского языка.

1. КД – шарїшскы і земплиньскы колысанкы/uspávanky – Kolisečko nova z bileho javora – проект був підпорен Міністерством культуры СР, 2014.
2. КД русиньскых колысанок – Люляй, же мї люляй, выданы з фїнанчнох підпоров Уярду влады СР, 2014.
3. КД – Светлана Шковранова: Ванессчыны трампоты – драматїзована авторьска приповїдка на КД, реалїзована з фїнанчнох підпоров Уярду влады СР, 2015.
4. КД – Balady z východného Slovenska (rusínske, rómske, zemplínske, šarišské, abovské, židovské), реалїзована з фїнанчнох підпоров Уярду влады СР, 2015.

Г/ Фотографічний ательє в сниньскім каштелю

Фотографічно-вытварный літній, цілоденный тыжднёвый табор або ательє **Як ішла крашанка на вандровку – I., Як ішла крашанка з вышивков на вандровку – II., Як ішла крашанка з вышивков на вандровку. Почливість ід традиціям – III., Як ішла крашанка з крижиком на вандровку. Почливість ід традиціям – IV.** Вшиткы штири рочникы даного табора сьме організовали як одмену про діти вечерніх школ русиньского языка в сниньскім каштелю. Першы два рочникы сьме табор організовали лем про русиньскы діти із наших вечерніх школ – як кебы за одмену. Но послідні два рочникы був табор назначен і про словацькы ці ромскы діти в рамках мултікультурного проекту Уряду влады СР – Култура народностных меншын в роках **2014-2017.**

Д/ Часопис Колысочка про русиньскы діти – 2017-2023 – 7 рочників

Выдаваня дїтського часопису Колысочка про русиньскы діти сьме могли реалізувати вдяка фінанчній підпорі Уряду влады СР і Фонду на підпору културы народностных меншын – 2017-2023. Выдали сьме **сім рочників** передовшыткым про учителькы і діти наших вечерніх школ і перестали сьме наш дїтський часопис видавати зато, же о нєго школы без вечерніх школ РСЯ не проявили достаточный інтерес. Кедь сьме заперли наши вечерні школы русиньского языка в році 2022, не мали сьме веце де дістрібуовати часопис Колысочку і так сьме го перестали видавати в році 2023. Самособов, на кінцю часопису Колысочка ся одразило і того, же наша редакція не была професіонална, редакторкы писали свої статі або гры і забавлянкы до Колысочки попри своїй главній роботі і даколи то было на граніці їх фізічных можностей. Ілюстраторка была пензїстка, зато мала веце часу на свою роботу над часописом. Но редакторкы были передовшыткым демотівованы з того, же не мають, як кебы, про кого наш часопис писати.

ДЗ/ Сукромна матерьска школа Колысочка

1. 9. 2021 – ОЗ Колысочка – Koliska отворило 1. русиньску школку в Пряшові, котру і назвало Колысочка/Kolýsočka на улїці Соліварьска 68 в Пряшові, котра про неінтерес русиньских родічів давати свої діти до нашой школки є од школьско-го року 2022/2023 Сукромнов матерьсков школов з двома навчалными языками, з русиньским і словацькым, но вживаєме в подстаті лем словацькый навчалный язык, бо дотеперь сьме мали каждый школьскый рік лем єдну дїтину або дві діти, котры мали єдного з родічів Русина або Русинку. Но холем рожественны програмы і культурный програм ку Дню матерей з дїтми нацвічуєме по словацькы, по русиньскы, по англїцькы і раз докінця і по французькы.

Од 1. 6. 2022 до 1. 6. 2023 сьме вытворили єдну класу про діти українських біженців, котры дочасно жыли або іщі і жыють в Пряшові і котры учили українскы учителькы подля

українського освітнього програму. Українські учительки были тыж біженькыні із України. А потім українські родичі переставали давати свої діти до нашої школки. Давають їх вже до словацьких ближе ку своєму биваню.

Оправа старой соліварської будовы з року 1902 на СМШ Колысочка была підпорена з верейных европських жрідел Міністерства інвестицій, регіонального розвоія і інформатизації СР.

Од школьського року 2024/2025 сьме отворили дві класы – про молодшы і старшы діти в предшкольскім віку. Но все е наша матерська школа Колысочка на Соліварі словацьков школков про недостаток русинських дітей у ній. Русинів жыє в Пряшові много, но не чують потребу давати свої діти до нашої школки. Може і наша школка є свідоцтвом неінтересу русинських родичів записовати свої діти до русинських матерських ці основных школ і наслідно зато не екзистує ани една середня русинська школа в Словакії. Як довго пережыє наша школка, увидиме.

ЛІТЕРАТУРА

Інтернетовы жрідла

OZ KOLYSOČKA – KOLÍSKA. Facebook – oficiálna stránka.

Dostupné na: <https://www.facebook.com/kolysockakoliska>.

OZ KOLYSOČKA – KOLÍSKA. Občianske združenie. Dostupné

na: <https://www.rusinskyjazyk.sk/oz-kolysocka-koliska/>.

OZ KOLYSOČKA – KOLÍSKA. Oficiálna webová stránka.

Dostupné na: <http://www.kolysocka-koliska.sk/>.

OZ KOLYSOČKA – KOLÍSKA. Rusínsky jazyk – portál.

Dostupné na: <http://www.rusinskyjazyk.sk/>.

OZ KOLYSOČKA – KOLÍSKA. Večerné školy. Dostupné na:

<https://www.rusinskyjazyk.sk/vecerne-skoly/>.

OZ KOLYSOČKA – KOLÍSKA. Videá na YouTube.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/channel/UCB8FMcQ7PSyHdPTOtO2iQXA/videos>

OZ KOLYSOČKA – KOLÍSKA. YouTube kanál.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/channel/UCB8FMcQ7PSyHdPTOtO2iQXA>.

Авдіовізуалны жрідла

(YouTube канал OZ KOLYSOČKA – KOLÍSKA)

Rusínsky jazyk - Cernina, Monika Sakarová. YouTube video.

Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=Rda8Vz_j4OA.

Rusínsky jazyk - Čirč, Anna Plavčanová. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=EY7LIVj3-Po>.

Rusínsky jazyk - Humenné Gabriela Bindzárová. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=8XKa-R4FBSA>

Rusínsky jazyk - Humenné Helena Sisková. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=pI4uehpqNz0>.

Rusínsky jazyk - Humenné Mgr. Miriam Mudříková.

YouTube video. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=HW8bevPyORQ>.

Rusínsky jazyk - Kalná Roztoka, Mariana Runčáková.

YouTube video. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=Z6BqcFcUOVs>.

Rusínsky jazyk - Klenová, Marcela Ruňaninová. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=DkC-LZIRk1s>.

Rusínsky jazyk - Medzilaborce, Iveta Melničáková. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=bnbbkteR5Oc>.

Rusínsky jazyk - Medzilaborce, Lea Lukačíková. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=TgdJB1vbnjA>.

Rusínsky jazyk - Medzilaborce, Vlasta Melničáková.

YouTube video. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=UXRTu0nZda4>.

Rusínsky jazyk - Pčoliné, Vlasta Morochovičová. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=31TRNdCDN04>.

Rusínsky jazyk - Prešov, PhDr. Luba Kráľová, Ph.D.

YouTube video. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=LQBwpMpkFhk>.

Rusínsky jazyk - Radvaň, Edita Jasiková. YouTube video. Dostupné

na: <https://www.youtube.com/watch?v=H1GW5gmNKMq>.

Rusínsky jazyk - Radvaň, Majka Jasiková. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=B2sOkaPCiN4>.

Rusínsky jazyk - Snina, Iveta Tatičová. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=JaQCEOuJmXs>.

Rusínsky jazyk - Snina, Lubica Belková. YouTube video.

Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=beZT5NG_z1k.
Rusínsky jazyk - Stakčín, Mgr. Andrea Mandzáková. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=KQ_ZdEx9Wb4.

Rusínsky jazyk - Svidník, Darina Haidariová. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=ckbD9x-9Ip0>.

Rusínsky jazyk - Svidník, Jana Kosárová. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=UyiGdgq-MqY>.

Rusínsky jazyk - Svidník, Jana Sadivová. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=agS7vZdnkSw>.

Rusínsky jazyk - Svidník, Mária Gocová, ml.skupina.

YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=qZXQpdkz_pI.

Rusínsky jazyk - Svidník, Mária Gocová, st.skupina.

YouTube video. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=ZzZpVw8VsfU>.

Rusínsky jazyk - Ulič, Jana Kočanová. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=dCIA2642Sb8>.

Rusínsky jazyk - Ulič, Slavka Diničová. YouTube video.

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=XoXqPOO2pPU>.

PhDr. Mgr. Luba Kráľová, PhD.

SNM – Múzeum rusínskej kultúry v SR

Masarykova 20

080 01 Prešov

E-mail: kralovaluba@gmail.com

PROBLEMATIKA VÝVOJA NÁRODNOSTNEJ IDENTITY PROSTREDNÍCTVOM ŠKOLSTVA V POLOVICI 20. STOROČIA V OBCI BANSKÉ

Timotej FEDOR

Abstract

The article deals with the effects of minority-language education on the change in the ethnic (national) identity of students of the national school in the municipality of Banské, where until the school year 1960/1961 the language of instruction was Ukrainian. According to the available information, the Ukrainian language as the language of instruction was introduced without prior familiarization of citizens. The language of instruction itself, or rather the local school, did not cause linguistic-ethnic assimilation, but created conditions for accelerating the change in the identification of the inhabitants. Ethnological field research was carried out with the inhabitants of the municipality of Banské in 2023 and additional field research in the middle of 2024.

Key words: Rusyn language. Minority-language education. Ukrainian language. Assimilation. Ethnic identity.

Edukácia bola v celej histórii viazaná na politicko-spoločenské zriadenie, čím pre isté ideológie splňala nástroj, ktorým bolo možné ovplyvniť masu. Takáto situácia vznikla aj v polovici 20. storočia v obciach severovýchodného Slovenska, kde žilo prevažne rusínske obyvateľstvo. Do polovice 20. storočia na území Slovenska nemožno hovoriť o ukrajinskom smere medzi rusínskym, prevažne vidieckym obyvateľstvom ale ani medzi rusínskou inteligenciou. Po II. svetovej vojne sa však situácia mení a proukrajinský smer sa stáva dominantným hlavne vďaka KSČ. Počiatky smerovania možno nájsť v spoločensko-politickej organizácii *Ukrajinska narodna rada Prjaševčiny* (Gajdoš – Konečný, 2019, s. 23). Organizácia síce nebola úspešná v otázkach autonómie a získania politického statusu, no v oblasti kultúry, a teda aj školstva získala úspech v podobe ukrajinského národného divadla, vydavateľstva a školského referátu, ktorý bol riadiacim, inšpekčným, metodologickým orgánom pre ukrajinské školy (Magocsi, 1994, s. 167) (Gajdoš – Konečný, 2019, s. 24-26).

Školy s vyučovacím jazykom ukrajinským (ruským) vznikali v obciach, kde sa predtým nachádzali gréckokatolícke ľudové školy bez ohľadu na predchádzajúci vyučovací jazyk.¹ V obciach, ktoré sa nepovažovali za etnicky rusínske, resp. rusínsky jazyk odtiaľ vymizol už v predchádzajúcich dekádach, vznikali početné protesty za zrušenie ukrajinského vyučovacieho jazyka (Gajdoš – Konečný, 2019, s. 29).

Archívne záznamy poukazujú na protestné akcie vo forme sťažností rodičov, žiadosti o navýšenie počtu hodín slovenského jazyka, žiadosti o zmenu vyučovacieho jazyka alebo dokonca bojkotovanie dochádzky žiakov do školy aj v obciach nachádzajúcich sa v areáli kompaktného rusínskeho osídlenia, kde bol rusínsky jazyk používaný v každodennom styku². Situácia bola vyostrená hlavne tam, kde sa nachádzal len národná škola (I.-V. ročník) a strednú osemročnú školu (VI.-IX. ročník) museli žiaci navštevovať v susedných slovenských lokalitách, ktoré boli len s vyučovacím jazykom slovenským.³ Okrem problémov s písaním a čítaním mali žiaci z ukrajinských škôl dokonca problém komunikovať v slovenskom jazyku. Analógiu podmienok, v ktorých vznikla a zároveň zanikla ukrajinská škola, možno badať vo viacerých obciach. V obci Banské sa výskumom podarilo získať materiál, ktorý poukazuje nielen na edukačno-rozvojové, ale aj sociálno-interakčné prekážky. Pôvod týchto prekážok možno badať v dvoch rovinách:

1. lokalita pôvodu, etnicita a hospodársko-ekonomické zázemie jednotlivých rodín žiakov;
2. škola a vyučovací jazyk.

Obec Banské sa svojím charakterom, či už prírodným, hospodárskym alebo etnickým (jazykovým) značne líšila od okolitých obcí. Oproti lokalitám s podhorským alebo rovinatým chotárom,

¹ Ukrajinský (ruský) jazyk sa vyučoval aj na školách v okresoch Trebišov a Kráľovský Chlmec, kde síce značnú časť obyvateľov tvorili gréckokatolíci (Gajdoš – Konečný 2019, s. 29), no slovenskej alebo dokonca maďarskej národnosti, keďže rusínske (ukrajinské) obce v zmienенých okresoch neboli.

² Štátny archív v Prešove – pracovisko Archív Vranov nad Topľou (ďalej len ŠA Prešov – pracovisko Vranov nad Topľou), f. ONV – odbor školstva a kultúry vo Vranove, 1956, INV. č. 431, šk. 298, Situácia na niektorých ukrajinských školách: zmena vyučovacieho jazyka.

³ Tamtiež.

Banské na konci doliny Olšava v Slanských vrchoch obklopená listnatým lesom. S výškou 327 m .m. ju radíme k najvyššie položeným obciam Vranovského okresu. Tieto prírodné podmienky určovali roľnícky hospodársky charakter obce, ktorý na rozdiel od okolitých obcí bol zameraný na živočíšnu výrobu. Možno spomenúť aj vysoké stavy oviec, ktoré pre oblasť stredného Zemplína neboli typické.⁴ Samotná rastlinná výroba kvôli nízkej bonite, kameňnej a ťažko obrábateľnej pôde nebola výnosná, hoci bolo možné dopestovať pšenicu. Veľkú časť chotára však tvorili lesy, ktoré boli taktiež zdrojom príjmov. Preto si Bančania od obyvateľov z okolia vyslúžili hanlivú prezývku „*Ludze z lesa*“. Prezývka nepoukazyvala len na lokáciu Banského, ale taktiež na mentalitu ľudí. Počas rozhovorov s obyvateľmi okolitých obcí mi spomínali: „*Ket Bančaňe prišli na zabavu, to furt bitka bula. Lem bic še chceli. Dzive ludze – take jak z lesa.*“ (muž, 72 rokov) Okrem toho bolo poukazané na nižšie socioekonomické zázemie obyvateľov Banského: „*U Baňskim na zabavu u gumakoch chodzili! Tam chudobina bula. Pastir kozoch tam bul.*“⁵ (žena, 66 rokov).

Lokalita však bola dlhodobo endogamná, na čo poukazujú aj výpovede informátorov z Banského: „*Tu ňebraľi ničto z druhoho valala bars. To i tu uš taka rodzina jak dzeci bratňakoch še mohli pobrac. No trece pokoleňe, še uš brali. To aš vecka začali z druhich valaloch brac.*“⁶ (žena, 72 rokov)

Výpoveď o endogamnosti obce potvrdzujú aj iní informátori z okolitých obcí. Ako príklad príčiny uvádzame výpoveď informátora z neďalekej obce Zámotov: „*Z Baňskoho to ničto bars ňechcel brac, to ket dziuka prišla, že ma frajira z Baňskoho, ta povedali, že še zatraci. To tam šicko pijaci, bitangi buli.*“ (žena, 66 rokov) Z tvrdení

⁴ V roku 1910 vlastnilo 567 obyvateľov výše 300 kusov oviec (Kónya 2014, s. 132-133).

⁵ Koza v minulosti bola symbolom chudoby. Je však faktom, že v obci ešte aj v druhej polovici 20. storočia pôsobil pastier kôz z radov miestneho rómskeho obyvateľstva.

⁶ Keďže téma je úzko koncipovaná, neoverovali sme výroky informátorov v matričných/archívnych záznamoch. Validitu výrokov si informátori sami nezávisle navzájom verifikovali. Prvá väčšia skupina prízenilcov a neviest z iných/okolitých lokalít sa v obci objavuje až po roku 1970. Šlo však o niekoľkých jednotlivcov, ktorí nemali väčší vplyv na celé lokálne spoločenstvo.

informátorov nám vyplýva, že obyvatelia až do polovice 20. storočia nenadväzovali manželské zväzky s okolitým obyvateľstvom, čo spôsobovalo vytváranie silných sociálnych, a v prípade Banského aj rodinných väzieb. Samotné väzby však nepôsobili primárne len na posilnenie sociálnej štruktúry, ale napomáhali vytvárať bariéru, ktorá zabránila prenikaniu kultúrnych inovácií do miestneho spoločenstva.⁷

Otázka etnickej/národnostnej identity je hlavne medzi staršou generáciou dodnes nejednoznačná. Často je zamieňaná s občianskou príslušnosťou k určitému štátu, resp. príslušnosťou k štátotvornému etniku. Samotná identita je dynamický jav, ktorý je potrebné skúmať v jednotlivých časopriestorových úsekoch rôzne. J. Húsek hľadajúc etnickú/etnografickú hranicu medzi Slováckmi a karpatskými Rusínmi na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi v roku 1925 konštatuje nejednoznačnosť/nestálosť sebaidentifikácie rusínskeho obyvateľstva (Húsek 1925, s. 29). Pojem *Rusín/Rusnak/Rus*⁸ má však v ľudovom prostredí viacero významov, ktoré fungujú vo vnútri, ale aj mimo etnickej skupiny ako etnonymum, denonym a na označenie príslušnosti k východnému obradu. Banského a jeho obyvateľov sa to týkalo rovnako, tí sa však už dnes neoznačujú a nepovažujú sa za Rusínov. Dokonca aj najstaršie informátorky potvrdzujú, že medzi miestnym obyvateľstvom označenie ako *Rusín* či *Rusnak* nebolo prijaté. „*Tu me ňit take Rusnaci. To mi i ket po ruski besidovaly, aľe to ňe jak tam kolo Labirca. Tu ket pres vojnu prišli ženi, ta voňi hutoreľi, že idu maslo ,kolotity’, mi hutorime mucic/mutity maslo. Voňi hutoreľi ,Haň, Mar’, mi hutorime Hančo, Marčo.*“ (žena, 91 rokov) Druhá na otázku, či obyvatelia Banského sú *Rusnaci*, odpovedala: „*Jake mi tu Rusnaci? Tu ňe Rusnaci...*“⁹ (žena, 90 rokov)

⁷ Úzke sociálne väzby viedli k celkovo silným, avšak uzavretým sociálnym interakciám, čo ústilo k vytváraniu uzavretého lokálneho spoločenstva, ktoré ťažšie prijímalo inovácie z vonkajšieho prostredia.

⁸ V Banskom dodnes prevažuje označovanie prídavným menom ruski a nie rusnacki alebo rusínsky. T. j. *besidovaly zme po ruski. Chodzim na rusku [cirkevnoslovanskú] službu. Ruske špivanki tu ňebuli.*

⁹ V prípade týchto informátoriek sa potvrdila nejednoznačnosť sebaidentifikácia do popredia sa tak dostáva identita, ktorá je pre nich istotná – hlavne lokálna („Som z Banského – som Bančan/ka“) a regionálna („My hutorime – Sme hutoraci“).

Obyvatelia okolitých obcí však Bančanov považovali a čiastočne dodnes považujú za Rusnakov. Nemusí sa však jednať hneď o hanelivé označenie, no podľa obyvateľov Banského sa používa práve v tomto kontexte dodnes: „*Jak mi bul v ňemocnici a coška mi še zo sestričku ňepohodnul, ta še me pita, skadzi mi. Hutorim, že z Baňského. A vona, že, jaj, Rusnak, ta to zato taki sprični.*“ (muž, 77 rokov)

Spomenuté spoločensko-hospodárske, geografické, jazykové a etnické faktory znižovali schopnosť lokálneho spoločenstva nadväzovať častejšie, resp. intenzívnejšie sociálne interakcie s okolím, čo umožnilo zachovať rusínsky jazyk.¹⁰

Sčítacie akcie uskutočnené od roku 1881 pracovali s pojmami ako *rusínsky/ruský (rusínska/ruská)*, no sčítania podľa niektorých autorov (Husek 1925, s. 345; Ruman 1935, s. 31) boli často ovplyvňované buďto samotným komisárom alebo miestnymi vzdelancami, hlavne kňazmi a učiteľmi. V roku 1921 svoju národnosť ako rusínsku (ruskú) v Banskom deklarovalo 85% obyvateľov (533 zo 629 obyvateľov), no v roku 1930 bol výsledok opačný a k ruskej (rusínskej) národnosti sa prihlásilo len 1,58% obyvateľov (11 zo 696 obyvateľov) Dokonca v roku 1950 si žiaden obyvateľ neuviedol ruskú (rusínsku) alebo ukrajinskú národnosť.¹¹ (Mušinka – Mušinka 2011, s. 579). Konfesionálna stránka sa však od roku 1881 až po súčasnosť v obci nemenila, pričom gréckokatolícka cirkev je aj naďalej väčšinovou cirkvou v obci (Mušinka – Mušinka 2011, s. 579). Pri poslednom sčítaní (2021) si ju uviedlo 84% obyvateľov.¹² Otázkou teda je, prečo sa slovenská dvojtriedna škola zmenila na národnú školu s ukrajinským vyučovacím jazykom?

¹⁰ Stredný Zemplín je multikonfesionálny a monoetnický región, kde príslušníci konfesií (rímskokatolíci, gréckokatolíci, evanjelici a.v. a reformovaní – kalvíni) sa považujú za Slovákov. Preto Banské svojou rusínskou etnickou príslušnosťou bolo považované za „zakonzervovanú komunitu“, ktorá nepodľahla asimilácii v 18., 19. či začiatkom 20. storočia. O konfesionálnej a etnickej histórii zmieneneho regiónu vznikla publikácia *Tri jazyky, štyri konfesie* (2009) od Petra Šoltésa, ktorá približuje etnicko-konfesionálne procesy a približuje príčiny asimilácie gréckokatolíkov aj v monokonfesionálnych (gréckokatolíckych) obciach v strednom Zemplíne.

¹¹ Okrem autochtónneho obyvateľstva v obci žili taktiež Rómovia a pred 2. sv. vojnou aj Židia.

¹² Bližšie pozri <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-nabozenskeho-vyznania/OB/SK041D544078/OB>

Podľa výpovedí informátorov za prechodom na vyučovanie ukrajinského jazyka stáli miestni učitelia, ktorí boli „od Labirca“ a presadzovali rus'ku orientáciu školy. Čiastočne by to odpovedalo aj zápisu v školskej kronike, ktorá spomína, že zápisnicou a so súhlasom väčšiny obyvateľov k 1. septembru 1952 prestala pôsobiť v Banskom národná škola s vyučovacím jazykom slovenským. Bolo zistené, že obyvateľstvo rozpráva ukrajinským nárečím, a tým KNV rozhodol o zmene vyučovacieho jazyka.¹³ Archívne dokumenty však poukazujú na nevoľu rodičov, ktorí sa sťažovali na nedostatkové znalosti slovenského jazyka detí, ktoré druhý stupeň museli absolvovať vo Vranove nad Topľou výlučne v slovenskom jazyku. Tí požadovali zmenu vyučovacieho jazyka na slovenský už v roku 1954, pričom niektorí bojkotovali dochádzku.¹⁴ Je však faktom, že prospech žiakov z Banského sa na druhom stupni značne zhoršil, ba až prepadali, čo nám potvrdili aj informátori. Problémom bola aj socializácia v triede s ostatnými žiakmi z okolitých obcí a Vranova nad Topľou. Bančania do triednych kolektívov spolužiakov neboli prijímaní nielen kvôli ich roľníckemu bančanskému pôvodu, ale aj neznalosti zemplínskeho – hutorackého nárečia, ktoré bolo potrebné k socializácii so spolužiakmi mimo vyučovacích hodín. „*Jak me prišli z Baňskoho do Vranova do školi, ta to bulo take, že jak dzeci, ta sme še chceli baviv z druhima, ale voňi še šmjali, že ňezna-me normalne hutorec.*“ (žena, 72 rokov)

„*Jak mi mala nastupic do Vranova do školi, ta mac pošli do šestri svojej. Vona mala uš večše dziuki, co uš chodzili dlušši do Vranova do školi, žebi me vžali zo sobu. Ale voňi ňechceli bo, že budzem po ruski besidovaty. A do Vranova še ňechodzilo tak jak dňeš, že idzem, kedi chcem. Ta voňi me vžali, ale mi povedali: ‚Ňe že budeš besidovaty, bo pideme od ta het.‘ No i mac mi dala peňeži, že naj sebe daco kupim. I vešli me do cukrarňi a ja pitala, tak jak mi znala – po ruski. No i voni, tote dziučata pošli odomňe het, bo še haňbili!*“ (žena, 71 rokov) Výpoveď informátorky dokazuje, s akými prekážkami v detskej sociálnej sfére sa stretávali žiaci druhého stupňa.

¹³ Školská kronika. NŠ Banské. 1946, s. 15-16.

¹⁴ ŠA Prešov – pracovisko Vranov nad Topľou, f. ONV – odbor školstva a kultúry vo Vranove, 1956, INV. č. 431, šk. 298, Situácia na niektorých ukrajinských školách: zmena vyučovacieho jazyka.

Okrem nedostatočnej jazykovej vybavenosti cítili menejcenosť aj z profesijného zamerania rodín na Banskom, ktoré bolo roľnícke, resp. kovorolnícke¹⁵, pričom v okolitých obciach už fungovali JRD alebo obyvatelia pracovali ako robotníci v podnikoch v neďalekých mestách. „*Jak me po prazňinoch prišli do školi, ta še nas učitele pitali, že co sme robili ces prazňini. Ta jedni buli na Domaši, druhe u babki na valale, trece dze kadzi-tadzi a mi Bančaňi kravi pašli, ta to i taki kus pošmich bul.*“ (žena, 72 rokov)

Problémy u žiakov jazyk spôsoboval aj v učení, čo sa následne odrazilo na slabšom prospechu hlavne zo slovenského jazyka. Jediný predmet, v ktorom žiaci z Banského vynikali, bol práve ruský jazyk. Možno usudzovať, že ukrajinský jazyk sa vyučoval len formálne s predpokladom, že ho miestny učiteľ neovládal, preto vyučovanie prebiehalo v ruskom jazyku. „*To ket me prišli do Vranova, ta me znali pisac i azbuku, i tak normalne [pozn. autora – latinkou]. Ale jak trebalo pisac diktat, to chiboch do bludu bulo. Po hutoracki je – čitali, robili, ta tote dzeci znali, že še piše meke. Ale po ruski je tvardo – čitaly, robily – ta mi pisali tvarde „y“.* Ale ruščinu me znali, to furt učitelka hutorela, že vona ňezna, jak je to možne, že zo slovenčini pomali prepadnuc trebalo a z ruščini me buli najlepší.“ (žena, 71 rokov)

Tieto prekážky v základnom vzdelávaní viedli k protestom rodičov, ktoré však boli často brané ako agitácia „protisystémových živlov“.¹⁶ Učitelia ponúkali rodičom žiakov s lepším prospechom ísť na druhý stupeň do internátnej školy s vyučovacím jazykom ukrajinským v Humennom. Rodičia to však z dôvodu nevyhnutnosti dieťaťa ako pomocnej sily na hospodárstve odmietali. Ďalší problém však rodičia videli aj vo využití jazyka.

Od polovice 20. storočia územie Slovenska prechádzalo postupným prerodom z agrárnej krajiny na industriálnu.¹⁷ Aj keď Ban-

¹⁵ Termín kovorolník sa používa na označenie osoby, ktorej primárny či sekundárny príjem okrem roľníckej činnosti pochádza z iného doplnkového zamestnania (Prandová 1995, s. 265).

¹⁶ Banské bolo jednou z obcí, ktoré k 1. septembru 1954 žiadali zmenu vyučovacieho jazyka na slovenský (Gajdoš – Konečný 2018, s. 93).

¹⁷ Tým sa postupne vytlačoval tradičný spôsob života, ktorého základom bola poľnohospodárska malovýroba. Tá nevyžadovala vzdelanie a výrobné postupy sa predávali prevažne ústnym tradovaním, čím roľnícke rodiny nepripisovali

ské do 70. rokov 20. storočia bolo maloroľníckou obcou, členovia chudobnejších rodín už od 50. rokov začali pracovať vo fabrikách alebo JRD v okolí. Pôvodne najchudobnejší roľníci alebo nádenníci dostávajúc pravidelný príjem zlepšili socioekonomickú situáciu svojich rodín, čím zvýšili svoj sociálny status v lokálnom spoločenstve. Keďže neboli viazaní na veľkú rozlohu pôdy, príp. množstvo dobytky, mohli umožniť deťom vyštudovať aspoň odborné učilištia, čo však vyžadovalo mať dokončené základné vzdelanie a ovládať slovenský jazyk.¹⁸ Bohatsie roľnícke rodiny však brali ako samozrejmosť, že deti ostanú pracovať na hospodárstve, nevnímajúc turbulentné sociálno-ekonomické zmeny, ktoré sa diali v tomto období. I keď deti chceli, často im to neumožnili alebo im v tom dokonca zabránili. „*Ta choč mi še dobre učila, ale ta co. Mali me veľke gazdovstvo, brat še oženil het, ta mi ostala sama z rodičami. Ta jak mi povedzela, že do školi, ta voňi, ta de, dīvku do školy daty? Ta aňi mi ňepošla ňigdze, uš bulo, lem še het vidac. A tote, co chudobne buli, co ňemali gazdovstvo, ta pošli do školoch dze-kadzi a sebe spokojne žili a ja mušela jak koň robic v leše, bo vecka še uš ňegazdovalo, a do roboti trebalo isc. Jak bi buli pežeži?*“

Práve chudobnejšie rodiny už v druhej polovici 50. rokov videli, že ich deti k možnosti vyššieho ako základného štúdia potrebujú slovenský jazyk. Ukrajinský jazyk (nerozoznávajúc ho od *rus'koho, rusnackoho*) považovali len za reč agrárneho obdobia ich lokality, resp. reč svojich rodičov, ktorý na rozvoj vlastného socioekonomického života jedinca v novom spoločensko-hospodárskom a politickom zriadení nedokázal naplniť potreby používateľov.

LITERATÚRA

- GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ, S. *Ukrajinská menšina na Slovensku ako objekt a subjekt politiky III*. Prešov: Universum, 2018. 164 s.
- GAJDOŠ, M. – Konečný, S. Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1960. In *Slovenský národopis*, Roč. 67, č. 1. ISSN 1335-1303. Bratislava: SAV, 2019, s. 22-46.

školskej dochádzke a prospechu veľký význam.

¹⁸ Podľa výpovedí informátorov z Banského, ktorí odchádzali na učňovské školy do Michaloviec, Košíc alebo do vzdialenejších oblastí, sa nestreli s možnosťou študovať v ukrajinskom jazyku, a ak by aj áno, nevyužili by to.

- HŮSEK, J. *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*. Bratislava: Prúdy, 1925. 345 s.
- KÓNYA, P. *Dejiny obce Banské*. Michalovce: Jana Lojanová EXCEL PLUS, 2013. 256 s.
- MAGOCSI, P. R. *Rusíni na Slovensku*. Prešov: Rusínska obroda, 1994. 216 s.
- PRANDOVÁ, E. Kovoroľníctvo. In *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1995. 456 s.
- RUMAN, J. *Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*. Košice, 1935. 47 s.
- ŠA Prešov – pracovisko Vranov nad Topľou, f. ONV – odbor školstva a kultúry vo Vranove, 1956, INV. č. 431, šk. 298, *Situácia na niektorých ukrajinských školách: zmena vyučovacieho jazyka. Školská kronika*. NŠ Banské, 1946, s. 15-16.
- ŠOLTĚS, P. *Tri jazyky, štyri konfesie*. Bratislava: SAV, 2009. 232 s.

Mgr. Timotej Fedor

SNM – Múzeum rusínskej kultúry v SR
Masarykova 20
080 01 Prešov
E-mail: timfed31@gmail.com

ПОТРЕБА РУСИНЬСЬКОГО ЛІТУРГІЧНОГО ЯЗЫКА В ЖЫВОТІ ЦЕРЬКВИ

Франтішек Крайняк

Abstract

In 1995, the Rusyn language was codified in Slovakia. It gained room to develop freely through the Institute of the Rusyn Language at the University of Prešov. Its historical path toward codification was thorny and sacrificial. It began already in the 9th century in Great Moravia, in the cradle of the Church Slavonic language of the holy proclaimers of the faith, Cyril and Methodius, when the Cyrillic script, the mother of the alphabet, saw the light of the world. For the Rusyns and the other Slavic peoples who accepted the mission of the holy brothers, this language served for many centuries as an official and liturgical language. However, the time came when nations began to develop their national languages into literary forms. But the Rusyns, because of their painful history of the 19th and 20th centuries, achieved to see this only at the end of the 20th century. Divided among five European states, they codified their language in Slovakia, in Poland, and in Hungary. In Slovakia, alongside the literary language, a liturgical language also began to develop. It strongly shapes the church and folk life of the Rusyns and is a worthy representative of Rusyn church and cultural life. The pillars of the Rusyn liturgical language are the Holy Scripture of the New Testament and the Liturgy of St. John Chrysostom. The Rusyn liturgical language is becoming one of the significant markers of Rusyn identity. Its full comprehensibility spontaneously calls forth its necessity in the spiritual life of the Christians.

Keywords: Rusyn language. Codification of the Rusyn language. Liturgical language.

Слава Ісусу Хрісту!

Важены дамы і панове, важены участники конференції.

Приймійте сердечне поздравліня од священників Общества святого Йоана Крестителя і ёго нового председу о. Мілана Ясика.

В днешнім рефераті хочу ся в куртости задумати над потребов русиньского літургічного языка в релігійнім і культурнім животі русиньских віруючих восточного обряду.

Про ліпше порозумліня даной темы ем реферат розділив на дві части:

1. Історічна реаліта.
2. Теперішня реаліта.

Літургічным языком в хрістіянській термінології называе язык, котрым ся одправляють релігійны богослужіня. Кедь заїдеме до історії Церькви Хрістовой, перша хрістіянська літургія у своїм першопочатку была на Тайній вечері, коли Ісус Хрістос установив Тайну Евхаристії. Хрістос бісїдовав арамейскы. То був початок літургії в арамейскім языку.

Кедь ся хрістіянство зачало шырити до цілой Римской імперії, літургічным языком ся став язык грецькый, латиньскый, сїрський, грузиньскый, коптський, етіопський, а в 9. сторочу і старославянський. Римокатолицька церьков собі утримала до р. 1963, тоды до 2. ватиканьского собору, літургічний язык латиньскый, но Собор дав простор народным языкам. Славяньскы народы зачали од р. 863 приїмати літургічний старославянський язык Кіріла і Методія, котрый ся утримав в славянських народах, днесь уж як Русько, Україна, Сербія, Булгарія, Македонія, аж до 20. стороча. Церьковнославянський язык ся в богослужінях утримав і у нас на Словакії і Підкарпатю. В 20-тім сторочу але вшиткы славяньскы народы, но і меншыны, котры в западнім світі практиковали восточный обряд, переложыли собі церьковнославянську літургію до живого языка. А так ей можеме чути в языку руськїм, українськїм, болгарськїм, сербськїм, словацькїм, чеськїм, мадярьскїм, англицькїм, німецькїм...

Русины на Словакії, як грекокатолики так і православны, утримують на векшыні своїх сел літургію і церьковны обряды по церьковнославянськы.

Дорога Русинів ку літургічному русиньскому языку є інтересна. Народы, котры мають днесь літургічний язык у своїм народнім языку, мали на то давну предіспозіцію, бо од 15. стороча уж видиме переклады Святого письма до живых народных языків. Спочатку то были германьскы народы, найвце в часі реформації, а потім і славяньскы, од 18. стороча. Переложене Святе письмо до материньского языка їх іншпировало, жебы зрозумілось ся перенесла і до церьковных

обрядів. Русинський народ ся але все тримав церковно-славянського языка а не была ани лем проба дашто мініти. Бо язык церковнославянський ся до істой міры хосновав і як літературний і урядний язык. Зачатком 20. стороча видиме в граждaнськiм жывоtі на Пряшiвськiй Руси і Підкарпатю пробу о літературний язык про народ (нежычливцями называний „язычіє“), но до церковных обрядів тот язык не перешов, видиме го лем в проповідях священників і народных церковных піснях. По 2. світовій війні зачала про Русинів народна Голгофта. Одорваня Підкарпатської Руси од Чехословакiї, ліквідація Грекокатолицької церквы, акція Вісла в Польщі, заказ русиньской народности і іншы репресії позначили жывоt Русинів під Карпатами на высьше 40 років. Вшытко як бы закончaнiло, ідентіта народа, ёго культура, школство, язык, ніч ся не розвивало. Народ застрiшыла українізація.

В такій ситуації ся не могло дарити ани русиньскому літургiчному языку. О то веце, же од р. 1968, кедь была в Чехословакiї обновлена Грекокатолицька церквоv, ей гієрархія на Словакiї зволила дорогу державного языка і зачала процес словакізації церковнославянських церковных обрядів. Про русиньський народ то была велика рана, бо церковнославянський язык був про нёго великов опоров народной ідентіты. В очах народа ся в церквы одправляло просто „по нашому.“ Народу ся тяжко ставляло протiв словакізачному тренду, бо (повiджде то явно) тоталітарний режім словакізацію толєровав а Русины як народ узнаны не были. В такій ситуації ся думка русиньского літургiчного языка явила як ілузія. Но і так в р. 1985 узрiли світло світа першы русиньскы Апостолы і Євангелія на недiлю і свята цiлого року і Тайна крещіня, помазаня мiром, вiнчанка і помазаня олієм. Рєволюція в р. 1989 отворила Русинам двері слободы як народностной, так і культурной. У нас на Словакiї кодiфікація русиньского языка сформовала і подобу русиньского літургiчного языка а одштартовала переклады в конзултації з Інштiтутом русиньского языка Пряшiвськой унiверзiты. Хронолігія перекладів є описана в многих статях в нашiй русиньскiй прєсi а не буду то тепєрь розобєрати. Можу лем припомянути, же є перєложено вшытко, што є потрібне про пасторачну роботу і духовный

жывоt русиньского вiрника од крещіня аж по погрiб. Спомяну лем найголовишы із них: Тайны, Мальный требник, Погрiб, Літургія оперєд посвяченых дарiв, Літургія Йоана Златоустого, Недiльня вечурня, Пасхалны і Рождственны богослужіня, комплетный Новый завiт, молитвенник Радуйте ся в Господi, Псалтырь. Про вiруючих є найголовише, же стовпы вiры, то значiть Боже слово і Евхарістія, стоять певно в перєкладi цiлого Нового завiта і комплетной Літургiї од святого Йоана Златоустого.

А то уж є тепєрiшня реалiта даной темы. Мати перєложено вшытко, што треба, є єдна рiч, практикованя в церковнiм жывоtі друга. Исто стоiть за змінку спомянути Войводину, де Русины зо Земліна і Шаріша одышли на долну землю перєд 270 роками, забывали ся там і выбудовали свої культурны і рєлігiйны штруктуры. Окрем того кодiфіковали свій язык, завєли го до школ і розвивають го доднєсь. І на церковнiм полю зробили того много. Перєложили цiлий Новый завiт, дакотры Тайны і Літургію до свого языка уж в сiмдесятых роках минулого стороча. Остатне виданя св. Літургiї вышло в молитвеннику „Мiр всiм“ од о. Михала Холошняня-Матiйового в р. 2007. Но комплетну літургію дотепєрь не служать нигдє, хоснують з нёй лем дакотры части. Інтересна є і судьба русиньской літургiї в Америцiї. Была перєложена Васильом Крайняком „ad unum privatum“ в р. 1991 в Пасєйскiй єпархiї США. Є то язык Духновiча, хоснований в першiй половинi 20. стороча, нежычливцями означований як „язычіє“, но самым автором як „старинный, але ще живый русиньский говор в Бєскыдських і Карпатських горах.“ Ку практикованю той літургiї америцькыма Русинами нiгда не дошло.

Наша русиньска літургія на Словакiї была перєложена в р. 2009. Вышла в книжочцi *Радуйтеся в Господi* з церковным схвалiнєм в р. 2021. На дакотрых наших селах практикують з нёй тропарі і кондакы, ектєнії, дакотры псалмы і молитвы по русиньскы. Комплетна літургія ся але іщi не служыть нигдє, но надiяє ся, же ся так стане скоро.

Тото, што є уж перєложено і хоснує ся, народ приiмать спонтанно і позiтивно. Є але потрібне вiрників iнформовати о літургiчнiм языку, перєложены тексты учiти і теологiчно по-

яснювати. Не стачить людям дати до рук книжочки і повісти: „Співайте.“ Треба їх то научіти. Но як вірники зачнуть сами своїма устами славити Бога по русиньскы, стачить пару місяців, а русиньскы церьковны тексты бы не вымінили за ніч.

Русиньскы переклади перешли своєв Голгофтов непорозумліня, атаків і посміху. Нежычливці за вулгарізмы означовали слова як наприклад: *вишитко, што, котрый...* Хоць 40-річна путь русиньского літургічного языка была терниста, не подарило ся нежычливцям діло паралізувати.

На церьковне схваліня сьме чекали пять, десять, ба доконця на молитвенник *Радуйте ся в Господі* двадцять еден років. Но вишитко плане є і на дашто добре. За штиридцять років роботи ся тексты языково і теологічно чістили, священники, но і вірники, їх перепасіровали своєв релігійнов практиков.

В основных перекладах сьме ся намагали дати тексты латиников і азбуков, жебы собі їх міг освоїти каждый. Переклади суть роблены з церьковнославянського языка а так оригінална теологічна спірітуаліта є утримана, што явно видно в перекладі Нового завіта і Псалтыря. Про зрозумілость додаю, же то зато, бо старославянський переклад Псалтыря був Кірілом і Методієм роблений з грецькой Септуагінты а Новый завіт з грецького языка.

Реч русиньского літургічного языка є приємна, імпозантна, достойна і чудесно співава.

Русиньський літургічний язык ся так помалы, но істо стає едным зо знаків русиньской ідентіты.

Милу пригоду ем зазнав, кедь една наша вірничка повіла особі, котра, хоць Русинка, нігда не чула ніч в церькви в русиньскім языку а лем од нєй ся дізнала, же Русины мають свое. Наша Русинка єй повіла: „Ту маш книжочку *Радуйте ся в Господі*, читай а твоє сердце ті повість, што є твоє“.

І у высшых церьковных штурктурах ся нашли незавзяты особы, котры узнали якость перекладів, доконця ся высловили, же дакотры части Нового завіта суть яснїше переложены як штандардны словацькы переклади Святого письма.

А тыж мене потїшило конштатованя єдного нашого церьковного гієрарху, котрый ся высловив, же переклад Нового завіта є зроблений прекрасным русиньским языком.

Кедь сьме того року служыли Службу Божу в сканзені під градом в Старій Любовни про Меджінародну русиньску літню школу, літургія была одправляна русиньско-церьковнославянськы. Дакотры участники ся ня просили, чом не была ціла по русиньскы.

Тїшать нас такы похвалы, но знаме, же і наше діло не є стопроцентне а все ся буде дати здоконалєвати філологічно і теологічно.

Є треба, жебы церьковны переклади были прияты і нашыма русиньскыма культурныма інштитуціями як напр. радіє, Театер Александра Духновича, Сполук русиньскых писателїв, infoРусин, Русин і іншы, а в своїй роботі і ділах хосновали офіціально схвалены русиньскы церьковны тексты.

А наконець: Округлый стіл Русинів Словакїї выголосив рік 2025 за Рік русиньского языка. Петро Медвідь, шефредактор infoРусина і говорця Округлого стола в ч. 19/2024 о тім пише: „27-ый януар 1995-го року ся тым став важным історичным пунктом, котрый потвердив самобытность і укріпив еманіпацію Русинів по роках українізації. І вдяка кодифікації є днесь русиньський язык языком театру, пресы, медій. Русины мають свое властне радіове і телевізне высыланя, властный інститут на Пряшівській універзіті, а русьньський язык має свое місце і в освітнім процесі на школах.“

А доволю собі Петра Медвідя доповнити словами: „... а мать свое місце і в літургічнім і духовнім животі русиньского народа.“

ThLic. František Krajňák

Spolok sv. Jána Krstiteľa

Hlavná 2871, 08001

Prešov

E-mail: f.kraj@centrum.sk

СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ В РУСИНЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ І ЇЇ ФУНКЦІЇ

Михал ПАВЛІЧ

Abstract

This paper examines stereotyping as a literary strategy in Rusyn literature and analyses its functions, effects, and ambivalent role in the construction of literary characters and collective identity. It outlines the basic types of stereotyping (gender, generational, ethnic, social, religious, and linguistic) and discusses their general impact on literary representation, reader reception, and narrative depth. Special attention is paid to the dual nature of stereotyping: on the one hand, it simplifies characters, limits psychological complexity, and reinforces preconceived notions; on the other hand, it serves as a functional tool that facilitates orientation within the text, supports genre conventions, and contributes to the accessibility of literature.

The study further situates stereotyping within the context of national revival literature, where stereotypical representations can strengthen collective identity, cultural memory, and a sense of belonging. The core analytical part focuses on contemporary Rusyn literature, demonstrating how recurring stereotypes of gender roles, generational conflicts, rural life, suffering, and ethnic self-perception shape literary narratives. Through selected examples, the paper shows that while such stereotypes help preserve tradition and national consciousness, they often hinder character development and critical self-reflection. The paper concludes that stereotyping in Rusyn literature functions not merely as a limitation but also as a culturally productive mechanism that simultaneously conserves tradition and stabilizes collective self-understanding.

Keywords: Stereotyping. Rusyn literature. National identity. Literary characters. Cultural memory.

1 Вступ

Зо стереотіпичним вниманєм світа коло нас мать каждый з нас скушеность, меджі знамы стереотіпы на уровни повторяючіх ся каждоденных чінностей мож спомянути образы америцьких поліцайтів люблячіх донуты ці інформачных техніків як інтровертів во фланеловій кошулі, котры мають проблемы

із соціалізацієв, або умелців, як напр. музикантів або малярів, ґеніальных (а даколи і шаленых), котрым нихто не розумить і котры жыють во своїм властнім світі. В медіях і уменю, таким як є фільм ці література, vznikли образы жен як емоціоных, бісідливых, напроти мужам, котры суть міцныма, мовчанливыма тіпами. А на уровни народных ці етнічных стереотіпів нам на думку приходять образы оріентальных народів, вынятково талантованых в математіці, або Славянів-алкоголіків.

Слово стереотіп было в минулости хосноване на означіня методы друкованя обтискнутём тинтов намазаной формы о папірь. Нескорше, протягом половины девятнадцятого стороча тот термін ся хоснує шырше, в значіню „образу повторяного без зміны” (SuperSummary). Концепт стереотіпу був перший раз дефінований америцьким писателём, публіцистом і політичным коментатором Волтером Ліппменом в рамках публікації *Public Opinion* (1922). Ліппмен тот термін хосновав на „опис „тіпичного образу”, котрый нам прийде на мысль, кедь думаеме о даякій соціалній групі” (Lippmann 1998). Стереотіп є вниманий як коґнітивна метода або процедура, котру вжывать наше думаня на спрощіня а генералізованя (зобщіня) комплексного множества інформацій, котры зажывать. Стереотіп є методов похопліня світа коло нас, котра фунгує на прінціпі класіфікації індивідуальных особ до категорій группы.

Проблемом стереотіпів є але то, же „тіпичный образ” группы може быти негативный або позитивный, точный або неакуратный, мать даякый реальный заклад або прічину, або цалком ні. Негативны і неточны стереотіпы або стереотіпы заложены на неправді пак вытваряють несправедливы, допереду вытворены назоры, предсудкы, котры мы пак много раз аплікуеме до каждоденного жывота. Треба тыж підчаркнути, же стереотіпы не екзистують лем в рамках думаня єдного чоловіка, але дякуючі медіям і уменю ся перенашають і на колективну уровень.

2 Тіпы стереотіпізації

Стереотіпізація в літературі є процесом зображованя а описованя літературных персон а їх характерів, груп, культур, ці сітуацій з вжыванєм барз простых або генералізованных властностей. Много раз ся пак характер редукує на дакілько

допереду на першу думку приходжають властностей, котры не рефлектують комплексность а індивідуаліту реаліты. Характеры пак не суть психологічно вірны, много раз про порозуміння мотивації їх конаня нам хыблять додатковы інформації. (LiteraryDevices; EtymOnline).

Екзістують різны другы стереотіпізації в залежности од ідентіфікованой группы, котра ся стереотіпізує. Є можливе вытваряти *етнічны або народны* стереотіпы заложены на етніціті, котры підчаркують зданливо характерны властности або справаня (особы темнішых тварей як криміналників ці натівных жытелів Афріки як диких а в звязі з природов) (Janžekovič 2022). *Родовый* стереотіп представляє спрощене вниманя роду (поглавя), де ся присуджують лем традичны роли про дане поглавя. Типічным стереотіпічным вниманём наприклад є, же жены суть емоціональны і тяжко їх конаня предповідати, суть планама шоферками і люблять чоколаду. Хлопи суть зась раціональны, рады роблять практичну роботу, но не знають утримати порядок в домі, а тыж люблять шпорт. На подобнім принципі фунгує і стереотіпізіация *сексуалных груп*, де гомосексуаліта може підчарковати у мужа фемінімны а у жены маскулінны властности (Mambrol 2017; Ladzekro 2024). Екзістують тыж *релігійны стереотіпы*, де ся зображують релігійны практикы або віра спрощеным способом, а так може дойти ку описаню лем позітивной сторінкы напр. хрістіанізації, но забывают ся на шыріня віры нелем словом, але і мечом, а наспак – чоловік ісламской віры може быти автоматічно характерізований як фанатік або екстреміста, причім ся ігнорують і іншы можности (Jensen et al. 2018). Стереотіпы на базі *сплоченьской класы* можуть зображовати економічний став даякой группы, причім за характерны властности суть поважованы біда а боєваня з тяжков животнов долів (такы властности ся много раз аплікують і на стереотіпізіацию народів, як напр. Словаків ці Русинів). Дякуючі такій стереотіпізації ся пак може внутити думка, же чоловік народжений в істім народі або сплоченьскій класі мать свою долю допереду ясну а не може зліпшыти або і переконати свій економічний статус (Melson-Silimon 2023). В літературі тыж може дойти ку *історічным стереотіпам*, де ся стереотіпізує іста історічна подія, причім ся ігнорує комплек-

сность сітуації (напр. в рамках розповідань з другой світової войны ся підчаркує негатівна роль лем Німецька, но ігнорує ся участь Росії). Стереотіпы заходжають і до *языковой ровины* – дякуючі хоснованому языку можуть авторы зображовати поставы як неедукованы ці прости або сельского походжіня (хоснованя несписовой нормы, діалекту). Подобні заложены суть стереотіпы, де суть *регіоны* зображованы в контрасті проти собі (напр. запад Словакії є выпела містьска култура а на заосталім выході ніч не є).

3 Вплив стереотіпізації в літературі

Стереотіпізіация барз спрощує характеры на обмежены властности, наївны читателі пак можуть мати тенденцію перебрати такы образы без критічної аналізы а думаючи собі, же така характерістика репрезентує цілу групу – реаліта є притім така, же екзістують різны індивідуалны характерістікы. Стереотіпізіация в літературі пак може мати міць повторити а зміцніти уж екзістуючі різны повіры а допереду вытворены назоры о істых соціалных группах (напр. же жена є непрактична, емоційна а барз комунікатівна напротив хлопови).

В літературі ся много раз вжывають архетіпы як моделы істых типічных характерів як герой, учитель, неприятель а подобні, но в припаді, же їм автор не додавать індивідуалну глубину а мотивацію їх акцій, ся можуть стати стереотіпічнымы (типічні лем бой меджі героєм а неприятелём як стереотіпічний бой добра проти злу).

Такє схематічне зображованя може вести ку „задушіню” авторьской креатівиты і індивідуалного приступу к поставам. Выслідком є страта автентічного розповіданя і глубшого порозуміння мотивації постав. Такы тексты можуть впливати на читательський вкус, затоже читателі будуть брати зпрощены зображіня як норму і знижовати так свої нарочы на якость літературы. Повторяня тых самых стереотіпів веде і ку стагнації літературной іновації, бо ся не розвивають новы формы зображіня і творивы приступы.

Стереотіпізіация в общім є внімана як негатівный яв в літературі, на другій страні екзістує і дакілько позітивных функцій стереотіпізації в одношіню як ку приступности літературы,

так і в одношіню к ей роли в рамках літературы народного оброджіня. В куртых жанрах заложены на дїєвости а не так на характерах персон, ці в літературі про молодших читателїв (мож спомянути на *Морфологію приповідкы* Володимира Проппа а ёго тїпы персон в приповідці) суть приносом просто зображены характеры, котры служат читателєви на скоре зорьентованя ся, яку функцію ці роль мать дана постава (старостлива бабка, дудраючій дїдко а под.). В жанрово стабільных формах едновременно заїстить дотримованя правил жанру.

В рамках популярной масовой літературы з примарнов забавнов ці релаксачнов функцієв суть позітївом легко розознательны тїпы постав (герой і неприятель), хоць треба підчаркнути, же така література не мать добрый вплив на култівацію читателїв а піднятя іх нароек на літературу. Подобні приносны суть в критічных жанрах як літературны алегорії або байкы, котрых основа є заложена на стереотіпичні присуджованых властностях, а стереотіпізація є властні жадана про дотримованя жанровых очекавань. Стереотіпізація в сатїрі може праві наспак не зміцнєвати, але повказовати на негатівны явы підчаркованєм і критізованєм несправодливых понять і постоїв.

Оптімістичным поглядом є, же стереотіпізація може быти улегчїнем про похопїня комплексных ідентїт а може і вступнов бранов про глїбше похопїня даной проблематїкы. Таким способом стереотіпізація підпорує доступность літературы і злегчує орендацію читателя.

4 Стереотіпізація і народне оброджіня

В рамках літературы народного оброджіня, в третїй етапі якої ся находить і русиньска література, можуть стереотіпы быти валушны про *зміцнїня народной ідентїты*. Підчаркованєм властностей, котры суть поважованы за тїпичны властности даного народа, можуть вести к взнику чутя належности а себеїдентїфікації індївїдуала в рамках колектївной ідентїты.

Стереотіпізація може повнити і *функцію репрезентації*. Через повторєваны образы, метафоры і сімболы формує в колектївній імагінації істїый „візуалный портрет” народа. Такы репрезентації зміцнюють народну ідентїту і роблять ю відітельнов в очах іншых.

Стереотіпичным зображованєм културных звичаїв і годнот може література *заховати і перенести традиції* про генерації в будучности.

Авторы можуть хосновати стереотіпы, жебы вытворили *мітологічну верзію іх народа*, причім ся підчаркують героїчны властности або высшы ідеалы. Такы мітологічны образы едновременно служат як опора колектївной памяти і сполочной гордосты, котра є важна при формованю народной ідентїты.

Дякуючі стереотіпізації може дойти ку *зедночіню народа а ёго актївізації* через сполочны цілі а чутя посланя. Може то быти і стереотіпичным зображїнем сполочного неприятеля або сполочні переживаных проблемів, котры зедночують народ.

Література народного оброджіня через стереотіпы вытварають простор про *себерефлексїю*, народ ся в текстї може відїти, рефлектовати свої ідеалы, але і слабы сторінкы. Тоты процєсы природно ведуть к порівнаню з іншыма народами, чїм ся зміцнює усвідомлєваня шпеціфічности і унікатности властной културы.

Авторы можуть *здобыти моць над стереотїпами а редефіновати* іх такыма способами, же зміцнять ціль стереотіпів – з негатівного стереотіпу ся може стати сімбол боя проти неправости.

Література так само може быти простором про стереотіпы, котры ся вывияють в часї, такы пак *рефлектують зміны в обществї* протягом періоду народного оброджіня порівнанєм з літературов в наступных періодах, причім вказують, як ся мінить себеусвідомлїня народа і ёго образ во властных очах.

5 Стереотіпізація в русиньській літературі

Стереотіпізація в сучасній русиньській літературі не є нічїм вынятковым, праві наспак, в многых творах русиньских писателїв ся нараблять зо стереотіпичным зображїнем родів, молодшых і старшых генерацій, ці екзістує много раз повторяне спрощене понятя русиньского народа і простору, в якїм жыє. Як было повіджене, стереотіпы мають пак тенденцію быти повторяныма, через редукованы зображіня в далшых творах.

В припадї творчости Мірослава Жолобанїча ся стрїчаєме з *мужско-жєньскыма стереотїпами*, спрощеныма а редуко-

ваныма характерами постав, котрых справаня выходить лем з очекаваных властностей, котры суть традично присуджованы хлопам і женам – жены суть емоціональны і тяжко їх конаня предповідати. Хлопи зась рады роблять практичну роботу, но не знають утримати порядок в домі, люблять шпорт. Мужско-женьскы стереотіпы вживать Жолобаніч на розповіданя гуморных пригод, де конфлікты vznikають зо взаємного непорозумліня а неспособности комунікації, причім автор в першій ряді хоче лем побавити, але сітуації не вивживать на критічну напору (характеры одхаджають з дія не змінены, суть пак лем носителями типічных властностей). Таке хоснованя родовых стереотіпів мать главні рекреачну функцію, бо лем підтверджує родовы ролі без снагы о їх реінтерпретацію чі сполоченьску рефлексію. Поставы зіставають в ровині усталеных схем, чім ся утримує представа о стабільіти родовых ролей, ні о їх розвою.

Далшым автором хоснуючим мужско-женьскы стереотіпы є і Штефан Смолей. В книжці *Невинны покараны* описує нещастну любов і много раз скриваний проблем слободных матерей. Автор черпать іншпірацію із жывота на селі, котре такы розповіді писало в часах ёго молодых літ. Молоде дівча, котре чекать дітину мімо манжелства, любов двох молодых, котру собі не желяють родічі, нескушене дівча є скламане мужом, ціложывотна жертва покорной жены зістає никым невіджена і недоцінена, або надії молодого чоловіка суть змарены незмазательнов стігмов неманжельской дітины. Смолей в тых розповіданях утримує традичний модел, в котрім женьске терпіня фунгує як підтверджіня морального порядку сполочности. Жена терпить а сельске общество ю одсуджує. Так конштрована розповідь зміцнює стереотіп пасівной, жертвующой ся жены, котрой роль є в терпеливім пережыттю ей долі, но ні в активным впливаню на дії.

Розділы меджі *єднотливима генераціями* суть описованы стереотіпічні главні в алегорічных розповідях а байках Миколая Ксеняка ці текстах Меланії Германовой. Старшы поставы суть описованы як просты люде, котры хоць не йдуть з добов, але суть носителями мудрости старшых. Молодшы поставы не суть описованы як глупы, але скорше дякуючі молодому віку

нескушены а наівны, много раз ся снажать змінити ці догваряти старшій генерації (родічів ці старых родічів), но з аргументачного боя одхаджають неуспішно. Рука в руці з таким зображованём є і народна ідентіта, молодшы поставы суть много раз часточно асімілованы, ганьблять ся за хоснованя свого языка а в своїй бісіді можуть зачати хосновати слова з іншых языків (напр. словакізмы, анлігіцизмы ці богемізмы). Старшы генерації суть ідеалізованыма хоронителями традицій і фолклору, суть гордыма на материнський язык а хоснують го.

В таких текстах суть генерачны конфлікты хоснованы главні на дідактічны цілі. Молодшы ся мають поучіти з мудрости старшых. Тым ся літературны поставы дітей або молодежи редукують на пасівны обекты поучіня, котры страчають способность самостатного конаня. Тот взорець одповідать і традиційній функції алегорічных баёк, де є конаня детерміноване моральным заключінём, ні автономіём постав.

Постой *старшого чоловіка як носителя мудрости* ся пак може дале проявити в літературі про діти, де старша постава ся про тоту дїтську ставать вихователём а ментором. Подобні і в одношіню автор – читатель, авторы даколи выступують як скушены менторы, котры напямують на добрый пішник, суть то люде з посланём, котрых творіня мать высшій змысел (дідактічность, поучность) – в одношіню ку народній ідентіті автор знать, де є справный напрям про дітя (де го хоче а мусить напямити). Дітя або дїтський читатель напротив тому репрезентує многы стереотіпічны властности як чістоту, невинность, але і сімболізує будучность а надію. Дітя є незреалізованым потенціалом, котрый є можлине формовати на пожадований образ. Таким способом може але і дойти ку редукованю дїтятя як автором/діём засягнутого обекту, котрый не мать активный вплив на дію ани властну долю, не є активным діятелём во властнім сюжеті. З многых можностей як обявовати світ ся ставать допереду нарихтована путь. Такый тіп редукації дїтської поставы є в русинській літературі частый, дітя є сімболом надії, але ні активным чинителём зміны. Автор і общество над ним уплатнюють формуочу міць, чім ся дітя мінить на обект виховы, ні субект сюжета.

Творчість Штефана Смолея є ідеальним прикладом на *етнічні стереотипи*, має на думці позитивний русинський автостереотип. Ядром Смолеєвої творчості є прозаїчні розповіді характерні вічним мотивом простого сільського чоловіка і його нелегкого життя. Авторські персонажі виходять із народного стереотипу, в котрім є Русини традиційно описані як бідні, але робітні і покорні люди, котрим в їх тяжкій долі допомагає незламна віра в Бога. В рамках періоду народного обродження може бути такий стереотип хосенний про зміцнення народної ідентити, але з перспективи розвитку читателя є його характерні багато раз психологічно похотими а своїм справаням скорше лем наслідують стереотип, якби були активними учасниками своїх сюжетів.

Так репродукований автостереотип хочє повнить функцію зміцнення колективного усвідомлення, але одночасно блокує індивідуальний вивод персонажів, бранить критичному самопізнанню. Постава Русина є пак замкнута в ролі терпеливого, чим ся з традиції стає незмінний канон.

В припадку збірника куртої прози *Мамко моя, чом праві я?* ся зустрічає з характером Андрія Гороха, де слідуює його трагедія головної в дитинстві а через далші періоди його життя. Сполучним мотивом ці кульмінаційним пунктом цих текстів є все Андрієво похворіння ці зраніння, котрі здобуде. Повторення тяжкої долі головної постави не має жадного вищого зміслу про вивод даного характеру або про потенційно критичну рефлексію автостереотипу русинського народу як покорної знашачої трапези. Автор скорше зась а знова повторює образ постави з нелегким життям, котра не є активним суб'єктом во властному житті, але скорше околицями метаным чоловіком, котрий з авторського рішення ся не може зміцнити напрямку свого життя. Такі мотиви мож знайти в багатьох далших творах – тяжкий життя а доля простих обычных людей села. Такий тип неперестанної репродукції терпіння як долі ся в русинській літературі стає частям культурної ідентити – терпіння є трансформоване на знак автентичности. В повторенні мотиву терпіння ся так витворює думка, же праві спосіб знашати тяжку долю є найавтентичнішим доказом русинської екзистенції. Література так мінить індивідуальне пе-

реживання болячки на колективний знак народної скушености. Такий взорець зміцнює автостереотип Русина як терпеливого, покорного чоловіка, котрого годнота є в знашанню кривди, ні в їх переконанню. Подібні і далші постави даних текстів наслідують стереотипи – ламентуюча і старостлива мати, розгодний отець, а не вживають психологічну глибину, котра є скорше значінням творчости Марії Мальцовской.

В припадку образу села в Смолеєвих творах мож тыж бісидувати о часопросторі мітивованым, замерзнутым в минулости. Простор села є описаний як світ, што застав в часі, з твердов роботів на полі, тяжков долів бідних і з ідеалізованих природів і жителами села. Такий образ не є реалістичний, але мінить ся на символ минулости, котра ся в колективній пам'яті перетворює на місце чистоти, простоти і правди. Ідеалізація в цих „тяжших, але простіших” часах є формована носталгією і сам автор не рефлектує сучасну реаліту, але хоснує минулость як кулісу про народне усвідомлення і потвердження культурної ідентити.

В поетичних творах з характером оди *Формовання русинської ідентити* Миколай Ксеняк зображує Александра Духновича як мітичну ідеалізовану поставу учителя, отца і духовного водцю. З причін выбраного славног жанру і стабільного образу може найвекшого русинського будителя редукує Духновича на символ народної ідентити. Духнович є надчасовий ідеал, стілесніня віри, моралки і духовної чистоти народу. Ксеняк хоснує возвышений поетичний язык, чим зміцнює культ особности і мінить історичну поставу на міф. Так понятый Духнович уж не є конкретний чоловік, але літературна постава, котра служить на зміцнення колективної пам'яті і потвердження русинського народного себеусвідомлення.

Стереотипізація в сучасній русинській літературі ся проявлює в різних подобах, родовій, генерачній ці етнічній. Повторення цих самих мотивів хочє спрощує постави і середовище навколо них, але одночасно допомагає утримати культурну пам'ять і ідентіту. Так стереотип не є обмеженним, але способом, як захвати традицію і усвідомлення солідарности.

ЛІТЕРАТУРА

ETYMONLINE. *Stereotype* [online]. Dostupné na: <https://www.etymonline.com/word/stereotype> [cit. 2024-03-15].

JANŽEKOVIC, I. Ethnic 'stereotypes' in early modern Europe: Russian and Ottoman national costumes. *History and Anthropology*, 35(3), 2022, s. 500–524. DOI: <https://doi.org/10.1080/02757206.2022.2132494>

JENSEN, T. – REEH, N. – NØDDESKOU, M. H. – BULIAN, G. – LAPIS, G. *SORAPS – Guidelines on Prejudices and Stereotypes in Religions* [online]. Version No. 3. Venice: Ca' Foscari University of Venice / University of Southern Denmark, 2018. Dostupné na: https://soraps.unive.it/files/2019/04/PROFREAD-IO1-Stereotypes-and-prejudices-Guidelines_V4-05_01_19-2.pdf [cit. 2024-03-15].

LADZEKPO, G. K. – ATTIYE, J. K. – DAVI, S. K. Exploring Gender Roles and Stereotypes in Literature: An Analysis of Contemporary Works. *International Journal of Gender Studies*, 9(2), 2024, s. 25–40. DOI: <https://doi.org/10.47604/ijgs.2782>

LIPPMANN, W. *Public Opinion*. 2. vyd. New Brunswick a New Jersey: The Macmillan Company, 1998. ISBN 1-56000-999-3.

LITERARYDEVICES. *Stereotype* [online]. Dostupné na: <https://literarydevices.net/stereotype/> [cit. 2024-03-15].

MAMBROL, N., (2017). *Gender Stereotype* [online]. Dostupné na: <https://literariness.org/2017/11/05/gender-stereotype/> [cit. 2024-03-15].

MELSON-SILIMON, A. a kol. The construction of racial stereotypes and how they serve as systems of oppression. *Social and Personality Psychology Compass*, 18(4), s. e12862, 2024. DOI: <https://doi.org/10.1111/spc3.12862>

SUPERSUMMARY. *Stereotype* [online]. Dostupné na: <https://www.supersummary.com/stereotype/> [cit. 2024-03-15].

Mgr. Michal Pavlič, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
E-mail: michal.pavlic@unipo.sk

МОВНА ПОЛІТИКА ТА ПОЛІТИКА МОВНОГО ПЛАНУВАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ КОМПАКТНОГО ПРОЖИВАННЯ КАРПАТСЬКИХ РУСИНІВ (ТАБСБУРЗЬКА МОДЕЛЬ 1777-1844)

Володимир ФЕНИЧ

Abstract

In this article, the author attempts to reveal issues related to language policy and language planning policy of state authorities using the example of a particular territory. The article deals specifically with the language, educational and religious policies of the Habsburgs and their application in the northeastern counties of Hungary. The period described covers the chronological framework from 1777 to 1844. Initially, the author mentioned what the territory was, an area where various peoples lived: Carpathian Ruthenians, Hungarians, Slovaks, Vlachs, Germans, Jews, Roma. The article places special emphasis on the analysis of such normative documents in the field of education, religion and language as the «Ratio Educationis» of Maria Theresa (1777), the Toleration Patent or «Edict of Toleration» of Joseph II (1781), the «Ratio Educationis» of Francis I (1806), the gradual legalization of the Hungarian language as the official and state language in Hungary (1790, 1830, 1840, 1844).

Keywords: Language policy. Language planning policy. Carpathian Ruthenians.

Термінологічні пояснення та методологія дослідження

1. «Мовна політика» (англ. *Language Policy*) та тісно пов'язана з нею «політика мовного планування» (англ. *Language planning Policy*) є комплексом заходів, які здійснює держава або уряд через різні підконтрольні їй інституції, між якими провідну роль займає освіта. У міжнародній практиці виділяють три типи мов, що мають юридичний статус: 1) *державна мова* – офіційна мова держави, яка є мовою законодавства, державного та адміністративного діловодства, судочинства, публічної діяльності; 2) *офіційна мова* – мова, використання якої в офіційному житті дозволяється або визначається законами; державна мова має статус офіційної, але не всі офіційні мови є державними; 3) мова *національної меншини* або *міноритарна мова* – мова гро-

мадян певної держави, які по відношенню до всього населення з демографічної та/або політичної, соціологічної, мовної точки зору утворюють меншість; міноритарні мови мають різні статуси у державах проживання, або ж не мають жодного статусу, бо їх не визнають як самостійну мову¹.

У соціолінгвістичній літературі, предметом і об'єктом дослідження якої є мовна політика та політика мовного планування, не має загальноприйнятого чіткого та однозначного визначення понять «державна мова», «офіційна мова» та «міноритарна мова» («мова меншини»). У зв'язку з цим, у країнах Центральної та Східної Європи, як правило, статус державної мови надано мові титульної нації держави, мова якої одночасно виконує функцію офіційної мови. «Мовна політика» та «політика мовного планування» може мати як конструктивний, так і деструктивний характер: *конструктивна* мовна політика / політика мовного планування спрямована на розширення функцій мов і сфери їх застосування, а *деструктивна* мовна політика / політика мовного планування спрямована на встановлення певних привілеїв мов титульних націй держави, які мають статус державної, офіційної мови. Також розрізняють централізовану і нецентралізовану мовну політику / політику мовного планування: *централізована* політика передбачає систему загальнообов'язкових для всіх регіонів / земель / областей / країв та етнічних груп заходів щодо забезпечення її здійснення на місцях центральною владою своєї політики; *нецентралізована* політика дає можливість місцевим органам влади самим приймати та реалізовувати мовнополітичні рішення, які мають юридичну силу в межах конкретного регіону².

¹ Узагальнений погляд на це питання див.: МЕЛЬНИК, С. – ЧЕРНИЧКО, С. Термінологічне поле мовної політики. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання), Під ред. М. Вегеша – Ч. Фединець. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010, с. 629 – 630. (720 с.); ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині ХХ століття (до 1944 року): Монографія. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2014, с. 9 – 13.

² ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон..., с. 13 – 14. На багатому емпіричному матеріалі органів державної влади і управління РРФСР, УРСР і БРСР дане питання добре розкрито в праці: ГОЛОВКО, Ж. С. Современное языковое строительство в Восточной Славии. Моногра-

Хронологічними межами даного дослідження є період з 1777 / 1781 рр., коли вперше держава, до якої входила територія компактного проживання русинів в Угорщині, визначила свою мовну, освітню і релігійну політику (це були Габсбурги Марія Терезія та її син Йосиф II), і до 1844 р., коли австрійське мовне законодавство було витіснено угорським, а угорська мова стала офіційною державною мовою парламенту, установ, адміністрацій, судочинства та освіти.

Територія компактного проживання карпатських русинів в Угорщині

В останній чверті XVIII – першій половині XIX ст. територія компактного проживання карпатських русинів в Угорщині мала різні назви.

1) *Верхня Угорщина* (лат. *Hungaria Superior*, нім. *Oberungarn*, угор. *Felső Magyarország*) з центром у м. Кошице – частина Королівської Угорщини (*partes superiores Regni Hungariae*) в складі монархії Габсбургів, що сформувалася в другій половині XVI століття. До неї входили 13 королівських комітатів (Спіш, Шаріш, Земплин, Абауй, Торна, Унг, Берег, Угоча, Гемер, Гевеш, Боршод, Саболч і Сатмар), а після 1687 р. і комітат Мараморош. Загальна площа території Верхньої Угорщини складала бл. **60 тис. кв. км.**³

2) *Ужгородський округ* Угорщини був створений імператором та королем Йосифом II Габсбургом замість середньовічної королівської комітатської системи у 1785–1790 роках. Округ включав територію п'яти комітатів (Унг, Берег, Угоча, Мараморош і Сатмар) загальною площею **24 049 кв. км.**⁴

фія. Харьков : Факт, 2010. 176 с.

³ ФЕНИЧ, В. Підкарпатське пограниччя: клопоти з історією землі і народів з багатьма іменами (ідентичностями) для національних історіографій. Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Ужгород, 27-28 січня 2021 р.), За заг. ред.: П. Леньо. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2022, с. 92. (с. 89 – 103). Поп.: *Dejiny Uhorska (1000–1918)*, Editor: P. KÓNÝA. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 204 – 210; KOLLÁNYI, K. *Kárpáti trilógia, Második kiadás. Pomáz Kráter Műhely Egyesület*, 2014, old. 241 – 321; KÓNÝA, P. *Utváranie konfesijných hraníc v Hornom Uhorsku v ranom novoveku. Hranice a pohraničia II. Ambivalentný charakter pohraničných území*, Eds.: P. Švorc – L. Harbulová – A. Chlosta-Sikorska. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2019, s. 83 – 94.

⁴ *Dejiny Uhorska (1000–1918)*..., s. 435 – 436; ФЕНИЧ, В. Підкарпатське по-

3) *Мукачівська католицька єпархія грецького обряду* (засн. 19. 9. 1771) – до першого свого адміністративного поділу у 1818 р. поширювалася на територію 13 королівських комітатів (Спіш, Шаріш, Земплин, Абауй, Торна, Унг, Берег, Угоча, Ґемер, Боршод, Саболч, Сатмар, Мараморош) загальною площею **49 074 кв. км.** і чисельністю вірників 575 507 осіб (1816), з яких 345 786 або 63,8% були русинами⁵. Площа комітатів становила: Мараморош – 9 716 кв. км., Земплин – 6 282, Сатмар – 6 104, Саболч з вільним містом Гойдудороґ (від 1616 р.) – 4 637, Берег – 3 786, Спіш – 3 654, Шаріш – 3 652, Боршод – 3 587, Унг – 3 230, Абауй-Торна – 3 223 і Угоча – 1 213 кв. км.

4) *Ужгородський цивільний руський округ* з центром в Ужгороді діяв у складі Кошицького військового округу Австрійської імперії з 19 жовтня 1849 до 28 березня 1850 року. Округ включав чотири комітати (Унг, Берег, Угоча і Мараморош) загальною площею **17 945 кв. км.**⁶ із населенням **408,8 тис. осіб,** з яких – **235,2 тис. були русинами**⁷. До округу не ввійшли чо-

граниччя., с. 93.

⁵ ФЕНИЧ, В. Підкарпатське пограниччя., с. 93. Дет. див.: ФЕНИЧ, В. Від монастирської Церкви-Єпархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інститування церковних спільнот ужгородської унійної традиції. Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії, Випуск 5. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2016, с. 53 – 93. (с. 26–105); ФЕНИЧ В. Від Пряшева до Пряшева (1816–1946): шість поділів Мукачівської «єпархії-матері», три хвилі міграції вірників і десять спільних ознак еклезіальної ідентичності греко-католиків ужгородської унійної традиції. Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí V., Ed.: J. Soranič. Prešov, 2019, s. 61 – 79; ФЕНИЧ, В. Греко-католики ужгородської унійної традиції: міфи, стереотипи, реалії. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2019, с. 179 – 228. (248 с.); FENICS, V. Az ungvári görög katolikus unió hagyatéka: mítoszok, sztereotípiák és a valóság, Ukránból fordította: Ádám Dóra. Ungvár : Valeriy Padyak Kiadója, 2020, old. 170 – 215. (232 old.).

⁶ ФЕНИЧ, В. Підкарпатське пограниччя., с. 93. Дет. див.: ŽEGUC, I. Die national politischen bestrebungen der Karpato-Ruthenen, 1848–1914. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1965, s. 26 – 52. (145 s.); МАГОЧІЙ, П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948), Авторизов. пер. з англ. Ужгород : Патент, 1994. с. 31 – 34. (296 с.); МАГОЧІЙ, П. Р. Підкарпатська Русь: формування національної самосвідомості (1848–1948), Друге видання, доповнене та перероблене; передм. В. Фенича; вип. ред. та покажчики Л. Ільченко; ред. В. Падяк. Ужгород : Видавництво Валерія Падяка, 2021, с. 62 – 70. (XLVIII, 768 с., 6 мап, 6 табл.).

⁷ МИЦЮК, О. Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині

тири інші комітати, в яких компактно проживали русини: Спіш, Шаріш, Земплин та Абауй-Торна.

Етнічний та релігійний склад населення

У досліджуваний період на території компактного проживання карпатських русинів в Угорщині разом із карпатськими русинами проживали чесельні групи угорців, словаків, німців, волохів, євреїв, ромів та представників інших народів. За віросповіданням ці народи були здебільшого християнами і трохи юдеями, а за конфесійною приналежністю – греко-католиками, римо-католиками, протестантами (лютеранами, кальвіністами, євангелістами), ізраїлітами, ортодоксами (православними). Така мультикультурна картина впливає із нижче наведених статистичних даних і досліджень.

1773 р. – «*Lexicon locorum populosorum Regni Hungariae*» 1773 р.⁸, на основі якого російський славіст та історик Алексей Петров склав у 1911 р. карту і таблиці кордонів поширення мови угорських русинів⁹. Русини проживали у 738 / 742 різних за статусом поселеннях 13 комітатів королівства¹⁰. З них в 11 комітатах налічувалося 704 чисто русинських поселень: Берег – 187/189, Земплин – 149, Шаріш – 137/154, Унг – 87, Мараморош – 84, Угоча – 32, Спіш – 14, Сатмар – 7, Саболч – 3, Бігар – 1 та Бач-Бодроґ (Бачка) – 1. Відповідно до «*Lexicon locorum...*» русинська мова домінувала у 738/742 населених пунктах (здебільшого селах), а кількість русинів, за підрахунками Іштвана

Підкарпатської Руси. Т. II: доба фєвдально-кріпацька (від другої чверти XVI в. до половини XIX) з 18 малюнками. Прага : Друкарня Р. Грдлічки, 1938, с. 193 – 194. (392 с. + XL с., іл., футляр).

⁸ Ecclesiasticae Et Seculares Regni Hungariae Dignitates Ac Honorum Tituli; Quibus Accedant Supremae Armorum Caesareo-Regiorum In Regno Hungariae Praefectura, Insignis Ordo Sancti Stephani Primi Regis Apostolici, Status Personalis Nobilis Turnae Praetorianae, Item Postarum, Tricesimalium, Et Salis Officialium. Pro Anno 1773. Posonii : Christianus Spaizser Privilegiatus Bibliopega Posonii, 1773.

⁹ ПЕТРОВЪ, А. Л. Предѣлы угро-русской рѣчи въ 1773 года по офіціальнымъ даннымъ. Изслѣдованія и карты. In Матеріали для історії Угорської Руси, Т. VI. Санкть-Петербургъ : Типографія Імператорської академії наукъ, 1911. 344 с.: карти. Пор.: Národopisná mapa Uher podle úředního Lexikonu osad z roku 1773, Sestavil: prof. A. PETROV. Praha : Česka akademie věd, 1924. 132 s.

¹⁰ ПЕТРОВЪ, А. Л. Предѣлы угро-русской рѣчи въ 1773 года., с. 70 – 200.

Удварі, могла становити у 1773 р. 290 тис. осіб. Русини-греко-католики проживали в Угорщині компактно в комітатах Шаріш, Земплин, Унг, Берег, Угоча і Мараморош, а розсіяно – в комітатах Спіш, Абауй-Торна, Ґемер, Боршод, Саболч, Сатмар, Бігар і Бач-Бодор¹¹.

1792 р. – «*Consignatio Parochorum, Parochiarum et Filialium, Numeri Animarum, nec non Parochialium Proventum Almae Dioecesis Munkacsinensis per respectivos comitatum continens Eorum Subdivisionem in Vice-Archi-Diaconatum facta die 1-a 7-bris Anno 1792*» («Опис парохій, парохів та філій Мукачівської єпархії...» 1-7 вересня 1792 р.), який уперше частково був опублікований в Будапешті Дюлої Мереї у 1980 р.¹², а повне видання опису побачило світ у Ніредьгазі в 1994 р. в перекладі угорською мовою о. Іштвана Бендаса та історика Іштвана Кої¹³. За даними перепису Мукачівської єпархії у вересні 1792 р. влада єпископа поширювалася на територію 13 королівських комітатів Угорщини (із усіх 45-ти). А саме: Абауй і Торна, Берег, Боршод, Земплин, Мараморош, Саболч, Сатмар, Спіш і Ґемер, Унг, Угоча та Шаріш загальною площею **49 074 кв. км.** Єпархія налічувала 443 514 вірників, з яких найбільше проживало в архідияконатах Земплин (81 774), Мараморош (74 633), Сатмар (74 308), Шаріш (44 703), Берег (39 959), Унг (38 522), Саболч (22 941), Угоча (19 679), Спіш і Ґемер (19 431), Абауй і Торна (19 220) та Боршод (8 344 вірян). У 566 парафіях літургійною мовою була церковнослов'янська, а в 164-х – румунська мова (в т. ч. 112 в ком. Сатмар, 43 в ком. Мараморош, 5 в ком. Саболч і 4 в ком. Угоча).

¹¹ УДВАРИ, І. Образчики з історії пудкарпатських русинів XVIII. століття. Изгядованя з історії культури и языка, Вступ І. Керчі; спередслово Д. Вігы; мапы Ж. Ботлика. Ужгород : Удавательство В. Падыка, 2000, с. 108. (340 с., іл.).

¹² *Consignatio Parochorum, Parochiarum et Filialium, Numeri Animarum, nec non Parochialium Proventum Almae Dioecesis Munkacsinensis per respectivos comitatum continens Eorum Subdivisionem in Vice-Archi-Diaconatum facta die 1-a 7-bris Anno 1792.* In Magyarország története 1790–1848, II. kötet, Szerkesztette: MÉREI, G. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980, old. 425 – 441.

¹³ A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792. évi katalógusa, A bevezető tanulmányokat: BENDÁSZ, I. – KOI, I. – SZTRIPSZKY, H. Nyiregzháza : Kiadja a Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, 1994. 147 old. + diagram.

1806 р. – «*Conscriptio Summaria Parochorum, Parochiarum, et Filialium cum, et sine Ecclesiis, Numeri Animarum, Distantiarum, Colonorum, Inquilinorum, Matrimoniorum, Natorum, Mortuorum, Concionandi Dialectorum et Scholarum Nationalium totius Almae dioecesis Munkacsinensis. Facta Anno Domini MDCCCVI*» вийшов друком у Ніредьгазі в 1990 року¹⁴. Територія МГКЄ поширювалася в тих самих 13 королівських північно-східних комітатах Угорщини (Абауй, Берег, Боршод, Ґемер, Саболч (з гайдукським округом), Земплин, Мараморош, Спіш, Сатмар, Торна, Угоча, Унг, Шаріш) загальною площею **49 074 кв. км.**; греко-католики проживали у 2 384 населених пунктах, з яких 724 були парохіальними головними (материнськими) церквами, а 1 600 філіями. «Із них очевидно, – наголошує угорський історик Іштван Удварі, – що чисельність жителів, які проживали в той час у Мукачівській єпархії, жодним чином не може бути тотожним із чисельністю русинів»¹⁵. Найбільше греко-католицьких поселень налічувалося в комітатах Земплин (460), Шаріш (331), Берег (244), Сатмар (237) і Унг (205), а найбільше греко-католицьких вірників проживало в комітатах Мараморош (107,27%?), Угоча (71,39%), Унг (64,23%), Берег (63,61%) і Сатмар (54,21%)¹⁶.

Із усіх 541 963 вірників великої Мукачівської єпархії більшість за етнічною приналежністю складала: **1) русини – 345 786 осіб або 63,8%**, але в жодному комітаті вони не становили 100% греко-католицьких жителів. Найвищий відсоток русинів (етнічне ядро у 50 і більше % популяції) зосереджувався у комітатах Шаріш – 98,65%, Берег – 96,75%, Унг – 95,14%, Угоча – 91,01%, Земплин – 88,45%, Мараморош – 62,15%, Абауй – 60,58%, Боршод – 55,85% і Спіш – 48,51%, а менше 10% русини-греко-католики складала в комітатах Саболч (7,52%) і

¹⁴ A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása, Szerkesztette: UDVARI, I. Nyiregzháza : Kiadja a Vasvári Pál Társaság, 1990. 189 old.

¹⁵ UDVARI, I. Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok, Második kiadás. Nyiregzháza, 1994, old. 81. (390 old.); УДВАРИ, І. Образчики з історії пудкарпатських русинів XVIII. століття..., с. 132.

¹⁶ UDVARI, I. A munkácsi püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása. In A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása..., old. 69; UDVARI, I. Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok..., old. 80; УДВАРИ, І. Образчики з історії пудкарпатських русинів XVIII. століття..., с. 131.

Сатмар (5,6%); 2) другою за чисельністю групою були **волохи**: їх налічувалося 113 255 осіб або 20,89% вірників. Найбільше волохів, що відправляли богослужіння церковнослов'янською мовою, а проповіді слухали румунською мовою, проживало в чотирьох комітатах: Сатмар – 74,61%, Мараморош – 35,74%, історичний Саболч – 15,53% і Угоча – 13,42%. Понад 2/3 волоських греко-католиків єпархії проживали здебільшого в протестантсько-юдейському ком. Сатмар та його столичному м. Сатмарнейметі; 3) греко-католики **угорці** займали третє місце: їх налічувалося 33 785 осіб або 6,23% вірників єпархії. Угорські греко-католики проживали здебільшого в семи комітатах: більшість у к. Саболч – 40,05%, Боршод – 31,10% і Абауй – 24,33%, а меншість у к. Сатмар – 8,59%, Земплин – 5,78%, Угоча – 3,46% і Унг – 0,51%. На 100% був угорським і греко-католицьким лише округ Підгірський Токай у к. Саболч, а на 50% – три округи: Дорог, Каллов і Нір; 4) греко-католиків з рідною (материнською) мовою **словацькою** налічувалося лише 5 146 осіб або 0,95% вірників єпархії. Вони жили переважно в трьох комітатах: Спіш – 14,51%, Абауй-Торна – 8,19% і Земплин – 0,33%. Найвища частка словацьких греко-католиків була у двох округах: Нижній Спіш ком. Спіш – 28,19% і м. Кошіце ком. Абауй – 20,27%. Також високою частка словаків-греко-католиків була у парохіях і філіях ком. Ґемер; 5) значну частину вірників Мукачівської єпархії склали **двомовні (білінгви)**, яких налічувалося 42 888 осіб або 7,91% вірників. З них найбільше (23 021 осіб або 53,68% вірників) становили **русино-угорці**, що складало 4,25% всіх вірників єпархії. Русино-угорські двомовні вірники жили розсіяно у дев'яти комітатах: Абауй, Береґ, Боршод, Саболч, Земплин, Мараморош, Сатмар, Угоча і Унг. Другу групу двомовних греко-католиків склали **русино-словаки** – 8 945 осіб або 1,65% вірників єпархії. Більшість із них проживали у нижній частині ком. Спіш, де склали 71,8% вірників однойменного округу (деканату). Третю групу білінгвів греко-католиків склали **угро-волохи** – 6 113 осіб або 1,12% вірників єпархії. Вони проживали здебільшого в ком. Мараморош і Сатмар. Найвищий відсоток двомовних угро-румунських греко-католиків зафіксовано у Великобанському (17,56%), Верхньобанському (16,05%), Великокарольському (14,36%) та Сігетському (11,21%) округах.

Четверту групу білінгвів склали **русино-волоські** греко-католики, яких зафіксовано в кількості 4 616 осіб або 0,85% вірників єпархії. Всі вони проживали у трьох комітатах: Мараморош, Сатмар і Угоча. П'яту, найменшу групу білінгвів у Мукачівській єпархії, склали 195 **угро-словацьких** греко-католиків, які проживали у Черегатському окрузі ком. Абауй-Торна; 6) специфічну групу греко-католиків Мукачівської єпархії склали **русино-угро-волоські полілінгви** – 1 100 осіб, які проживали у трьох округах ком. Сатмар, а найбільше – в самому столичному місті Сатмарнейметі¹⁷.

1817–1818 рр. – у тритомному виданні географії Австрійської імперії міститься інформація, що в Угорщині проживає **564 700 осіб русинської народності**¹⁸.

1820, 1829 р. – угорський етнограф словацького походження Янош (Ян) Чаплович пише, що в Угорщині проживають 625 тис. греко-католиків, з яких **358 913 русинів**. Станом на 1829 р. він першим пише, що крім 358 913 русинів, в Угорщині живуть **152 692 пословачених русинів**¹⁹ (разом 511 605).

1839 р. – за підрахунками засновника угорської статистики Елека Фейнеша в цілій Угорщині налічувалося 660 348 греко-католиків і **442 903 русинів**. У 873 поселеннях 12-ти комітатів (Спіш, Шаріш, Земплин, Абауй-Торна, Ґемер, Боршод, Саболч, Унг, Береґ, Угоча, Сатмар, Мараморош), де вони проживали, налічувалося 2 038 772 жителів. Найбільше греко-католиків мешкало в ком. Мараморош (139 611 вірників), Сатмар (98 855), Земплин (96 539), Береґ (69 724) і Шаріш (66 691), а

¹⁷ A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása..., old. 14, 64 – 65; UDVARI, I. Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok., old. 86 – 87; УДВАРИ, І. Образчики з історії пудкарпатських русинів XVIII. століття..., с. 138 – 140; ФЕНИЧ, В. Інституційне становище Мукачівського католицького єпископства грецького обряду за даними перших описів, візитацій, каталогів, переписів і шематизмів (1741–1816). In Gréckokatolická cirkev na Slovensku vo svetle výročí VII a, Ed.: J. Coranič. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2024, s. 49 – 58. (s. 17 – 79).

¹⁸ МИЦЮК, О. Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Руси. Т. II., с. 9.

¹⁹ CSAPLOVICS, J. Hesperus, 1820, Vol. 27, p. 155; CSAPLOVICS, J. Gemäide von Ungern, 1829, Tom. I, p. 292 – 293, 214. Пор.: МИЦЮК, О. Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Руси. Т. II., с. 10.

найбільше русинів проживали в ком. Земплин (90 250 осіб), Мараморош (84 396), Шаріш (66 691), Берег (65 069) і Унг (58 901)²⁰.

1841 р. – Я. Чаплович налічує в цілій Угорщині **429 тис. русинів**, з яких на землях компактного проживання в Угорській Русі їх було **408 тис. осіб**. Він підрахував, що приріст населення між русинами дуже високий: в комітатах Мараморош і Унг природне подвоєння людності відбувається за 45 років, в комітаті Угоча – за 52 роки, в комітаті Берег – за 62 роки. Загалом у східних комітатах Угорської Русі чисельність русинського населення подвоюється за кожні 50 років, а у жидів – за 33 роки. В західних комітатах Угорської Русі приріст населення був набагато меншим: в комітаті Земплин чисельність подвоювалася за кожні 153 роки, в комітаті Спіш – за 168 років, а в комітаті Шаріш – за 250 років. Загалом населення Угорщини подвоюється за кожні 150 років²¹.

1847 р. – за підрахунками угорського статиста Е. Фейнеша в **шести** русинських комітатах проживало 963 755 мешканців, в т. ч.: ком. Земплин (297 039 осіб), Шаріш (197 878), Мараморош (176 615), Берег (125 962), Унг (115 997) і Угоча (50 264 осіб). Національний склад цих шести комітатів виглядав наступним чином: **русинів – 394 399**, угорців – 231 804, словаків – 204 112, румунів – 64 917, жидів – 52 903, німців – 15 402, греків – 223 особи. Русинів найбільше проживало в ком. Земплин – 92 934, Мараморош – 89 454, Берег – 67 029, Шаріш – 66 199, Унг – 59 668 і Угоча – 19 115; угорців найбільше проживало в ком. Земплин – 110 988, Берег – 50 091, Унг – 35 639, Угоча – 20 623, Мараморош – 13 463 і Шаріш – 1 000; словаків найбільше проживало в ком. Шаріш – 117 324, Земплин – 72 931, Унг – 13 153 і Берег – 704; румунів найбільше проживало в ком. Мараморош – 56 811 і Угоча – 8 106; жидів найбільше проживало в ком. Земплин – 18 132, Шаріш – 10 182, Мараморош – 9 619, Унг – 7 495, Берег – 5 382 і Угоча – 2 093; німців найбільше проживало в ком. Мараморош – 7 268, Шаріш – 3 151, Берег – 2 756, Земплин – 1 900 і Угоча – 327; греки проживали в ком. Земплин – 151, Унг – 42 і Шаріш – 30 осіб²².

²⁰ FÉNYES, A. von. Statistik d. Königreichs Ungern. In I Thafel, 1843, s. 38 – 39, 54 – 58.

²¹ МИЦЮК, О. Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Руси. Т. II., с. 10.

²² Там само, с. 12 – 14.

Загалом **русинів в Угорщині** у 1847 р. проживало **465 594 осіб** в 14 комітатах: Земплин – 92 934, Мараморош – 89 454, Берег – 67 029, Шаріш – 66 199, Унг – 59 668, Спіш – 26 196, Угоча – 19 115, Абауй – 15 128, Бач-Бодрог – 10 179, Боршод – 5 668, Сатмар – 4 493, Темер – 4 702, Саболч – 3 194 і Торна – 1 635.

Е. Фейнеш у 1847 р. окремо підрахував склад населення у **восьми** комітатах (Земплин, Унг, Берег, Угоча, Мараморош, Саболч, Сатмар і Гайду). Всіх жителів тут налічувалося 1 030 851 особ. За національним складом: угорців – 628 258 (48,30%), **русинів – 335 889 (25,82%)**, румунів – 138 300 (10,63%), словаків – 104 490 (8,03%), жидів – 63 723 (4,90%), німців – 29 803 (2,29%) і греків – 394 (0,03%). За релігійним складом: греко-католиків – 564 180 (43,37%), реформатів – 406 691 (31,26%), римо-католиків – 243 158 (18,69%), юдеїв – 63 723 (4,90%), євангелістів – 22 824 (1,75%) і ортодоксів (православних) – 282 (0,02%). Усіх 564 180 греко-католиків (43,37% всіх жителів восьми комітатів) розподілялися наступним чином: Мараморош – 147 997 (83,80% всіх жителів ком.), Сатмар – 101 819 (41,10% всіх жителів ком.), Земплин – 99 400 (33,46% всіх жителів ком.), Берег – 71 869 (57,06% всіх жителів ком.), Унг – 64 640 (55,73% всіх жителів ком.), Саболч – 36 082 (16,35% всіх жителів ком.), Угоча – 32 746 (65,15% всіх жителів ком.), Гайдудорог – 9 623 (14,47% всіх жителів ком.). Усіх 335 889 русинів (32,58% всіх жителів восьми комітатів) розподілялися наступним чином: Земплин – 92 934 (31,29% всіх жителів ком.), Мараморош – 89 454 (50,65% всіх жителів ком.), Берег – 67 029 (53,21% всіх жителів ком.), Унг – 59 668 (51,44% всіх жителів ком.), Угоча – 19 115 (38,03% всіх жителів ком.), Сатмар – 4 493 (1,81% всіх жителів ком.), Саболч – 3 194 (1,45% всіх жителів ком.)²³.

Мовна політика та політика мовного планування Габсбургів

Починаючи з *Урбаріального патенту* Марії Терезії від 23 січня 1767 р. всі найважливіші документи Габсбурги оприлюднювали не лише офіційною латинською мовою, але й зобов'язували перекладати їх на мови семи націй в Угорщині: угорську, німецьку, чеську, волошську (румунську), словацьку, сербо-хорватську та русинську (південно-марамороський по-

²³ Там само, с. 12 – 14.

тиський діалект)²⁴. Хоч селянські свідчення русинською мовою збереглися лише із деяких сіл комітатів Берег, Угоча та Мараморош²⁵, цих доказів цілком достатньо для розуміння мовної толеранції австрійських Габсбургів.

Питання про реформу освіти в імперії Габсбургів постало після того, як у 1773 р. був розпущений орден єзуїтів, у власності якого знаходився угорський університет у Трнаві (угор. Nagyszombat), всі колегіуми (гімназії) та початкові школи в Угорщині. Всю власність Товариства Ісуса Христа Марія Терезія розпорядилася передати до Релігійного та Освітнього фондів. Кажуть вона любила повторювати: «Шкільне навчання – це політика, і завжди залишиться таким»²⁶.

На території північно-східних комітатів Угорщини єдиним вищим закладом освіти довгий час був єзуїтський колегіум, який діяв спочатку в Гуменному (засн. 1613 р.), а з 1645 до 1773 р. в Ужгороді. Як і у всіх інших єзуїтських колегіумах мовою навчання у цьому освітньому закладі була латинська мова²⁷.

За дорученням імператриці та королеви Марії Терезії під керівництвом її радника Ґергарда ван Світена, аббата Йоганна Ігнація Фелбінгера та інших осіб у 1774 р. в Австрії була проведена реорганізація всіх шкіл з метою їх підпорядкування державі. У 1774 р. розпочала свою роботу Науково-шкільна комісія по Угорщині, яку очолив радник Королівської Намісницької Ради в Пожоні (Братиславі) Йозеф Ірменї / Урменї. Після того, як пропозиції комісії були схвалені на найвищому

²⁴ Dejiny Uhorska (1000 – 1918)..., s. 422 – 423. (787 s.). Пор.: КОНТЛЕР, Л. История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы, Пер. с англ. В. Т. Олейника; науч. ред. А. С. Стыкалин. Москва : Весь мир, 2002, с. 269. (656 с.).

²⁵ ПЕТРОВЪ, А. Л. Первый печатный памятникъ угорусского нарѣчя. Урбаръ и иные связаные съ крестьянской Маріи Терезіи реформой документа. Текстъ и изслѣдование. Матеріалы для исторіи Угорской Руси, Томъ V. In Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ, Томъ LXXXIV, № 2. Санктъ-Петербургъ : Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1908. 139 с.; ДЕЖЕ, Л. О языке урбаріальныхъ записей 1771–1774 гг. In Studia Slavica, XI, 1965, old. 71 – 93; УДВАРИ, І. Русинські жерела урбарської реформи Марії Терезії, Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia. 6. Nyiregyháza, 1999, с. 11 – 46. (125 с.).

²⁶ КОНТЛЕР, Л. История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы..., с. 270; Dejiny Uhorska (1000 – 1918)..., s. 423 – 424, 470.

²⁷ BLANÁR, Ö. Az ungvári kir. katolikus főgimnázium háromszázados története. 1613–1913. Ungvár, 1913.

рівні, **22 серпня 1777 р.** Марія Терезія видала указ про введення в Угорщині нової шкільної системи. Одночасно було прийнято «Положення про виховання і справи школи в Угорщині та в приєднаних до неї провінціях» («*Ratio Educationis totiusque Rei Litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas. Vindobonae, MDCCXCVI., Tomus I*»)²⁸. Закон поширюється на сім націй, представники яких проживають на території Угорщини: угорці, німці, словаки, хорвати, серби, волохи і русини²⁹.

Вперше вся система шкільної освіти, мова викладання та мови вивчення опинилися під контролем держави, а не церкви. Освіта була відокремлена від церкви. Вищим керівним органом була Наукова комісія, яка входила до складу Королівської Намісницької ради. Вся Угорщина була поділена на 8 шкільних адміністративних округів з центрами в Буді, Пожоні (Братиславі), Банській Бистриці, Дьєрі, Пейчі (Пакостолі), Кошіцях, Ужгороді і Нодьвароді. 9-й округ був створений для шкіл Хорватії, Далмації і Славонії з центром у Загребі. На чолі шкільних округів призначалися королівські директори, яким підпорядковувалися інспектори початкових шкіл. У центрі кожного округу створювалася т. зв. «нормальна» школа для підготовки вчителів для початкових шкіл. Директор «нормальної» школи був заступником крайового інспектора народних шкіл. Обов'язковими дисциплінами в «нормальних» школах були: релігія, мораль, рідна мова, державна мова, краснопис, граматики, правопис, рахування, основи латинської мови. Поглиблений курс навчання латинської мови належав до додаткових дисциплін, які вивчали тільки здібні учні³⁰.

В Ужгороді перша «нормальна» школа на шкільний цілий округ була відкрита у 1780-х рр. на базі початкової школи, що в 1774 р. була відокремлена від Ужгородської гімназії, а з 1793 р. при ній почалася підготовка вчителів для народних шкіл³¹.

²⁸ ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст. Ужгород, 1971, с. 13. (69 с.).

²⁹ Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання), Під ред. М. Вегеша – Ч. Фединець. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010, с. 639. (720 с.); ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон..., с. 28.

³⁰ ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст., с. 14.

³¹ Державний архів Закарпатської області, Фонд 151: Правління Мука-

Згідно з *Ratio Educationis* середня школа була поділена на три типи: 1) нижня, т. зв. граматична; 2) гімназія з викладанням поетики та риторики і 3) т. зв. академія як підготовка до вступу в університет. В середній школі вивчалися німецька, латинська та угорська мови. Патент запровадив чотири типи початкових народних шкіл (*scholae vernaculae*): 1) сільську школу з одним учителем (*raganae*); 2) дворічну школу у містечках (*oppidanae*); 3) трирічну головну школу у містах (*urbanae*); 4) чотирирічну нормальну школу у містах-центрах округів (*civitanae*). У перших двох типах шкіл дітей навчали читати, писати та рахувати, а також загальним навикам роботи по господарству. Відвідування початкової школи було обов'язковим для дітей віком від 6 до 12 років (десь від 7 до 13 років). Навчання у початковій школі всіх чотирьох типів велося рідною мовою більшості жителів того чи іншого села, містечка чи міста. У сільській школі мало бути одне класне приміщення з одним учителем, у селищній – два з двома учителями, а в міській школі – три класні приміщення з трьома вчителями. У міській школі навчання тривало три години до обіду і дві години після обіду; вихідними днями були четвер і неділя. Іншими типами шкіл були: гімназії, академії, університети. Тільки здібні діти та діти шляхти повинні були додатково вивчати елементи латинської та німецької мов. Навчання тривало 4-5 місяців (з осені до весни), а влітку – тільки по святах і в неділю³².

Основні «Положення про виховання і справи школи в Угорщині та в приєднаних до неї провінціях» були такі: 1) навчання є справою держави і всі школи підлягають державному контролю; 2) при доборі змісту навчального матеріалу слід керуватися лише користю; 3) на першому місці стоїть латинська мова, потім німецька, і в останню чергу рідна мова; 4) шкільна система повинна відповідати практичним цілям; 5) необхідні постійні методичні розробки і вказівки; 6) кожний народ (нація) повинен мати свої школи, а вчителі володіти відповідною мовою;

чівської греко-католицької єпархії, 1360–1945 рр., Ужгород, Опис 5, Справа 559, Аркуш 2.

³² *Ratio Educationis totiusque Rei Litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas. Vindobonae, MDCCXXXVI.*, Tomus I, 1777, p. 90 – 95; ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст., с. 13 – 14.

7) особлива увага приділяється підготовці вчителів, їх матеріальному та соціальному стану³³.

«Положення про виховання і справи школи в Угорщині та в приєднаних до неї провінціях» мало ряд недоліків: 1) не згадувалося про приміщення / будівлі для школи (часто це питання падало на плечі місцевої парафії і священника); 2) початкові школи на селі залишалися надалі під безпосереднім керівництвом і впливом церкви; 3) влада не дотримувалася пункту про рівні можливості усіх національностей³⁴. Багато вимог освітньої реформи не можливо було виконати: наприклад, згідно з програмою, учні першого класу мали навчитися писати не лише по-угорськи, але й по-німецьки (готичним шрифтом), а в третьому класі уже мали оволодіти і латинською мовою. В результаті освітніх реформ Марії Терезії та Йосифа II дітей віком від 6 до 12 років навчалось у початковій школі не більше як 25%. Та навіть те, що вдалось виконати, пише Ласло Контлер, «можна вважати найбільш довговічним пам'ятником габсбурзькому освіченому абсолютизму в Угорщині»³⁵.

До Ужгородського шкільного округу входили 13 комітетів, в яких поширювалася юрисдикція мукачівського греко-католицького єпископа. Першим інспектором цього округу у 1793–1795 рр. був учитель Ужгородської учительської семінарії Дмитро Попович. Із його звіту випливає, що в окрузі діяло 300 шкіл, більша частина з яких перебувала у доброму стані³⁶. На території чотирьох підкарпатських комітетів Унг, Берег, Угоча і Мараморош діяли близько 200 «руських» шкіл³⁷.

13 жовтня 1781 р. в австрійських та чеських землях і **25 жовтня 1781 р.** в Угорщині Йосиф II оприлюднив найславніший із всіх своїх законів – *Толеранційний патент*. Цей закон проголошував рівність та свободу віровизнання прихильників

³³ ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст., с. 15 – 16.

³⁴ Там само, с. 16 – 17.

³⁵ КОНТЛЕР, Л. История Венгрии..., с. 271. Пор.: *Dejiny Uhorska (1000 – 1918)*..., s. 470 – 472.

³⁶ САБОВЪ, Е. Очеркъ литературной дѣятельности и образования карпатороссовъ. Ужгородъ, 1925, с. 13.

³⁷ ДАЗО, Фонд 151, Опис 5, Справа 741, 924, 1082, 1399, 1403, 1404, 1725, 1731, 1737, 2167.

двох протестантських конфесій (євангелістів аугсбурзького віросповідання та реформатів) і християн східного обряду (ортодоксів / православних). Указ про релігійну терпимість дозволив їхнім представникам обіймати вищі посади в управлінні державою. Протестантам були повернуті громадянські права. У всіх поселеннях, де проживало щонайменше 100 родин вірників однієї з тих двох релігій, вони мали право встановити собі церкву, фару та школу, в т. ч. й на землях, де того часу протестанти бувати не сміли – Хорватія та Словенія. Також патент дозволив у тих парафіях, де чисельність родин будь якої з конфесій перевищувала 100 сімей, заснувати філії. Протестанти і ортодокси були офіційно толеровані владою набожного католицького монарха, релігія якого католицизм залишалася домінуючою в монархії. *Патент* забороняв переводити дітей народжених від змішаних сімей із протестантами в католицизм³⁸.

У 1782 р. Йосиф II створив при Надвірній канцелярії комісію, якій підпорядкував всі школи Угорщини і Трансільванії. В Угорщині правитель скоротив кількість шкільних округів з 9 на 5 та приписав до них протестантських вірників. «Король у капелюсі», який відмовився носити корону св. Стефана, наказав, щоб при всіх нових парафіях були засновані народні школи з рідною мовою навчання. У 1783 р. він заснував три генеральні семінарії для підготовки священників під повним державним контролем. Від тепер стати священником без закінчення богословської семінаріїної освіти було неможливо. Цісар навіть хотів створити змішані, надконфесійні державні школи, проти чого категорично виступили протестанти. Освітні реформи дали поступовий розвиток для греко-католицького, юдейського та православного шкільництва³⁹.

У 1781 р. для австрійських і чеських земель, а в 1783 р. для Угорщини Йосиф II прийняв *патент* про жидів *Gentis Judaicae Regulatio*. Згідно нього жиди дістали свободу віровизнання в монархії, можливість повернутися до раніше заборонених для них місць проживання, повернутися до вільних королівських міст (крім королівських шахтарських міст), носити християнський одяг, відвідувати християнську школу тощо⁴⁰.

³⁸ Dejiny Uhorska (1000 – 1918)..., s. 432 – 433, 465 – 469.

³⁹ Ibidem, s. 433 – 434.

⁴⁰ Ibidem, s. 433, 469.

Найконтroversійнішою реформою Йосифа II стали *патенти* про впровадження німецької мови як державної мови. Мотивація правителя була логічна і прагматична: до цих пір державною мовою влади та освіти була латинська. В Угорщині ситуація ускладнювалася ще тим, що всі урядові документи з латинської мови мали бути перекладені на «народні» мови семи націй: угорську, німецьку, словацьку, чеську, румунську, сербо-хорватську та русинську. Згідно з *патентом*, виданим у квітні 1784 р., німецьку мову мали вживати як державну (офіційну), а з листопада того року латинська мова на протязі двох років мала бути витіснена з усіх сфер суспільного життя, крім церкви. З листопада 1785 р. німецькою мовою мали мало вестися діловодство у всіх комітатських та міських урядах, а через три роки – в судах всіх рівнів. *Патент* також вводив німецьку мову як обов'язковий предмет вивчення до всіх типів шкіл цілої монархії; також німецьку мову мали вивчати в університетах та академіях⁴¹.

Реакцією на спробу тотальної германізації стало пробудження угорського патріотизму. В комітатах Спіш, Шаріш, Земплин, Унг та Мараморош під впливом угорських землевласників влада безуспішно просила запровадити угорську мову в адміністрацію. Реалізувати мовний *патент* було не можливо: велика частина осіб, яких стосувався *патент*, не володіла німецькою мовою на жодному рівні, а крім того, судді, вчителі та урядовці на місцях не бажали її вивчати. Як наслідок мовні *патенти* Йосифа II привели до зворотної реакції – впровадження угорської мови в Угорщині. Хоч між йосифіністами було чимало визначних і впливових угорських магнатів (граф Ференц Сейчені та Самуель Телекі), кілька землевласників (Йожеф Ізденці, Ференц Казінці, Антон Сірмаї) та містян (Йожеф Гайноці), на нижньому рівні виконання мовної реформи державними комісарами, комесами та віце-комесами існувала тотальна протидія. Проти «революційного» освіченого абсолютизму Йосифа II в Угорщині сформувалася потужна опозиція в особі католицької церковної ерархії та комітатської шляхти⁴².

⁴¹ Ibidem, s. 438.

⁴² Ibidem, s. 439 – 440.

Тоді Йосиф II вирішив нанести удар по центрам протистояння його владі – адміністрації комітатів. На цей час в Угорщині, Трансільванії, Хорватії та Славонії існували 72 комітати: в Угорщині – 46, Хорватії – 4, Славонії – 3, Трансільванії – 19 (у Трансільванії – 8, Патріумі – 3, саксонців – 3 і в сейкеїв – 5). У березні 1785 р. Йосиф II видав *патент*, який скасував королівську комітатську систему адміністративно-територіального устрою в Угорщині, Трансільванії, Хорватії та Славонії. Замість 72-х комітатів він створив 10 адміністративних округів (*дистриктів*), кожним з яких управляв призначений владою з Відня королівський комісар, який мав адміністративну, фінансову та судову юрисдикцію. Одним із дистриктів був *Ужгородський*, який складався із п'ятьох колишніх комітатів – Унг, Берег, Угоча, Мараморош та Сатмар загальною площею 24 049 кв. км. Так само було ліквідовано автономію сейкеїв і саксів у Трансільванії, куманів, язигів (ясів), гайдуцьких міст та вільних королівських міст в Угорщині⁴³.

Указом від 4 жовтня 1785 р. кількість шкільних округів зменшилася з 9 до 5 з центрами у Пожоні / Братиславі, Пейчі, Кошіцях і Великому Вараді. Землі компактного проживання карпатських русинів були підпорядковані Кошіцькому шкільному округу⁴⁴.

21 серпня 1790 р. імператор Леопольд II Габсбург видав указ за № 21 498, за яким в усіх школах Угорщини угорська мова стає обов'язковою мовою вивчення, а вчителями може бути лише той, хто нею володіє⁴⁵. Ніхто тоді не думав про те, що це був початок введення угорської мови в офіційне діловодство і почалося, як бачимо, з освіти. Наступні закони в цьому напрямку були введені в дію у 1792 (№ VII) і в 1805 (№ IV) роках⁴⁶.

Всі зміни, які сталися в освітньому процесі з 1777 р., вийшли окремим положенням у 1806 р. під назвою «*Ratio Educationis Publicae totiusque Rei Litterariae per Eegnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*». Закон скасовував посаду спеціальних ін-

⁴³ Ibidem, s. 435 – 436.

⁴⁴ BLANÁR, Ö. Az ungvári kir. katolikus fögimnázium háromszázados története., old. 215 – 225.

⁴⁵ ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст., с. 26.

⁴⁶ ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон., с. 29.

спекторів початкових шкіл. Від тепер інспекція всіх шкіл була доручена головним директорам, яких у всій Угорщині було дев'ять. Новим у цьому положенні також було обов'язкове викладання угорської мови у всіх школах Угорщини, зрівняння протестантських шкіл у правах з католицькими та поновлювалась суворая дисципліна єзуїтських шкіл (наприклад, вводився карцер)⁴⁷.

Після смерті першого шкільного інспектора (з 1793) і першого головного директора (з 1806) Дмитра Поповича († 1808) наглядачем початкових шкіл у Мукачівській єпархії (Ужгородському окрузі) став Георгій Крічфалушій, який був одночасно учителем учительської семінарії та професором Королівської гімназії в Ужгороді⁴⁸. Він обіймає посаду аж до 1834 року.

Першою школою на території чотирьох підкарпатських комітатів, з окремим приміщенням, в якій був справжній учитель, а не дяк, була школа у с. Великих Лучках комітату Берег, відкрита в 1810 році. Її першим учителем був Іван Павлович⁴⁹.

Після розпуску ордену єзуїтів (1773) єзуїтський колегіум в Ужгороді став гімназією (1776–1778). За період австрійсько-угорського управління територією компактного проживання карпатських русинів в Угорщині Ужгородська гімназія кілька разів змінювала назву: Королівська головна гімназія в Унгварі (1778–1789), Королівська гімназія в Унгварі (1789–1852), Королівська католицька державна гімназія в Унгварі (1852–1862) і Унгварська королівська католицька головна гімназія (1862–1919). Оскільки Ужгородська гімназія, як перед тим і єзуїтський колегіум, була католицьким навчальним закладом освіти, то її залишили в підпорядкованні римо-католицького латинського єпископа Егера. Викладачами гімназії залишилися колишні єзуїти, а керівниками гімназії завжди були католики латинського обряду і лише о. Іван Чургович був греко-католиком⁵⁰.

Ужгородська католицька гімназія, як і інші гімназії в угорській частині імперії Габсбургів, складалася із двох ступенів

⁴⁷ ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст., с. 20, 27.

⁴⁸ Там само, с. 20.

⁴⁹ Там само, с. 20.

⁵⁰ BLANÁR, Ö. Az ungvári kir. katolikus fögimnázium háromszázados története. 1613–1913. Ungvár, 1913.

навчання: трьохрічної нижчої або латинської школи (*Chola Latina seu Grammatica*) та дворічної гуманістичної школи, власне гімназії. «Положення про виховання і справи школи в Угорщині та в приєднаних до неї провінціях» (1777) поділяє предмети гімназії на обов'язкові, загальнокорисні та другорядні. Обов'язковими предметами нижчої трикласної гімназії були: релігія, мораль, краснопіс, орфографія, арифметика, латинська мова, правильне і упорядковане мислення (логіка), стильові вправи, природознавство. Обов'язковими предметами вищої двохкласної гімназії були: всі ті, що були на нижчому ступені, плюс – математика (механіка і бухгалтерія), латинська мова і література, логіка, елементи фізики. Загальнокорисними предметами були: історія Старого і Нового Завіту, історія Угорщини, географія батьківщини і габсбурзьких провінцій, математична географія на глобусі, історія церкви, природне право і вітчизняне законодавство. Другорядними предметами в гімназії були: грецька мова, фізичні досліди, читання щотижневих газет під керівництвом директора, вправи з поетичного та лекційних стилів на німецькій і угорській мовах⁵¹. Навчання тривало 5 годин на день. З 1773 р. канікули в гімназії припадали з 21 вересня до 1 листопада, а з 1786 р. – були перенесені на липень – серпень⁵².

Національне пробудження карпатських русинів безпосередньо пов'язано з єпископом Мукачівської греко-католицької єпархії Андрієм Бачинським (1772–1809). За роки його служіння в єпархії було засновано понад 300 початкових народних шкіл з рідною мовою навчання, богословську семінарію для підготовки священників в Ужгороді (1778) та учительську гімназію для підготовки учителів для народних початкових шкіл в Ужгороді (1793)⁵³. Народні школи згідно з другим «Ratio Educationis...» від 1806 р. були повністю віддані на утримання

⁵¹ Ratio Educationis totiusque Rei Litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas., p. 256 – 257; ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст., с. 24.

⁵² ДАЗО, Фонд 151, Опис 4, Справа 543, Аркуш 2.

⁵³ Пор.: УДВАРІ, І. Єпископ Андрій Бачинский (1732–(1772–1809)). Видатний представник русинського просвітництва. Про життя і діяльність єпископа Андрія Бачинського. In Slavica, Vol. XXX. Debrecen, 2000, old. 193 – 221.

сільських громад. На території компактного проживання карпатських русинів школи опинилися на утриманні церковних парафій, а функції сільських учителів, як і раніше, виконували здебільшого дяки (cantor): тому їх називали дяко-вчителі. Такою залишалася шкільна ситуація на селі до середини XIX століття.

Зародження угорської мовної політики та політики мовного планування (1825–1844)

Мовна політика та політика мовного планування Габсбургів Марії Терезії, її сина Йосифа II та Франца I спровокувала угорське національне пробудження, а відтак і формування власної угорської мовної політики. Мовне, освітнє та релігійне законодавство Габсбургів у 1840–1860-х рр. було витіснено угорським. Оскільки землі русинів на південь від Карпат розташовувалися в північно-східних комітатах Угорщини, то зміни австрійської політики на угорську у сфері мови, освіти і релігії напряду стосувалися їх.

Дьордь Бешшенеї та Ференц Казінці до тепер напрацювали теоретичні засади для угорської літературної мови на основі народної розмовної мови області нижнього Потисся. Першими на цій мові в кінці XVIII – на початку XIX ст. вийшли дві газети та твори Мігай Чоконаї-Вітійза, Йожеф Катона, Шандора Кароля Кішфолуді, Мігая Верешмарті, Ференца Келчеї⁵⁴. Цілі покоління у XIX ст. любили повторювати закоренілу фразу в добу перших угорських романтиків: «*Extra Hungariae non est vitae*» («*Поza Угорщиною немає життя*»).

З виступу графа Іштвана Сейчені в Пожоні (Пресбург / Братислава) на засіданні Державних зборів у **червні 1825 р.** про створення Угорської академії наук почалася мадяризація угорців на одній державній мові – угорській. Свою першу і головну публіцистичну працю «*Hitel*» («*Кредит*») І. Сейчені видав угорською мовою 28 січня 1830 року. «Перший сучасний угорець» закінчив цю книгу словами: «*Багато думають, що Угорщина вже була, я був би радий вірити, що лише ще буде*». У 1831 р. граф написав програму реформування країни із 12 пунктів, яку було опубліковано у творі «*Stádium*». В її основу лягло при-

⁵⁴ Dejiny Uhorska (1000 – 1918)..., s. 475 – 476, 501.

йняття 12-х нових законів, які охоплювали всі сфери соціального, політичного та культурного життя. Об'єднавчим чинником внутрішньої та зовнішньої політики, на думку графа, мала стати «державна» угорська мова. Відповідно до закону № IX у 1830 р. у Пешті засновано Угорське наукове товариство, яке у 1840-х рр. стало Угорською Академією наук. Мовою академії стала угорська мова. Починаючи з грудня 1832 р. молодий Лайош Кошут організував видання першої угорськомовної газети «Вісті державних зборів»⁵⁵. В числі перших член-кореспондентів Угорської Академії наук був і карпатський русин, греко-католицький священник Мукачівської єпархії о. Василь Довгович (1831)⁵⁶.

В Угорщині в першій половині XIX ст. існували дві концепції формування нації та модерної національної ідеології. В угорській політиці реформаційної доби домінувало політичне розуміння нації, сформульоване французьким просвітництвом та Французькою революцією. В цій концепції нація вважалася не етнічною, а політичною категорією, в основі якої лежить не мова чи етнос, а політична система та держава. Все населення країни є громадянами однієї політичної нації (в даному випадку угорської), об'єднаної єдиною державною чи національною мовою (в даному випадку угорською). Така концепція національної держави переважала у Франції та цілій західній Європі. В Угорщині, крім власне угорських політиків, таку концепцію поділяли ще хорватські політики, а мадяризація всіх сфер суспільного життя не передбачала зміни етнічності неугорських жителів. Введення вживання угорської мови у всіх сферах цивільного і релігійного життя, школах і церкві, не було направлено проти носіїв інших мов у країні⁵⁷.

⁵⁵ КОНТЛЕР, Л. История Венгрии..., с. 291 – 293, 296 – 306; Dejiny Uhorska (1000 – 1918)..., s. 475, 498 – 500.

⁵⁶ ФЕНИЧ, В. Конфесійна і національна ідентичність Василя Довговича. In Науковий вісник Ужгородського університету, Серія: Історія, Випуск 8, Редколег.: І. О. Мандрик (голова) [та ін.]. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2003, с. 134 – 145.

⁵⁷ ФЕНИЧ, В. Едіпів комплекс: народ у пошуках своєї ідентичності (приклад імперських і національних уявлень у XIX – на початку XX ст.). In Науковий вісник Ужгородського університету, Серія: Історія, Випуск 22, Редколегія: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2009, с. 44 – 51.

Провідні представники інших народностей відкинули концепцію угорського політичного народу. Напротивагу їй вони висунули поняття нації, розроблене німецьким філософом Йоганом Готфрідом Гердером. Цей етнічно-мовний націоналізм вважав націю за природне утворення, незалежно від держави, характерними особливостями якого є мова, етнічність, народні традиції, культура, що згідно з теорією Гердера, утворювало «людський дух». Етнічна нація мала природне право створити власні національні політичні інституції, включно з власною державою. Другої концепції особливо дотримувалися у своїх вимогах церковної автономії серби та румуни. Хорвати ж, опиралися у своїй національній ідеології на обидві концепції. Що стосується інших народів Угорщини (словаків чи русинів), то їхні погляди до 1848 р. ще не викристалізувалися. На антагонізмі цих двох концепцій вміло грав Відень⁵⁸.

На основі мультикультурного (мовно-етнічно-конфесійного) міксу замість давньої станово-корпоративної *natio Hungarica*⁵⁹ в Короні св. Стефана почала формуватися модерна «угорська» політична нація, яка складалася з вільних громадян різних етнічностей (національностей). В основі цього, здебільшого не угорського етнічного компоненту, лежала єдина державна угорська мова, єдина для всіх громадян історія Угорщини, багатовікова королівська державна традиція та модерний етно-культурний націоналізм Гердера. Граф І. Сейчені та його однодумці переломили хід історії багатонаціональної та багатоконфесійної Угорщини. З цього часу почалося посилення мадяризаційних тенденцій в угорському суспільстві. У 1830 (№ VIII) і 1840 (№ VI) рр. були прийняті чергові два закони, які вводили угорську мову в офіційне діловодство країни⁶⁰.

Станом на 1833 р. в цілому Ужгородському деканаті діяла лише одна народна руська школа в Коритнях⁶¹. У протоколі

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ ХАВАНОВА, О. В. «Хунгарская» и «мадьярская» проекции венгерской нации в общественной жизни и системе образования в конце XVIII века. In Славяноведение, 2003, № 4, с. 3 – 13.

⁶⁰ ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон..., с. 29.

⁶¹ ГАДЖЕГА, В. Михаил Лучкай. Житєпис и творы, Одбитка из «Наукового зборника тов. «Просв Бґа» в Ужгородѣ, Рочник VI. з р. 1928/9. Ужгород : Друкарня оо. Василян, 1929, с. 67. (128 с.).

Мукачівської єпархії від 5 жовтня 1834 р. записано, що вчителі звільняються від усіх громадських обов'язків та від панщини⁶².

11 листопада 1834 р. справи шкільного інспектора від пенсійного Г. Крічфалушія Консисторія Мукачівської єпархії доручила о. Михайлу Лучкаю. Як впливає із звіту перевірки народних руських шкіл Ужгородської домінії від 11 березня 1835 р., школи діють в Коритнянах, Перечині, Туря-Реметі, Зарічові, Дубриничах, Великому Березному і в Ставному. Причинами такого занедбаного стану М. Лучкай бачить з одного боку в убогості руського народу, а з другого боку «в недостатку нахлонности к наукам и учености и научованю». Дівчата взагалі не ходили до школи⁶³.

У 1839 р. з ініціативи шкільного інспектора М. Лучкая Королівський шкільний інспекторат подарував народним школам Ужгородської домінії 144 букварі, в т. ч.: для русинів 51 старослов'янською мовою і 32 слов'янською мовою з готичними буквами, 30 угорською мовою, 24 волоською (румунською) мовою і 7 німецькою мовою⁶⁴.

У 1841–1842 рр. М. Лучкай зробив інспектування всіх шкіл цілого Ужгородського округу. У звіті він залишив інформацію про школи в Апші, В. Ком'ятах, Зарічі, Верецьках, Токаї, Білках, Войчицях, Тімарський округ, Калловський округ, Ставному, Мукачівський округ, округ Дорог, Удворі, округ Нір, вікаріат Мараморош, Турянський округ, Ростоку, Греблю, Сатмар, Корумля, Ужгород. Він відвідав і описав усі школи в комітаті Мараморош. В Ерарській домінії діяли всього 9 шкіл, хоч парохій ще з 1778 р. налічувалося 34. Це були школи в Шугататі, Сігеті, Нижній Руні, Лузі, Крачунові, Квасівській Полянці, Довгому Полі, Брустурі і Теремлі. Наприклад, в Шугататі було лише 17 і 12 школярів, арифметику не вчили; в Сігеті було 28 учнів, арифметику теж не вчили; у Нижній Руні учнів було 74, з яких 34 були лінивими, бо не вчили церковний спів⁶⁵.

У 1844 р. вступив у дію закон № II, за яким угорська мова стала офіційною державною мовою парламенту, установ, адмі-

⁶² ПНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст., с. 21.

⁶³ ГАДЖЕГА, В. Михаил Лучкай. Житєпис и творы., с. 69.

⁶⁴ Там само, с. 95.

⁶⁵ Там само, с. 101 – 102.

ністрацій, судочинства та освіти⁶⁶. Австрійське законодавство у цих сферах перестало бути чинним. З цього часу почалася мадяризація неугорських народів Угорщини, яка посилилася після вступу в дію закону під № XLIV від 1868 р. «Про рівноправність національностей», що став основою державної мовної політики та політики мовного планування в Угорщині аж до 1919 року⁶⁷. Однак, про те що сталося у 1844 р. і після у мовній політиці та політиці мовного планування угорського уряду, у цій публікації не йдеться.

Висновки

Наведений вище матеріал дозволяє зробити декілька висновків.

Перший: територія компактного проживання карпатських русинів в Угорщині в період з 1770-х до 1840-х рр. охоплювала королівські комітати Спіш, Шаріш, Земплин, Абауй-Торна, Саболч, Боршод, Унг, Берег, Уточа, Мараморош, Сатмар загальною площею до 50 тис. кв. км., етнічне ядро якої обмежувалося шістьма комітатами Шаріш, Земплин, Унг, Берег, Уточа і Мараморош загальною площею понад 27 тис. кв. км.

Другий: на всій території компактного проживання карпатських русинів та їхнього етнічного ядра власне карпатські русини склали від 30 до 50% загальної чисельності населення північно-східних комітатів Угорщини.

Третій: до 1777/1781 рр. на цій території не існувало цілісної державної регулятивної політики у сфері мови та освіти, а єдиним регулюючим принципом з боку держави була концепція конфесійного підданства востаннє затверджена в тексті Вестфальського миру 1648 р. під славнозвісною протестантською формулою «*чия влада, того і релігія*» («*cuius regio, ius religio*»).

Четвертий: освітній закон «*Ratio Educationis*» від 1777 р. та Толеранційний патент «*Едикт про віротерпимість*» від 1781 р. стали першими регулятивними документами у сфері освіти, релігії і мови семи рівноправних націй в Угорщині (серед яких і русини) з боку державної влади (Габсбургів).

П'ятий: габсбурзьке законодавство у сфері мови, освіти і

⁶⁶ Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура., с. 29.

⁶⁷ ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон., с. 29.

релігії (з незначними змінами у 1806 р.) залишалося чинним в Угорщині (а отже й на території компактного проживання карпатських русинів) аж до 1844 р., коли вступило в силу угорське мовне законодавство.

Шостий: габсбурзька модель мовної політики та політики мовного планування, в основі якої лежала вимога обов'язкової освіти рідною мовою семи націй в Угорщині та свобода віросповідання для всіх релігій і конфесій в монархії/імперії, поділених на три групи вірників (емансипованих, толерованих і терпимих) була напрочуд ліберальною мовно-конфесійною моделлю порівняно із тими, які практикуватимуться на території компактного проживання карпатських русинів іншими урядами в пізніші часи.

Сьомий: карпатські русини в місцях компактного проживання виявилися чутливими до змін у мовно-освітньо-конфесійній політиці Габсбургів, підтвердженням чому є розквіт освіти та освіченості на рідній русинській мові в добу мукачівського єпископа Андрія Бачинського і першого шкільного інспектора Дмитра Поповича на зламі XVIII–XIX ст. та їхній занепад у 1830–1840-х роках.

ЛІТЕРАТУРА

- A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792. évi katalógusa, A bevezető tanulmányokat: BENDÁSZ, I. – KOI, I. – SZTRIPSZKY, H. Nyiregzháza : Kiadja a Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, 1994. 147 old. + diagram.
- A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása, Szerkesztette: UDVARI, I. Nyiregzháza : Kiadja a Vasvári Pál Társaság, 1990. 189 old.
- BLANÁR, Ö. Az ungvári kir. katolikus főgimnázium háromszázados története. 1613–1913. Ungvár, 1913. 444 old.
- Consignatio Parochorum, Parochiarum et Filialium, Numeri Animarum, nec non Parochialium Proventum Almae Dioecesis Munkacsinensis per respectivos comitatum continens Eorum Subdivisionem in Vice-Archi-Diaconatum facta die 1-a 7-bris Anno 1792. In Magyarország története 1790–1848, II. kötet, Szerkesztette: MÉREI, G. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980, old. 425 – 441.

- CSAPLOVICS, J. Gemäide von Ungern, 1829, Tom. I, p. 214, 292 – 293.
- CSAPLOVICS, J. Hesperus, 1820, Vol. 27, p. 155.
- Dejiny Uhorska (1000–1918), Editor: P. KÓNYA. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 788 s.
- Ecclésiasticae Et Seculares Regni Hungariae Dignitates Ac Honorum Tituli; Quibus Accedant Suprema Armorum Caesareo-Regiorum In Regno Hungariae Praefectura, Insignis Ordo Sancti Stephani Primi Regis Apostolici, Status Personalis Nobilis Turnae Praetoriana, Item Postarum, Tricesimalium, Et Salis Officialium. Pro Anno 1773. Posonii : Christianus Spaizser Privilegiatus Bibliopaga Posonii, 1773.
- FENICS, V. Az ungvári görög katolikus unió hagyatéka: mítoszok, sztereotípiák és a valóság, Ukránból fordította: Ádám Dóra. Ungvár : Valeriy Padyak Kiadója, 2020. 232 old.
- FÉNYES, A. von. Statistik d. Königreichs Ungern. In I Thafel, 1843, s. 38 – 39, 54 – 58.
- KOLLÁNYI, K. Kárpáti trilógia, Második kiadás. Pomáz Kráter Műhely Egyesület, 2014. 504 old.
- KÓNYA, P. Utváranie konfesijných hraníc v Hornom Uhorsku v ranom novoveku. Hranice a pohraničia II. Ambivalentný charakter pohraničných území, Eds.: P. Švorc – L. Harbul'ová – A. Chlosta-Sikorska. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2019, s. 83 – 94.
- Národopisná mapa Uher podle úředního Lexikonu osad z roku 1773, Sestavil: prof. A. PETROV. Praha : Česká akademie věd, 1924. 132 s.
- Ratio Educationis totiusque Rei Litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas. Vindobonae, MDCCXCVI., Tomus I, 1777, p. 90 – 95, 256 – 257.
- UDVARI, I. Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok, Második kiadás. Nyiregzháza, 1994. 390 old.
- ŽEGUC, I. Die national politischen bestrebungen der Karpato-Ruthenen, 1848–1914. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1965. 145 s.
- ГАДЖЕГА, В. Михаил Лучкай. Житєпис и творы, Одбитка из «Наукового зборника тов. «Просвѣта» в Ужгородѣ, Рочник VI. з р. 1928/9. Ужгород : Друкарня оо. Василян, 1929. 128 с.

ГОЛОВКО, Ж. С. Современное языковое строительство в Восточной Славии. Монография. Харьков : Факт, 2010. 176 с.

ДЕЖЕ, Л. О языке урбарильных записей 1771–1774 гг. In *Studia Slavica*, XI, 1965, old. 71 – 93.

Державний архів Закарпатської області, Фонд 151: Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, 1360–1945 рр., Ужгород, Опис 4, Справа 543, Аркуш 2; Опис 5, Справа 559, Аркуш 2; Справи 741, 924, 1082, 1399, 1403, 1404, 1725, 1731, 1737, 2167.

Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання), Під ред. М. Вегеша – Ч. Фединець. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010. 720 с.

ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в ХІХ – поч. ХХ ст. Ужгород, 1971. 69 с.

КОНТЛЕР, Л. История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы, Пер. с англ. В. Т. Олейника; науч. ред. А. С. Стыкалин. Москва : Весь мир, 2002. 656 с.

МАГОЧІЙ, П. Р. *Підкарпатська Русь: формування національної самосвідомості (1848–1948)*, Друге видання, доповнене та перероблене; передм. В. Фенича; вип. ред. та покажчики Л. Ільченко; ред. В. Падяк. Ужгород : Видавництво Валерія Падяка, 2021. XLVIII, 768 с., 6 мап, 6 табл.

МАГОЧІЙ, П. Р. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*, Авторизов. пер. з англ. Ужгород : Патент, 1994. 296 с.

МЕЛЬНИК, С. – ЧЕРНИЧКО, С. Термінологічне поле мовної політики. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання), Під ред. М. Вегеша – Ч. Фединець. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010, с. 629 – 630. (720 с.).

МИЦЮК, О. Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Русі. Т. II: доба февдально-кріпацька (від другої чверти ХVІ в. до половини ХІХ) з 18 малюнками. Прага : Друкарня Р. Грдлічки, 1938. 392 с. + ХІ с., іл., футляр.

ПЕТРОВЪ, А. Л. Первый печатный памятник угрорусского нарѣчія. Урбаръ и иные связанные съ крестьянской Маріи

Терезіи реформой документи. Текстъ и изслѣдованіе. Матеріалы для исторіи Угорской Руси, Томъ V. In Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ, Томъ LXXXIV, № 2. Санктъ-Петербургъ : Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1908. 139 с.

ПЕТРОВЪ, А. Л. Предѣлы угро-русской рѣчи въ 1773 года по официальнымъ даннымъ. Изслѣдованія и карты. In Матеріалы для исторіи Угорской Руси, Т. VI. Санктъ-Петербургъ : Типографія Императорской академіи наукъ, 1911. 344 с.: карты.

САБОВЪ, Е. Очеркъ литературной дѣятельности и образованія карпатороссовъ. Ужгородъ, 1925.

УДВАРІ, І. Єпископ Андрий Бачинский (1732–(1772–1809)). Видатний представник русинського просвітництва. Про життя і діяльність єпископа Андрія Бачинського. In *Slavica*, Vol. XXX. Debrecen, 2000, old. 193 – 221.

УДВАРІ, І. Образчики з історії пудкарпатських русинув ХVІІІ столітє. Изгядованя з історії культури и языка, Вступ І. Керчі; передслово Д. Вігы; мапы Ж. Ботлика. Ужгород : Удательство В. Падяка, 2000. 340 с., іл.

УДВАРІ, І. Русинські жерела урбарської реформи Марії Теризії, *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia*. 6. Nyiregyháza, 1999. 125 с.

ФЕНИЧ В. Від Пряшева до Пряшева (1816–1946): шість поділів Мукачівської «єпархії-матері», три хвилі міграції вірників і десять спільних ознак еклезіальної ідентичності греко-католиків ужгородської унійної традиції. *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí V.*, Ed.: J. Coranič. Prešov, 2019, s. 61 – 79.

ФЕНИЧ, В. Від монастирської Церкви-Єпархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інститування церковних спільнот ужгородської унійної традиції. *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 5. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2016, с. 26–105).

ФЕНИЧ, В. Греко-католики ужгородської унійної традиції: міфи, стереотипи, реалії. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2019. 248 с.

ФЕНИЧ, В. Едіпів комплекс: народ у пошуках своєї ідентичності

(приклад імперських і національних уявлень у ХІХ – на початку ХХ ст.). In Науковий вісник Ужгородського університету, Серія: Історія, Випуск 22, Редколегія: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2009, с. 44 – 51.

ФЕНИЧ, В. Інституційне становище Мукачівського католицького єпископства грецького обряду за даними перших описів, візитацій, каталогів, переписів і шематизмів (1741–1816). In *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí VII a*, Ed.: J. Coranič. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2024, s. 17 – 79.

ФЕНИЧ, В. Конфесійна і національна ідентичність Василя Довговича. In Науковий вісник Ужгородського університету, Серія: Історія, Випуск 8, Редколег.: І. О. Мандрик (голова) [та ін.]. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2003, с. 134 – 145.

ФЕНИЧ, В. Підкарпатське пограниччя: клопоти з історією землі і народів з багатьма іменами (ідентичностями) для національних історіографій. Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Ужгород, 27-28 січня 2021 р.), За заг. ред.: П. Леню. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2022, с. 89 – 103.

ХАВАНОВА, О. В. «Хунгарская» и «мадьярская» проекции венгерской нации в общественной жизни и системе образования в конце XVIII века. In *Славяноведение*, 2003, № 4, с. 3 – 13.

ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині ХХ століття (до 1944 року): Монографія. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2014. 236 с.

doc. Volodymyr Fenyh, CSc.

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Ul. 17. novembra 1

080 01 Prešov

E-mail: volodymyrfenyh@gmail.com

ZOZNAM PUBLIKOVANÝCH AUTOROV

Mgr. **Zinaida Budinski**

Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr
národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
E-mail: zinaida.budinski@smail.unipo.sk

Mgr. **Zdenka Citriaková**, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr
národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry,
Prešov
E-mail: zdenkacitriakova@gmail.com

Mgr. **Timotej Fedor**

Slovenské národné múzeum – Múzeum rusínskej kultúry
v Prešove
E-mail: timfed31@gmail.com

doc. **Volodymyr Fenych**, CSc.

Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr
národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
E-mail: volodymyrfenych@gmail.com

Mgr. **Marek Gaj**, PhD.

Národný inštitút vzdelávania a mládeže, Krajské pracovisko
Prešov
E-mail: marek.gaj@mpc-edu.sk

ThLic. **František Krajňák**

Spolok sv. Jána Krstiteľa, Prešov
E-mail: f.kraj@centrum.sk

PhDr. **Luba Kráľová**, Ph.D.

Slovenské národné múzeum – Múzeum rusínskej kultúry
v Prešove
E-mail: kralovaluba@gmail.com

PhDr. **Kvetoslava Koporová**, PhD., univ. doc.

Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr
národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
E-mail: kkorov@gmail.com

prof. Dr. **Paul Robert Magocsi**

Torontská univerzita, Toronto
E-mail: ukr.chair@utoronto.ca

Mgr. **Dominika Novotná**

Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr
národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry,
Prešov
E-mail: dominika.novotna.1@smail.unipo.sk

Mgr. **Szilvia Pacsuta**

Tokaj-Hegyalja Egyetem, Maďarsko
E-mail: szilvia.pacsuta@gmail.com

doc. Mgr. **Valerii Padiak**, CSc.

Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr
národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
E-mail: padiak.valeri@gmail.com

Mgr. **Michal Pavlič**, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr
národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
E-mail: michal.pavlic@unipo.sk

doc. PhDr. **Anna Plišková**, PhD., univ. prof.
Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr
národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
E-mail: anna.pliskova@unipo.sk

PaedDr. **Marcela Ruňaninová**
Základná škola s vyučovacím jazykom rusínskym, Klenová
E-mail: mruaninov@gmail.com

ORGANIZAČNÝ VÝBOR KONFERENCIE

Doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD.

doc. PhDr. Anna Plišková, PhD., univ. prof.

Doc. PhDr. Marek Lukáč, PhD.

Mgr. Michal Pavlič, PhD.

PaedDr. Rudolf Radics, PhD.

Mgr. Jana Gáborová Kroková

Mgr. Lenka Gorolová, PhD.

Menšinové jazyky a školstvo na Slovensku
Dejiny, súčasný stav a perspektívy – Rusínska sekcia

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie
(Prešov, 29. – 30. októbra 2024)

Editor

Mgr. Zdenka Citriaková, PhD.

Recenzenti

prof. Dr. Mihály Káprály, CSc.
prof. Dr. Paul Robert Magocsi

Technická spolupráca

Ing. Jaroslav Havrila

Počet strán: 222

Náklad: 200

Vydavateľ

Prešovská univerzita v Prešove
Vydavateľstvo Prešovskej univerzity
Prešov, 2025

ISBN 978-80-555-3668-2

